

**ETNİK YAPIDAKİ DEĞİŞİMİN MUHASEBE
DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ ÖRNEĞİ**

Seda SAĞLAM YÜREK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İşletme Anabilim Dalı

Doç. Dr. Hilmi Erdoğan YAYLA

2014

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI

ETNİK YAPIDAKİ DEĞİŞİMİN MUHASEBE DÜŞÜNCESİ
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ ÖRNEĞİ

(Impact of the Change in Ethnical Structure on Accounting Thought: The
Example of Hamidiye Ticaret Mektebi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seda SAĞLAM YÜREK

Danışman: Doç. Dr. Hilmi Erdoğan YAYLA

GÜMÜŞHANE

Nisan, 2014

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Hilmi Erdoğan Yayla danışmanlığında, Seda Sağlamyürek tarafından hazırlanan “Etnik Yapıdaki Değişimin Muhasebe Düşüncesi Üzerindeki Etkisi: Hamidiye Ticaret Mektebi Örneği” başlıklı çalışma, ... /.... /..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi (Başkan):

İmza:

.....

.....

Jüri Üyesi (Danışman):

İmza:

.....

.....

Jüri Üyesi :

İmza:

.....

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../.....

Doç. Dr. Mevlüt ERTEN

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Etnik Yapıdaki Değişimin Muhasebe Düşüncesi Üzerindeki Etkisi: Hamidiye Ticaret Mektebi Örneği” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐	Tezimin ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

..... / ..... / .....

İmza

Öğrenci Adı Soyadı.....

ÖNSÖZ

Etnisite kavramları her geçen gün dünyada ve Türkiye’de önemini arttırdığı gibi akademik çalışmalara da konu olmayı sürdürmektedir. Bu çalışmada etnisitenin kavramsal boyutundan çok sosyoekonomik hayat içerisindeki yansımaları ele alınarak Osmanlı ekonomisine ve muhasebe düşünce sistemine yansımaları sorgulanmaktadır. Etnik grupların kimliklerini korumak adına yüksek gelirli meslekler etrafındaki gruplaşmaları ve bu çerçevede oluşturulan ticari burjuva çalışmada irdelenerek, etnilerin ticaret ve muhasebe alanındaki eğitimleşmeye katılımları Hamidiye Ticaret Mektebi dönemlerince analiz edilmektedir.

Çalışmada ele alınan diğer bir konu ise etnik kimliklerin üzerine inşa edilen ulus devletlerinin uluslararası ticaret yapabilmek için uluslararası muhasebe sistemlerini kullanması ve uluslararası şirketlerle iş birliği yapmasıdır. Ulus devletlerinin, ekonomik güç sağlamak adına, küreselleşmenin tehdidi altına girerek etnik kimliklerini ikinci plana atması bu konu üzerine yoğunlaşmamızı sağlamıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen hocalarıma ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Gümüşhane - 2014
Seda SAĞLAMYÜREK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
DIŞ KAPAK	
DIŞ KAPAK PENCERESİ	
İÇ KAPAK	I
TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI	II
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LİTERATÜR VE TEMEL KAVRAMLAR	5-25
--	-------------

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI EKONOMİSİNDEKİ GAYRİMÜSLİMLER	26-38
2.1. Osmanlı Devleti ve Gayrimüslimler	26
2.1.1. Gayrimüslimlerin Osmanlı Ekonomisindeki Yeri	27
2.2. Tarım Alanındaki Gayrimüslimler	30
2.3. Madencilik Alanındaki Gayrimüslimler	30
2.4. Ticaret Alanındaki Gayrimüslimler	31
2.5. Finansal Alandaki Gayrimüslimler	35
2.5.1. Galata Bankerleri	35
2.5.2. Bankalar	37
2.6. Dersaadet / İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının Kuruluşu	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ.....	45-90
3.1. Osmanlı Devleti'nde Ticaret ve Muhasebe Eğitimi	45
3.1.1. Yüksek öğretim kurumlarında Ticaret ve Muhasebe Eğitimi.....	47
3.2. Osmanlıda Ticaret Okulunun Açılma Nedenleri.....	51
3.3. Cumhuriyet Öncesi Hamidiye Ticaret Mektebi	57
3.3.1. Hamidiye Ticaret Mektebi.....	57
3.3.2. Hamidiye Ticaret Mektebi'nin İkinci Açılışı (1894-1895)	65
3.3.3. Ticaret Mekteb-i Alisi	70
3.4. Cumhuriyet Sonrası Hamidiye Ticaret Mektebi	75
3.4.1. Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi	75
3.4.2. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi.....	81
3.4.3. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.....	86
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA.....	98
EKLER.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	114

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ETNİK YAPIDAKİ DEĞİŞİMİN MUHASEBE DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ ÖRNEĞİ

Seda SAĞLAM YÜREK

2014- IX+ 114 sayfa

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Rejimine geçiş sürecinde etnik yapıdaki değişimin, muhasebe düşüncesi üzerindeki rolünü belirlemektir.

Metodoloji/Yaklaşım: Etnik değişimin muhasebe düşüncesi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla Osmanlı'nın ticari faaliyetlerindeki etnik işbölümü incelenerek ticaretin ayrılmaz bir parçası olan muhasebe uygulamaları değerlendirilmiştir. Ayrıca Osmanlıdaki etnik grupların muhasebe eğitimine verdiği önem ele alınarak bu olgunun Hamidiye Ticaret Mektebi öğrencilerine yansımaları analiz edilmiştir.

Bulgular: Osmanlı Devleti'nde etnik/dini grup olarak değerlendirilen gayrimüslim ve müslüman kesimden gayrimüslimlerin ekonomik faaliyetlerin her dalında yoğunlaştığı gibi bu alanda, eğitimleşmeye de önem verdiği tespit edilmiştir. Öte yandan etnik kimliklerin uzantısı niteliğinde olan ulus devletlerinin, uluslararası ticaretin yaygınlaşması ile ortak muhasebe sistemine geçmesinin ekonomik bağımsızlıkları üzerinde avantaj ve dezavantajlara sebep olduğu sonucuna varılmıştır. Çoğu zaman bu ekonomik bağımsızlığın öneminin, ulus devletlerin etnik kimliklerinin önüne geçtiği de elde edilen bulgular arasında yer almaktadır.

Orjinallik/Değer: Bu araştırma vasıtasıyla etnik gruplaşmaların ticaret ve muhasebe üzerindeki etkileri betimlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Etnisite, Osmanlı iktisadi hayat, ticaret ve muhasebe eğitimi, Hamidiye Ticaret Mektebi, muhasebenin küreselleşmesi.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

IMPACT OF THE CHANGE IN ETHNICAL STRUCTURE ON ACCOUNTING
THOUGHT: THE EXAMPLE OF HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ

Seda SAĞLAM YÜREK

2014- IX+ 114 page

Purpose: The aim of this study is to investigate the role of the effect of the changes in ethnic structure throughout the transition period from ottoman empire to the republican state.

Methodology/Approach: To investigate the role of the changes in ethnicity on accountancy practices, division of labour was evaluated in terms of ethnicity and accountancy practices were investigated as an inseparable part of tradership. Also, as a phenomenon, it's importance in the eyes of different ethnic groups was analyzed and it's reflections on the students Hamidiye Ticaret Mektebi were discussed.

Findings: In the Ottoman Empire, it was identified as a fact that, considered as a different ethnic/religious group than muslims, non-muslims were commonly involved in commercial activities and they were giving great importance to receive formal education in this field. On the other hand, it was concluded that, as an extension of ethnic identities, nation- states acceptance of mutual accountancy systems caused advantages and disadvantages on obtaining economic independence. Most of the time, it can be seen as one of the findings that, the importance given to economical independence takes precedence over nation-states' ethnical identities.

Originality/Value: With this study, ethnical groupings influences on commerce and accountancy were tried to be examined.

Keywords: Ethnicity, Economical Life in the Ottoman Empire, Commerce and Accountancy Training, Hamidiye Ticaret Mektebi, Globalization of Accountancy.

TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
Tablo 3.1.	Pangaltı Pakradoni Ticaret Mektebi Muallim Cetveli	51
Tablo 3.2.	Hamidiye Ticaret Mektebinin Yıllara Göre Değişen Adları	53
Tablo 3.3.	Ticaret Mektebinin 1883-1982 Yılları Arası Müdür ve Reisleri	54
Tablo 3.4.	Sanayi ve Ticaret Okulu'nun Ders Programı.....	56
Tablo 3.5.	Hamidiye Ticaret Mektebi İlk Mezunları Etnik Yapısı	64
Tablo 3.6.	İkinci Kez Açılan Hamidiye Ticaret Mektebi'nin Ders Programı.....	66
Tablo 3.7.	Hamidiye Ticaret Mektebi Alisi Mezunları Etnik Yapısı (1896-1915)	67
Tablo 3.8.	Ticaret Mekteb-i Alisi Mezunları Etnik Yapısı (1915-1925).....	72
Tablo 3.9.	Mehmed Hikmet Bey'in 1914'te Müdürlüğünü Yaptığı Dönemdeki Öğretim Kadrosunun Etnik Yapısı.....	74
Tablo 3.10.	Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi Mezunlarının Etnik Yapısı (1925-1936)	77
Tablo 3.11.	İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Etnik Yapısı (1936-1959)	82
Tablo 3.12.	İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (İ.İ.T.İ.A) Mezunları Etnik Yapısı (1959-1982).....	87

GİRİŞ

XIX. Yüzyıldan itibaren imparatorlukların yıkılması ile başlayıp ulus devletlerinin kurulması ile sürekli dile getirilen etnisite kavramının önemi her geçen gün artmaktadır.

Etnisite, dünyada ve ülkemizde gerek sosyoekonomik açıdan gerekse siyasal açıdan devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde gündemden düşmemektedir. Türkiye tarihinde de önem arz eden etnisite kavramı özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile ilişkilendirilmektedir. Osmanlı toplum yapısının etnik/dini ayrıma göre oluşturulması ve ekonominin etnik iş bölümüne göre düzenlenmesi yıkılma sürecinde en etkili unsur olarak görülmektedir. Şüphesiz etnik grupların kendi kültürlerini sürdürebilmesinde ekonomik etkenler çok önemli bir yere sahiptir. Çoğu zaman etnik grupların kendi benliklerini korumak için gerek görünür gerekse görünmeyen bir şekilde yaşadıkları topluluk içerisinde diğer etnik gruplarla ekonomik savaş halinde oldukları ve getirisi yüksek meslekler etrafında örgütlendikleri düşünüldüğünde, Osmanlı'nın yıkılma sürecinin etnik işbölümüne ve ekonomik nedenlere bağlanması normal karşılanabilmektedir.

Osmanlı Devleti gibi çok uluslu devlet yapılarının yıkılmasında etnik milliyetçilik, etnik grupların kader birliği yapmasında ve birleşmesinde etkili bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Deutsch'a göre etnik milliyetçiliğin ortaya çıktığı toplumlarda gelir dağılımı konusunda toplumsal gruplar arasındaki rekabet, kaynakların paylaşılması ve siyasal gücün ele geçirilmesi konusunda çatışmaya yol açabilmektedir. Gerilimlerin rastlandığı toplumlardaki rekabet toplumun birliğini tehdit etmektedir. Bu durum nüfusun, değişik gruplar, değişik diller ve temel yaşam tarzı bakımından bölünmesine sebep olabilmektedir.¹ Bölünmüş toplum yapılarında etnik gruplar, milli bilincin oluşması ve ulus devletlerinin kurulmasına ön ayak olurken ya kendilerine ait bir devlet kurma yoluna gitmekte ya da ortak kültür ve dinin birleştirici unsurlarını ortaya çıkararak başka toplumlarla kader birliği yapmaktadır. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, soğuk savaş sonrasında ise SSCB'nin etnik milliyetçiliğin etkisi ile yıkılması, arkasından Osmanlı Devleti topraklarında 64, SSCB topraklarında 19

---

¹ Karl Deutsch, Social Mobilization and Political Development, **American Political Science Review**, 1968, s. 501; Muhittin Tataroğlu, Siyasi Entegrasyon ve Etnik Milliyetçilik, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE Dergisi**, 2004-1, s. 222.

devletin kurulması ve etnik milliyetçiliğin bu durumda rol oynaması etnik milliyetçiliğin ayrıştırıcılığına örnek olarak gösterilebilir nitelik taşımaktadır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin ve Cumhuriyet döneminin ticari hayatı etnik gruplaşmalar çerçevesinde incelenmektedir. Etnik gruplaşmaların ticari hayat üzerindeki etkisi etnik/dini ayırım üzerinden ele alınmaktadır. Sözü konusu etnik/dini ayırımın Osmanlı toplumsal yapısına, ekonomisine ve çalışmaya yansması gayrimüslim ve müslüman şeklinde olmaktadır. Çalışmada Osmanlı ekonomisindeki müslümanlar ve gayrimüslimler ele alınırken bu etnik kesimlerin Osmanlı ticari hayatındaki etkileri ve ticaret-muhasebe eğitimine verdikleri önem üzerinde durulmaktadır. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Rejimine geçiş sürecinde etnik yapıdaki değişimin muhasebe düşüncesi üzerindeki etkisini Hamidiye Ticaret Mektebi öğrencileri etnik yapıları ile belirlemek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Çalışma ülkemizdeki muhasebe literatürüne katkı yapacak şekilde tasarlanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı ticari hayatındaki etnik gruplaşmalar ve ticari hayatın gerekliliği olan muhasebedeki gelişimler incelenirken muhasebe eğitimine etnik grupların verdiği önem üzerinde durulmaya çalışılmaktadır. Çalışma birkaç nedenle okuyuculara önem arz edebilir. Çalışmada, üzerinde durulan konular arasında etnik kimliklerin Osmanlı ekonomisi ve muhasebe düşünce sistemi üzerindeki etkisi, Osmanlıdaki muhasebe eğitimi, Cumhuriyet dönemi ve sonrasında muhasebe eğitimi, bu dönemleri kapsayan muhasebedeki gelişmeler, etnik gruplar tarafından kurulan ulus devlet ekonomilerinin küreselleşmesinde etki sahibi olan muhasebe sistemlerinin avantaj ve dezavantajları yer almaktadır. Ele alınan konular muhasebe ile ilgilenen akademisyenler ve uygulayıcılar için dikkat çekici olabilmektedir. Çünkü ülkemizde Osmanlı ticari hayatındaki etnik gruplaşmalar bu güne kadar literatürlerde inceleme alanı bulmasına rağmen, ticari hayatın yansması olan muhasebe eğitimine etnik grupların ilgisi sadece Oktay Güvemli tarafından incelenmiştir. Oluşan bu açığı kapatmak adına çalışmada özellikle gayrimüslimlerin ticarete ve muhasebe eğitimine verdiği önem üzerinde durulmuş, gayrimüslim ticaret okullarına değinilmiş ve Osmanlı ticaret-muhasebe eğitimine gayrimüslimlerin ilgisi analiz edilmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın devlet eliyle açılan ilk ticaret okulu olan Hamidiye Ticaret Mektebi üzerinden etnik gruplaşmalar tablolaştırılarak analiz edilmiş, gayrimüslim ve müslüman muhasebe hocalarının muhasebenin gelişmesindeki katkıları belirlenmiştir.

Çalışmanın temelini oluşturan gayrimüslimler, Osmanlı ticari hayatı içerisinde her zaman yer alarak, gelişen iktisadi ve siyasi koşullarla etki alanlarını attırmışlardır. Böylece Osmanlı toplumunda ticari burjuvanın temsilcileri haline gelmişlerdir. İç ve dış ticarete, sanayi, tarım ve madencilik üretiminde etkili olan gayrimüslimler zaman içerisinde finans sektöründe de aranan kesimi oluşturmuşlardır. Sermayenin büyük bir bölümünü kapsayan bu iktisadi faaliyetlerde yer alan gayrimüslimler, daha önce değindiğimiz gibi etnik grupların ekonomik üstünlük elde etmek için belirli meslek gruplarında yoğunlaşmasından ve uzmanlaşmasından meydana gelmişlerdir. İktisadi alanlardaki üstünlükleri çoğu zaman Avrupalı devletler tarafından desteklenmiş ve ilgi görmeleri sağlanmıştır. Hatta Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlerin savunuculuğunu yapan bu devletler gayrimüslimlerin eğitim faaliyetlerini üstlenerek Osmanlı Devleti'nde birçok okulun açılmasına da vesile olmuştur. Ekonomide etki sahibi olan gayrimüslim halk Avrupalı devletler sayesinde açılan okullarca ticaret ve muhasebe eğitimi almıştır. Böylece bu alanda uzmanlaşan gayrimüslimler Osmanlı ekonomisi için vazgeçilmez birer unsur haline gelmiştir. Gayrimüslim halkın bu derece önemli konulara gelmesinde şüphesiz Osmanlı Devleti'nin etkisi büyüktür. Osmanlı'nın etkisi, etnik iş bölümünün en temel belirleyicisi olan müslümanların, hakim millet görülüp devletin esas sahibi olduğu düşüncesi ile toprak işlerine yönlendirilmesi, gayrimüslimlerin ise dini esasları önemsemediği düşüncesi ile ticari faaliyetlerde etkili unsur haline getirilmesi sonucunda olmuştur. Bu durum iki etnik grup arasında keskin ekonomik dengesizlikler meydana getirmiştir.

Birçok iktisadi ve siyasi karar alınmasına rağmen gayrimüslimlerin bu yükselişinin önüne geçilemeyeceği düşünülerek müslüman burjuva sınıfının oluşturulmasında karar kılınmış ve ticaret okulu açılmıştır. Söz konusu ticaret okulu Hamidiye Ticaret Mektebi'dir ve bu çalışmaya örnek teşkil etmektedir. Hamidiye Ticaret Mektebi Osmanlı'nın devlet eliyle açılan ilk ticaret okuludur ve ilk çok dilli eğitim kurumu olma özelliğine sahiptir. Müslümanları ticarete sokma düşüncesi ile kurulan okulun kurulma amaçları arasında çağın gerisinde kalan Osmanlı muhasebe sisteminin geliştirilmesine yardımcı olacağı düşüncesi yatmaktadır. Öte yandan ticaret okulu gayrimüslimlerin ve müslümanların ticaret-muhasebe eğitimini beraber aldıkları okul olması nedeniyle de önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmada okulun 1883-1982 yıllarını kapsayan döneminde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin etnik/dini yapıları

detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Muhasebenin gelişimine katkı sağlayan gayrimüslim muhasebe hocaları ve yazdıkları kitaplarda incelenen çalışmada Osmanlı ve Türkiye muhasebe düşünce sisteminin gelişimine katkı sağlayan bütün muhasebe hocaları Hamidiye Ticaret Mektebi dönemleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Ayrıca ele alınan konuların detayları arasında Avrupa'da gelişme gösteren çift yanlı kayıt yönteminin benimsenmesi, kamu ve özel kesime yansımaları küreselleşme ve uluslararası ticaret kapsamında incelenirken çift yanlı kayıt yöntemi ile başlayan Uluslararası Muhasebe Standartları ile devam eden küreselleşme sürecinin etnik kimlikleri ön plana çıkaran ulus devletlerinin küreselleşmenin bir parçası haline gelme bağlantıları yer alırken ekonomide ve özellikle muhasebe kayıt sistemindeki küreselleşmenin, eleştirilen ve takdir gören noktaları üzerinde durulmaktadır.

Bu çalışmanın bir sonraki bölümünde etnisite, ulus devlet, ulus devletlerin kuruluş aşamaları, ekonomileri, Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim ve müslüman halkın ticari faaliyetleri ve bu alandaki eğitimleşmeleri üzerine literatür çalışması yapılarak birinci bölüm oluşturulmaktadır. Literatür ve temel kavramlar bölümünde bahsi geçen kavramlara tanımlayıcı olarak yer verilmekte, bu kavramların ilgili literatürlerde gelişimleri değerlendirilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde; Osmanlı ekonomisindeki gayrimüslimlere yer verilerek galata bankerleri, bankalar ve ticaret odaları ile bağlantıları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'nin ticaret ve muhasebe eğitim tarihi Hamidiye Ticaret Mektebi dahilinde cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak ele alınarak bu okulun muhasebe eğitimine katkıları belirlenmektedir. Çalışmanın analiz kısmını da içeren üçüncü bölümde, Hamidiye Ticaret Mektebi öğrencilerinin etnik yapıları, ticaret okulunun dönemleri ile ele alınarak istatistiki analizi yapılmaktadır. Çalışma sonuç ve kaynaklar bölümü ile son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LİTERATÜR ve TEMEL KAVRAMLAR

Etnisite kavramı, dünyadaki ve Türkiye'deki araştırmalarda son yıllarda kimlik tartışmalarıyla birlikte etki alanını arttırmaktadır. Ulus devletlerinin ortaya çıkması ile etnik kimliklerin ve etnik grupların ekonomi, siyasi ve mali alanlardaki etkileri daha fazla sorgulanarak çalışmalara konu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın da hareket noktasından yola çıkarak etnisite kavramlarının düşünürler tarafından ele alanın boyutunun incelemesi etnisite çalışmalarının haritasını çıkarmakta faydalı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'deki literatürlerde etnisite çalışmalarına genellikle milliyetçilik, ulus devletler, çok kültürlülük ve sosyoloji araştırmalarında rastlanmaktadır.

Çalışmasında etnisite ve milliyetçiliği birlikte ele alan araştırmacılardan Yalçın, etnisite ve milliyetçiliği genellikle, özgülcülük ve adcılığın içiçe geçtiği iki aidiyet meselesi olarak değerlendirir. Yalçın'a göre milliyetçilik ve etnisite ilişkisi, aynı zamanda, kimliğin evrenselliği ile temele dayalı işleyişine dair eleştirel bir yorum çerçevesi olarak da görülür. Klasik etnisite ve milliyetçilik okumaları, yurttaşlığa dayalı siyasal aidiyetin evrensel vasfını temellendirmeye girişirken, etnisite ve milliyetçilik ilişkisini özcü bir aidiyet modeli üzerinden tarif eder.² Kimlik, etnisite, etnik kimlik ve milliyetçilik kavramlarını sosyolojik anlamda tanımlamaya çalışan Yanık ise kimlik, etnisite, etnik kimlik ve milliyetçiliğin, bireysel çapta bir kavrayıştan daha çok topluluksal ve toplumsal temelde ele alınması gereken kavramlar olduğu üzerinde durarak etnisite, kimlik ve ulus kavrayışının yoğun bir biçimde milliyetçiliği, aynı zamanda etnik milliyetçiliği etkileyen siyasi bir algılanış olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.³

Bu düşünürlerin aksine etnisiteyi sosyolojik açıdan değerlendiren Türdoğan, Türkiye'deki etnik sosyolojinin toplumumuzun dinamiklerinden kaynaklandığını vurgulayarak bu durumu bir ülkede sosyal bilimlerin, özellikle sosyoloji ve

---

² Ruhtan Yalçın, Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 69, N. 1, 2014, s. 189.

³ Celalettin Yanık, Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi, **Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi**, 2013, s. 234.

antropolojinin başlıca iki görevi olarak açıklamaktadır. Azınlık ve etniklik ilişkilerini etno-antropoloji ve sosyolojinin ışığında ele alınması gerektiğini savunan Türkdoğan, etnikliğin batı sosyoloji literatürlerinde rastlandığı gibi ırk ve milliyet unsurlarıyla bağlantılı bir biçimde ele alınmasının sakıncalı olduğuna inanmaktadır.⁴

Etnisiteyi sosyoloji çerçevesinde inceleyen bir diğer düşünür ise Somersan dır. Somersan, sosyolojinin uğraş alanlarından ırk ve etnisite konularını, etimolojisinden başlayarak ırkçı insanların genel özelliklerine, asimilasyon ve demostten azınlık hakları sorunlarının dünya ekseninde bulunduğu yankılara ve çeşitli ülkelerde devlet gözetimi altında yaşayan etnik grupların karşılaştığı problemlere ve bunların çözümünde uygulanmaya çalışılan yöntemlere kadar çok geniş bir yelpazede bu konuları incelemektedir.⁵

Türkiye’de ki literatürlerde bu gibi çalışmalar yer alırken yabancı literatürlerde etnisite kavramlarını incelenmeyen ilk sosyal bilimcinin Max Weber olduğu düşünülmektedir.

Max Weber 1922’de yayınlanan çalışmasında ırk, etnik grup ve ulus konularını incelemektedir. Weber, nesnel kan bağlarının etnik grup olmak için gerekli olmadığını ifade ederek, grup üyeliğinin özellikle siyasal alanlarda etkili unsur olabileceğini dile getirmektedir.⁶ Weber’in kan bağlarının etnik grup olmak için gerekli olmadığı düşüncesini Smith, etnik gruba duyulan inancın aynı soydan gelmekten daha önemli olduğunu savunarak Weber’in bahsedilen görüşünü desteklemektedir. Smith etnikliği genetik mirasla değil orta kökene olan inançla ilişkilendirerek, etnik grubu, soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan dil, din, gelenek ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kültürel kolektif tipi şeklinde açıklamaktadır.⁷ Bu düşüncelerin aksine din, dil ve biyolojik bağlarında mutlaka etnik gruplarda olması gerektiğini savunan primordialistler, etnisiteyi din, dil,

---

⁴ Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2006, s. 11.

⁵ Semra Somersan, **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

⁶ M. Öztoprak Sağır ve H.S. Akıllı, “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi”, **CÜSBD**, C. 28 No.1, 2004, s. 7.

⁷ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 41.

akrabalık, doğum yeri, gelenek ve görenek gibi sabit verilerden oluşan bir bağlılık duygusu ve sosyal dayanışma şeklinde tanımlamaktadır.⁸

Bunun yanı sıra milleti ilksel bir kategori içerisinde değerlendiren, primordialistler, milleti ilksel bağlılıklara dayandırmaktadır.⁹ Bu bağlılıklar, Anthony D. Smith'in primordialistlerin en uç düşünce noktası olarak gördüğü doğalcılar gibi bir aileye doğma ya da etnik topluluğa doğma şeklinde olabileceğinin yanı sıra Pierre van den Berghe'nin iddia ettiği gibi genetik veya Edward Shils ve Clifford Geertz'ın ifade ettiği üzere kültürel olabilmektedir.¹⁰

Calhoun, Horowitz, Eller, Coughlan, Rex ve Brass gibi düşünürler primordializmi açıklayıcı olmaktan çok tanımlayıcı olmakla eleştirmekte ve bu kuramın "a priori" kabullenmeleri içerdiği için etnisiteyi mistik bir tarzda göstermesine tepki göstermektedirler. Ayrıca bu düşünürler primordial bağları oluşturan gelenek, kültür, kan bağına inanç, dil, din, ırk gibi unsurların "verilmişlikler" olarak kabul edilmesini tartışarak; bu unsurların değişebilirliklerine, esnekliklerine ve kaybolabilirliklerine vurgu yapmaktadırlar. Primordialistleri bu bağlamda eleştiren Wicker ise, bu yaklaşımı ırkçılık ve aşırı milliyetçilik gibi ideolojilere meşruluk kazandırabileceği düşüncesiyle eleştirmektedir.¹¹

Etnisiteye bu eleştiriler ışığında bir başka bakış açısı da araçsalcılardan gelmektedir. Etnisitenin doğuştan kazanılmadığını savunan araçsalcılar etnisiteyi, zaman ve sosyo-politik koşullar tarafından inşa edilen toplumsal tasarımlar olarak varsayıp bir anlamda etnisitenin a posteriori boyutu üzerinde durmaktadır.¹² Etnikliği genetik mirasla değil orta kökene olan inançla ilişkilendiren Smith'in bu düşüncesi ile araçsalcı bakış açısı sergilediği düşünülmektedir.

---

⁸ Erol Kurubaş, "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki", **Doğu Batı Dergisi**, S. 44, 2008, s. 13-14.

⁹ Duncan S.A. Bell, *Mythscapes: Memory, Mythology, and National Identity*, **British Journal of Sociology**, 2003, s. 67; Ufuk Şimşek, "Milliyetçilikler ve Millet'in Oluşumu Üzerine Bir İnceleme", **AÜSBED**, 2009, s. 82.

¹⁰ Pierre Van Den. Berghe, *Race and Ethnicity: a sociobiological perspective*, **Nationalism**, (Ed. John Hutchinson and Anthony D. Smith), 1994, ss. 96-103; Edward Shils, *Primordial, personal, sacred and civil ties*, **The British Journal of Sociology**, 1957, ss. 130-145; Clifford Geertz, **The Interpretation of Cultures**, London, 1973; Şimşek, a.g.e., s. 82.

¹¹ Sağır ve Akıllı, a.g.e., s. 20.

¹² Hüsamettin İnaç, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, Ankara: Adres Yayınları, 2005, s. 32.

Smith'e göre etnik gruba aidiyet, öznenin özgül durumuna bağlı olarak değişiklik gösteren algı, tutum ve duygularla ilgili bir özellik içermektedir. Böylece bireyin durumu değiştikçe, grup aidiyeti de değişmektedir. Başka bir ifadeyle Smith, en azından bireyin bağlı bulunduğu birçok kimlik ve söylemin o birey için önemi, farklı zaman ve durumlara göre değişiklik arz edeceğini vurgulayarak etnik grubu araçsalcı yaklaşımla açıklamaktadır.¹³

Etnik köken veya ırka dayalı kimliklerin akıcı ve tesadüfi olduğunu ve şartlar doğrultusunda bunların değiştiği görüşünü esas alan araçsalcı yaklaşım çerçevesinden etnisiteyi değerlendiren Doğruel'e göre ise araçsalcı yaklaşımın amacı etnik grubu oluşturan ve yeniden üreten, çıkarlar ekseninde onları rekabete iten ekonomik, siyasi ve tarihi koşulları tespit etmektir.¹⁴ Araçsalcı yaklaşımın dikkat çeken diğer bir noktası da etnisitenin kültürel, siyasi ve ekonomik seçkinler tarafından toplumda, avantajlarını ve iktidarlarını koruyabilmek için bu yaklaşımı manipülasyon aracı olarak kullanmasıdır. Seçkinler yarattıkları manipülasyonların getirileriyle siyasi güç elde etmektedir.

Etnik grubu temsil etmek iddiasında olan seçkinler, hem grubun hem de kendilerinin siyasi ve ekonomik pozisyonlarını korumak ve geliştirmek amacındadır. Söz konusu seçkinler değişik etnik kategoriler arasında ve/veya içersinde grupların kültürel öğelerini kullanarak ve bazen de bu öğeleri değişikliğe uğratarak veya yeni öğeler icat ederek siyasi iktidar, ekonomik çıkar ve sosyal statü yarışında avantaj elde etmeye çalışmaktadır.¹⁵

Etnik gruplardaki bu seçkinler etnik kimliklere vurgu yaparak toplum içerisinde milliyetçilik duygularının ortaya çıkmasına ve toplumdaki diğer etnilerden ayrılma hissini doğmasına sebep olabilmektedir. Farklılaştırma genellikle primordial bağlılıkları öne çıkaran gelenek, kültür, dil, din, ırk gibi özelliklere atıfta bulunularak yapılmaktadır. Değindiğimiz gibi primordial yaklaşımın milliyetçilik akımlarını desteklediği ve ortaya çıkmasına sebep olduğu için yöneltilen eleştirilerin ana kaynağının buradan geldiği düşünülmektedir.

---

¹³ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 41; Bilgehan Emekler, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri: **Fransa'nın Etnik Kimlik Sorunlarına Politik-Psikolojik Bir Yaklaşım: Korsika Örneği**, Bilgesam Yayınları, 2012, s. 318.

¹⁴ Fulya Doğruel, **İnsanîyetleri Benzer: Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 50.

¹⁵ Sağır ve Akıllı, a.g.e., s. 13.

Ele alınan görüşler ışığında araçsalcılığı kullanan seçkinlerin etniler arasındaki bağları milliyetçiliğe dönüştürmede primordial özellikleri kullandığı sonucuna varılmaktadır.

Millet ve milliyetçiliğe dair herhangi bir mülahazada etnik kategoriler üzerinde durmanın gerekli olduğunu açıklayan Smith, etnik kimliğin sıklıkla milliyetçiliğin temellerinden birisi, hatta bazılarınca en önemlisi olarak kavramsallaştırıldığını dile getirmektedir.¹⁶

Etnik kimlik tartışmalarının ve milliyetçilik akımlarının başlangıcı olarak kabul edilen Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi milliyetçilik ilkesi çerçevesinde siyasi bir karakter kazanarak, çok uluslu devletlerin parçalanmasında sebep olmuştur. Bunun neticesinde çok uluslu devlerin içinde dağınık bir şekilde bulunan etnik gruplar, milliyetçilik akımları sayesinde birleşerek ulus devletlerinin temellerini atmıştır.

Ulus devletlerinin kurulması ile başlayan bu süreç toplumsal yaşamımızı etkileyen ve önemli siyasal sonuçlar doğuran bir ideoloji olarak, geçmişte olduğu gibi bugün de kitleleri etkileyen bir olgu olmaya devam etmektedir. Sosyal bilimlerde ulus devletlerle ilgili yabancı literatürde ulus ve ulusçuluğun hangi süreçlerden geçtiğine dair ortak bir tanım geliştirilememesi çok uluslu devletler arasında bu durumun farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı birçok düşünür kavramları, kendi düşünce tarzına göre yorulmayı tercih etmektedir.

Söz konusu düşünürlerden olan Habermas, ulus devletlerin ortaya çıkış sürecini üç şekilde açıklamaktadır. İlk olarak ulus devletlerinin, birbirinden ayrı yaşayan etnik grupların barışçı yollarla tek tek devletleşmesinden ziyade komşu bölgelere, soylara, alt-kültürlere, dil ve din topluluklarına sirayet ederek gerçekleştiğini vurgulamaktadır. İkinci olarak yeni ulus devletlerin genelde, asimile edilmiş, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirilmiş alt halklar pahasına oluştuğunu dile getirmektedir. Habermas'a göre ulus-devlet, homojen bir halka dayanmak zorunda olduğu halde, bu ikinci ulus-devlet, homojen bir topluluğa dayanmamakla beraber, homojen bir toplum oluşturmak istemektedir. Söz konusu toplum, doğal olarak bir araya gelmiş homojen bir toplumu

---

¹⁶ Etnik kimliği milletin öncülü ve ulus-devletin temeli olarak gören teorik çerçevede yazılmış sayısız eserden önemli bir tanesini belirtmek gerekirse, Anthony Smith, **The Ethnik Origins of Nations**, Oxford: Blackwell, 1986; Şener Aktürk, "Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek Etnili, Çok Etnili ve Gayri Etnili Rejimler", **Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi**, 2006, s. 23.

değil, yapay olarak oluşturulmaya çalışılan bir toplumu ifade etmektedir. Bu tür ulus devletlerinde devlet, demokratik olmaktan uzaklaşabilmektedir. Habermas'ın üçüncü ve son ulus devlet modelinde ise etno-milliyetçi akımların ortaya çıkmasıyla gerçekleşen ulus-devletler neredeyse her zaman kanlı saflaştırma töreleriyle gerçekleştirilmiştir ve yeni azınlıkları sürekli yeni baskıların altına almaktadır.¹⁷

Son yıllarda yabancı literatürdeki ulus devlet ve etnik köken üzerine araştırmalar genellikle sömürge sonrası ortaya çıkan vatandaşlık, göç, ekonomi ve devlet politikaları üzerine yoğunlaşarak çalışmalara bu yönde yol çizmektedir.

“Amerikan Tarihi ve Öncesindeki Ulus İnşası ve Vatandaşlık” başlıklı makalesinde Xi, modern ulus devlet inşasında vatandaşlığın önemli bir konu olduğunu söyleyerek modernleşme süresinde tarihsel deneyim birleşenlerinin sadece batılı ülkeler için değil batılı olmayan ülkeler içinde son derece önemli olduğu üzerinde durmaktadır. Ayrıca Xi 20. Yüzyılda vatandaşlığının tarihsel gelişimi ile ulusal devletin inşası arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır.¹⁸

Ulus devletin tarihsel gelişimi ve ulus devlet inşasında Afrika hükümetlerinin politikalarını inceleyen Bandyopadhyay ve Green ise koloni sonrası ulus inşasının Afrika hükümetleri için önemli bir nokta olarak görüldüğünü ancak ulus kurma politikalarından hiçbirinin ampirik bir analize sahip olmadığını vurgulamaktadır.¹⁹

Devlet, etnik köken ve gelenekler çerçevesinde Afrika ekonomik kalkınmasının kurumsal engellerini inceleyen Platteau, Afrika ülkelerinin sömürge öncesi ve sömürge döneminden miras kalan yönetim sorunlarının köklü nedenlerini üç yönden incelemektedir. Bunlardan ilki, etnik köken ve devlet performansı arasındaki iki yönlü ilişkiyi konu edinmektedir. Bu ilkeye göre, güçlü etno-bölgesel kimlikler, modern vatandaşlığın ortaya çıkmasını önleyerek sürekli değişen başarısız devletler oluşturulmasına sebep olmaktadır. İkincisi ise ısrarcı gayri resmi kurallar ve sosyal normlar çağdaş yasal hukukun güvenilirliğini zayıflatmakta yasal dualisme neden olmaktadır. Üçüncü olarak sosyoekonomik farklılaşma ve bireysel sermaye birikimini

¹⁷ Jürgen Habermas, **Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak**, Çev., İlknur Aka, İstanbul: YKY, 2002, s. 50; Ali Osman Gündoğan, <http://afakkulubu.org/wp-content/uploads/2013/09/Ali-Osman-Gundogan-Devlet-ve-Milliyetcilik.pdf>

¹⁸ Wang Xi, “Citizenship and Nation-Building in American History and Beyond”, **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, C. 2, S. 5, 2010, ss. 7017–7029.

¹⁹ S. Bandyopadhyay ve E. Green, “Nation-Building and Conflict in Modern Africa”, **World Development**, C. 45, 2013, ss. 108–118.

engelleyen sosyal gelenekler ve normlar yerli işletmelerin performansını düşürmektedir.²⁰

Ekonomik açıdan ulusal sınırların, etnisite ve ticaret üzerindeki etkisini inceleyen Aker, Klein vd. Nijer ve Nijerya arasındaki sınır ötesi ticaretin etnik açıdan farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Aker, Klein vd.'e göre bu ülke pazarlarında iki tarım malının fiyat ve katlanılan ek maliyet değişimi, etnik özellik farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca vurgulanan diğer bir konu ise etnik açıdan farklı bölgeler arasındaki ticarete, etnik sınır etkisinin sergilendiği düşüncesidir.²¹

Etnik özelliklerle heterojen bir yapı elde edilmek istenen ulus devletlerinde ekonomi politikaları kadar vatandaşlık ve göç politikaları da büyük önem taşımaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında da heterojen bir yapı oluşturmak istenmiş bu sebeple de Tehcir Kanunu ve nüfus mübadelesi çıkarılmıştır. Söz konusu göç politikaları ulus devletleri için önem taşıdığından yerli ve yabancı literatürlerde yer bulmaktadır.

Ulus devletlerinin göç politikalarını inceleyen Cohen çalışmasında İsrail'in ulus devlet politikaları üzerinde durmaktadır. Ülkelerin birçoğunun göç politikalarını vasıflı göçmenler üzerinden oluşturduğuna değinen Cohen, İsrailin devlet stratejisi olarak ulusal kimliği jeopolitik kırılabilirlik olarak değerlendirdiğini ve milletlerin güçlenmesi adına göç politikalarının bilinçli düzenlenmesi gerektiğini açıklamaktadır. Cohen'e göre göç özellikle ulus devletlerinin etnik yapılarını ve kültürel özelliklerini değiştirmede etkili bir unsurdur. Son yıllarda göç politikaları üzerine yapılan yasal düzenlemeler vasıflı eleman ve genç nüfus üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun sebebi ekonomideki işgücü potansiyelinin artırılmak istenmesinden kaynaklanmaktadır.²²

Cohen'in milletlerin güçlenmesi adına göç politikalarının bilinçli düzenlenmesi gerektiğini vurgulaması akıllara nüfusun ortalama zeka seviyesini inceleyen Daniele'i getirmektedir. Daniele nüfusun ortalama zeka katsayısının uluslararası kalkınmanın temel nedeni olabileceğini varsayarak, Diamond'un hipotezlerinden yararlanmış ve

---

²⁰ Jean-Philippe Platteau, "Institutional Obstacles to African Economic Development: State, Ethnicity, and Custom", *Journal of Economic Behavior & Organization*, C. 71, 2009, S. 3, ss. 669-689.

²¹ Aker, Klein vd., "Borders, Ethnicity and Trade", *Journal of Development Economics*, C. 107, 2014, ss. 1-16.

²² Nir Cohen, "From nation to profession: Israeli state strategy toward highly-skilled return migration", 1949-2012, *Journal of Historical Geography*, C. 42, 2013, ss. 1-11.

nüfusun zeka ortalamalarının ekonomik kalkınmanın dışsal bir nedeni olmasından ziyade, ulusların modernleşme aşamalarında içsel bir neden olarak karşımıza çıkabileceğini belirtmiştir. Bu durum özellikle yeni kurulmaya çalışılan devletlerin ekonomik ve mali zenginliği için geçerli bir neden olarak kabul edilebilmektedir. Çünkü ekonomik güç beraberinde devletlerin sürekliliğini de getirmektedir.²³ Ulus devletlerin sonunu ekonomik egemenlik ve bağımsızlıkla ilişkilendiren Panić ise devletlerarasında etkin bir işbirliği sağlamanın uluslararası uyum sürecinde ve ekonomik bağımsızlığın sürdürülmesinde ortaya çıkan sorunların giderilmesine yardım edebileceğini dile getirmektedir.²⁴

Ulus devletlerin ekonomik bağımsızlığının arka planında iktisadi anlayışlar yatmaktadır. Milli devletler iktisadi anlayışlarının temel mantığını ticaretin gelişmesinden ve güçlenmesinden alan merkantilizme dayandırmaktadır. Ticaret ve ulus devletlerinin merkantilizm çerçevesinde birleşmesi deniz aşırı ticaretin hem maliyet hem de güvenlik açısından riskli olması, tüccarların bu riski paylaşacak bir ortak aramasıyla olmaktadır. Devlet, hem örgütlenme hem de güç bakımından bu misyonu yükleneyecek en temel kurumu temsil ettiğinden tek mantıklı seçenek halini almaktadır. Merkantilistler, tüccarın kârının, milli menfaatle aynı olduğunu ve ülkenin gücünü temsil ettiğini düşünmektedirler. Merkezi devlet ve tüccarın menfaatleri örtüştüğünden, merkantilizm milli devletlerin ekonomi politikasını temsil etmektedir.²⁵

Merkantalist düşünce akımı Sanayi devrimi ile doruk noktaya ulaşarak ticaret ve sanayi hacmini arttırmıştır. Ticaret ve sanayi hacminin artması ise milli şirketlerin kurulmasına ve büyümesine öncülük etmiştir. Bu safhada en ihtiyaç duyulan şey bu şirketlerin ve ekonomik hesapların iyi idare edilmesidir. İktisat, ekonomi ve ticari alanların iyi yönetilmesi şüphesiz muhasebenin sistemleştirilmesine ve muhasebe eğitimine verilen değere bağlıdır. İyi sistemleştirilen ve denetim mekanizması çağdaş boyutlarda yapılandırılan muhasebe düşüncesi, devletlerin iktisadi hayatlarında güçlü ekonominin sürdürülebilirliği için gerekli bir unsur olarak her zaman geçerliliğini

---

²³ Daniele, V., “Does the Intelligence of Populations Determine The Wealth of Nations?”, **The Journal of Socio-Economics**, C. 46, 2013, ss. 27–37.

²⁴ Panić, M., “The End of the Nation State?”, **Structural Change and Economic Dynamics**, C. 8, S. 1, 1997, ss. 29–44.

²⁵ Jürgen Habermas, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, İstanbul:Bakış Yayınları, 2008, s. 9.

korumaktadır ki bir çok araştırmada muhasebe düşüncesinin gelişiminin diğer ekonomi kalemlerini nasıl etkilediği ve bu düşünce sisteminin önemi üzerinde durmaktadır.

Oktay ve Batuhan Güvemli'nin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhasebe Düşüncesinin Gelişimi adlı makalesinde muhasebedeki gelişim Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerince ele alınarak bu gelişim, devlet yönetiminden başlayıp çift yanlı kayıt sisteminin kabulü ile ilişkilendirilerek bankacılık, vergicilik, devletin mali yönetimindeki yeniliklerle detaylandırmaktadır. Muhasebe düşüncesinin gelişiminin önemi üzerinde yoğunlaşan makalede XIX. Yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nde çift yanlı kayıt yöntemine geçilmesinden sonra yoğunlaşan muhasebe eğitimi ve muhasebe düşüncelerinin kitaplarının Cumhuriyet öncesi çağdaş muhasebe düşüncelerinin temellerini oluşturulduğu vurgulanmaktadır.²⁶

Muhasebe düşünce sisteminin yapılandırılmasının ve düzenlenmesinin önemi üzerinde duran Ataman, Sistemik Banka yapılandırılmaları için yasal düzenlemelerin, muhasebe standartlarının ve muhasebe denetiminin gerekliliği üzerinde durmakta ve muhasebe düşüncesinin önemini göstermektedir.²⁷

Muhasebeyi tarihsel bütünlük içerisinde değerlendiren Güvemli ise muhasebenin destek hizmet niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Güvemli'ye göre muhasebenin destek hizmeti verdiği kuruluşlar iktisadi ve mali koşulları içinde var olurlar. Dolayısıyla muhasebe tarihinin, iktisadi ve mali tarihle, giderek iktisadi ve mali gelişmeleri etkileyen siyasi tarih ile ilişkisi vardır. Bu nedenle iktisadi, mali sosyal ve belirli ölçüde siyasi olayların incelenmesi zorunlu olmuştur. Ayrıca, bir kültür olarak muhasebe düşüncesi, sosyal gelişmelere de her zaman bağımlı olmuştur.²⁸

Literatür çalışması yapılırken karşımıza çıkan bu araştırmalar devletlerin ekonomik gücü için muhasebe düşüncesinin gelişiminin önemini vurgulamaktadır. Özellikle çok kültürlü devlet yapılarından sıyrılan ve kendi etnik temelleri üzerine kurulan ulus devletleri sürekliliği ve ekonomik bağımsızlığı için iktisadi ve ticari hayatın gelişiminin yanı sıra muhasebe standartlarının gelişimi ve denetimi büyük önem

---

²⁶ Oktay Güvemli, Batuhan Güvemli, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhasebe Düşüncesinin Gelişimi", **Mali Çözüm Dergisi**, ISMMO Yayınları, 2006, S. 76, ss.42-57.

²⁷ Pelin Ataman, "Sistemik Banka Yeniden Yapılandırmasına Teorik Yaklaşım", **Bankacılar Dergisi**, 2001, S. 37.

²⁸ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. III.

taşımaktadır. Ulus devletlerinin ekonomilerine değinmişken ulus devletlerinde ortaya çıkış süreçlerini ve ideolojik temellerini incelemekte yarar görülmektedir.

Ulus, ulusal ve ulus devletleri gibi kavramların yabancı literatürde yer bulması ve bu kavramların Türkiye Cumhuriyeti'ni de yakından ilgilendirmesi, Türk araştırmacıların bu yönde araştırma yapmasına olanak sağlamıştır. Ancak ulus kavramları, Türk literatürlerindeki çalışmalarda analiz yapmaktan ziyade tanımlayıcı nitelik taşımaktadır.

Ulus devletlerin ortaya çıkışının etnisite ve milliyetçilikle bağlantılı olduğuna bu durumun ise çok uluslu yapılara sahip olan imparatorlukların yıkılmasına ve ardından ulus devletlerinin kurulmasına sebep olduğuna değinmiştik. Çalışmada incelenen konular arasında Osmanlı Devleti'ndeki etnik grupların, milliyetçilik akımları sonucunda Osmanlıdan ayrılması ve bu grupların ulus devletlerini kurması yer aldığından araştırmanın bütünlüğünü sağlamak adına ilgili literatür çalışmalarına yönelmekte fayda görülmektedir.

Gündoğan'a göre çok etnili toplumlarda etnik sorunlar siyasi entegrasyonun bozulmasına sebep olmaktadır ki buna en büyük sebep milliyetçilik ideolojileri olarak gösterilebilmektedir. Milliyetçilik ideolojileri tek bir dünya görüşünü ve insanlık idealini baltalamak, farklı kültürel gruplar arasında ayrımcılığa neden olmak gibi olumsuzlukları içinde barındırabilmektedir. İdeolojik milliyetçilik için devlet ve ulus, kutsaldır ve tartışılmaz.²⁹ Kumar ise milliyetçilik ideolojilerini ulusun yanı sıra toplumsal yaşamın da doğal temeli olarak açıklamaktadır. Kumar'a göre en iyi doğal siyasal birimler, ulus devletler üzerine temellenmektedir. Ayrıca milliyetçilik, benzer şekilde grupların kendilerini bir ulus olarak tanımlamalarında özellikle de bağımsız bir ulusal devlet olarak adlandırmalarında teşvik edici bir yönü kendi içinde barındırmaktadır.³⁰

Milliyetçilik, etnik gruplar arasında dayanışma ve birlik sağlarken, imparatorluklar gibi çok etnili toplum yapılarında çözülmeye sebep olmaktadır. Bunun

---

²⁹ <http://afakkulubu.org/wp-content/uploads/2013/09/Ali-Osman-Gundogan-Devlet-ve-Milliyetcilik.pdf>

³⁰ K. Kumar, **Nationalism**, The Cambridge Dictionary of Sociology, ed. Bryan S.Turner, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 412; Yanık, a.g.e., s. 232.

en iyi örneği milliyetçilik ideolojileri sonucunda yıkılan Osmanlı İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği'dir.

Osmanlı Devleti içindeki milliyetçilik akımlarının sebeplerini yönetim biçimine yani millet sistemine bağlayan birçok düşünür bulunmaktadır. Bunun aksine millet sisteminin olumlu sonuçlara yol açtığını düşünen ve bu sistemi destekleyen düşünürlerde bulunmaktadır.

Millet sistemi ile yönetilen ve dini inançlara göre ayrılıp müslüman ve gayrimüslim olarak adlandırılan etnik grupların, devlet içerisinde serbest bırakılarak belirli bir özerklik sağlamalarına olanak tanınmıştır. Bu durum zaman içerisinde etnik grupların primordial bağlarını ön plana çıkararak diğer devletlerle iş ortaklıkları ve kader birliği yapmalarına ortam hazırladığı düşüncesi, bu sisteme yöneltilen eleştirilerin özünü oluşturmaktadır.

Millet sisteminin çözülmesiyle artan siyasal bilinçlenme milliyetçilik hareketlerini tetiklemiş ve bunun sonucunda Osmanlı egemenliği altında yaşayan etnik gruplar ulus devlet olma sürecine girmiştir.

Millet sisteminin ulus kavramı ile bağlantısına dikkat çeken Bernard Lewis'e göre ulus kavramı tanımlanırken tarihsel sürece bakıldığında kendisiyle aynı anlamda kullanılan Arapça kaynaklı bir sözcük olan millet sözcüğü görülmektedir. Sözcüğün Aramiceden geldiğini ve "milla" kökenine dayandığını söyleyen Lewis bu sözcüğün, kutsal kitabı kabul eden insan topluluklarını ifade ettiğini vurgulamaktadır.³¹

Osmanlı Devleti'nin farklılıklara karşı temel politikası, zimmet sözleşmesiyle kazandıkları statü çerçevesinde devlet otoritesinin tanınması ve bu tanımın gereklerinin yerine getirilmesi ilkesine dayanan "coğrafi entegrasyon" dur. Bu politika milliyetçi ayrımcılığın yaygınlaştığı son dönemlerinde de terk edilmemiş ve farklı unsurlar asimile olmadan birlikte yaşama imkanına kavuşmuştur.³² "Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü" adlı makalesinde Akça, Eryılmaz'ın coğrafi entegrasyon politikasının asimilasyonla sonuçlanmadığı fikrini destekleyerek Osmanlı'nın topluluklar arasındaki etkileşimin dönüştürücü olmamasına dikkat ettiğini ve dinsel hiyerarşide

³¹ Lewis, Bernard, **İslamın Siyasal Dili**, çev. F. Taşar, Kayseri: Rey Yayıncılık, 1992, s. 62.

³² Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüyü Kavramsal Bir Yaklaşım**, Osmanlı, (Ed. Güler Eren), c: IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 238; Gürsoy Akça, **Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 2007, s. 57.

üstte bulunan grubun alttaki grubu dönüştürmesine izin verilmediğini, bu bağlamda dinsel hiyerarşik yapılanmaların, dinsel özgünlükleri dönüştürmesine engel olduğunu vurgulamıştır.³³

Osmanlı Devleti'nin, millet sistemi ile imparatorluk toplumu için Türk dili, Osmanlı hanedanı, Osmanlılık bağı etrafında ortak yeni bir tarih kimliği oluşturmayı hedeflediğini açık bir dille vurgulayan Kodaman, bu sistemle gayrimüslimlere dini ve kültürel muhtariyet tanındığını, aynı zamanda onlardan devletle idari, siyasi, mali, ticari alanlarda işbirliği yardımlaşma yapmalarının istendiğini dile getirmektedir. Ayrıca Kodaman, sözü edilen muhtariyete rağmen hiçbir gayrimüslim cemaate, şeriat hukukuna aykırı bir karar ve davranış içinde bulunma hakkı tanınmadığını, gayrimüslim cemaatin aldığı kararlarında devletin onayından geçmesi gerektiğini ve gayrimüslimlere, millet sistemi çerçevesinde hukuki bir himaye sağlanarak, işlerine müdahale edilmediğini belirtmektedir.³⁴

Bu sistem içerisinde Osmanlının çok etnili toplumsal yapısı ve etnik grupların dini özellikleri göz önüne alındığında gayrimüslimlerin, daha çok ekonomik faaliyetlerle, müslümanların ise ekonomik faaliyetlerin yanı sıra tarım faaliyetleriyle uğraştığı bilinmektedir. Bu yapı içerisinde parasal iktidarın önemli ölçüde devletin elinde olması, ilk zamanlar toplumsal yapı içerisinde burjuva sınıfının oluşumunu engellemiştir. Fakat belirli meslek grupları etrafında örgütlenmelerin önüne geçilememiştir.

Barth'ın da ifade ettiği gibi etnik gruplar genellikle belirli meslek grupları etrafında kendilerini örgütlenme eğilimindedir.³⁵

Bu yüzden Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki etnik grupların belirli alanlara yönelmesi ve etnik iş bölümünün sağlanması için önemli çabalar harcamıştır. Fakat bu konuda pek başarılı olunamamıştır.

Nitekim etnik grupların belirli meslek grupları etrafında örgütlenme gösterdiği bir çok ülke bulunmaktadır. Bu örgütlenmeler özellikle ekonomik yönden getirisi fazla

---

³³ Akça, a.g.e., s. 59.

³⁴ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 16, 2007, s. 10.

³⁵ Fredrik Barth, **Etnik Gruplar ve Sınırları**, çev. Ayhan Kaya-Seda Gürkan, İstanbul: Bağlam yayıncılık, 2001, s. 38.

olan meslekler etrafında görülmektedir. Ekonomik sınıflaşmayla etnik kimliğin örtüşmesi de sıklıkla rastlanan bir olgudur. Dünya çapında “tüccar” etnik azınlıkların en bilinen örnekleri Güneydoğu Asya’da yayılmış olan deniz aşırı Çinli ticaret kolonileri, Batı Afrika ve Güney Amerika’da Lübnanlılar, Orta ve Doğu Avrupa ile Kuzey Amerika’da Yahudilerdir. Osmanlı toplumunda Rumlar ve Ermeniler, Doğu Afrika’da Hintliler, Hindistan özelinde Parsiler (Zerdüşt inancına bağlı), ekonomik başarısıyla parlayan azınlıklar içerisinde yer almaktadır.³⁶

Osmanlı ekonomisinde büyük öneme sahip olan tüccarlar bu çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan “Osmanlı Ekonomisindeki Gayrimüslimler” adlı bölümde, farklı etnik gruplardan olan ve Osmanlı toplumunda gayrimüslim olarak nitelendirilen halkın, Osmanlı ekonomisindeki yerleri ve etnik iş bölümleri hakkında inceleme alanı bulmaktadır. Bu sebepten Osmanlı Devleti ekonomisindeki etkileri sürekli sorgulanan etnik grupların, ticaret ve sermaye gelişimindeki etkileri ve buna paralel olarak gelişen ticaret ve muhasebe düşünce sistemi içerisindeki ağırlıkları literatür kısmında kısaca ele alınarak yapılan daha önceki araştırmalar hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

“Türkiye’de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili” adlı çalışmasında Duman, Osmanlı’nın iktisadi faaliyetleri daha düşük toplumsal katmanların (gayrimüslimler ve özellikle reaya’nın) meşguliyeti olarak gördüğünü Osmanlı Hanedanı için en önemli sorunun iktidarı besleyen asker ve vergilerin merkeze düzenli bir biçimde ulaştırılması olduğunu dile getirmektedir. Bunlara ek olarak Duman göre Osmanlı sosyal formasyonunda iktisadi faaliyetlerin devlet alanı dışında bırakılması sadece bu meşguliyetin basit bir etkinlik olarak görülmesi düşüncesinden kaynaklanmamıştır. Osmanlı’nın kendine özgü olan teokratik yönetim anlayışında merkeze karşı yükselecek her türlü oluşum önü kesilmesi gereken bir çıbanın başı olarak görülmüştür. Bu durum sadece gayrimüslimlerin iktisaden yükselmelerini sağlamamış, aynı zamanda yerel toplulukların sivil bir oluşuma yönelik eğilimlerin önünün kesmesine de yol açmıştır.

---

³⁶ Yuri Slezkine, *The Jewish Century*, Princeton University, 2004; Amy Chua, *World on Fire: How Exporting Free Market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability*, New York:Anchor Book, 2003; Şener Aktürk, “Etnik Kategori ve Milliyetçilik”, *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S. 38, 2006, s. 29.

Dolayısıyla Osmanlının yerli (Türk) tebaasından olanların ticari faaliyetlerde bulunma istemleri doğrudan devlet nezaretinde engellenmiştir.³⁷

Osmanlıların “gaza”ya yöneldikleri için “verimlilik” ten uzak bir iktisadi yaklaşımı benimsediklerini ve kâr, kazanç gibi olgularla pek ilgilenmediklerini düşünen Şerif Mardin, Osmanlı coğrafyasında müslümanların tarımsal faaliyetlerle meşgul olduğunu, kârlı olan ve sermayenin yoğunlaştığı ticaret ve zanaat alanlarının büsbütün Yahudi, Ermeni ve Rum gibi gayrimüslim unsurlara terk edildiğini ileri sürmektedir.³⁸ Tüccarlar, yöneticiler tarafından kayırılmışsa da Braudel’e göre tüccarlar Osmanlı toplumunun ribayı ticarete özdeşleştirilmesi sebebiyle özellikle esnaf teşkilatları (loncalar), ahi örgütleri ve din otoritelerin husumetine hedef olmuştur. Tacirler için resmi metinlerde kullanılan bezirgân veya madrabaz gibi kelimeler halk dilinde vurguncu ve dalavereci gibi küçültücü anlamlar kazanmıştır.³⁹ Bu sebeple tüccarlığın saygınlığı olmayan bir meslek olarak algılandığını net bir şekilde açıklayan Türkoğan ticaretin azınlıkların uğraşabileceği ikinci sınıf bir uğraş olarak düşünüldüğüne dikkat çekmektedir.⁴⁰

Gayrimüslimlerin millet sistemi anlayışı içerisinde ekonomide etkili duruma geldiğini dile getiren Ataöv’e göre ise ümmet anlayışından millet sistemi şekline dönüşen bu sistem içinde din, ırk, hukuk ve kültür eşitliği Osmanlı toplumunda her devirde mümkün olabilmiş ve ehl-i kitap dinler yüzyıllar boyu imparatorlukta yaşayabilme imkanı bulmuştur. Bu hoşgörü çerçevesinde Osmanlı tebaası gayrimüslimler kısa zamanda devletin tüm ekonomik gücünü ellerine geçirmişlerdir.⁴¹

Osmanlı İmparatorluğu ekonomisindeki gayrimüslimleri ayrıntılı bir şekilde inceleyen Issawi, gayrimüslimlerin ekonomideki rollerini üç gruba ayırmaktadır:

³⁷ M. Zeki Duman, “Türkiye’de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 2007, s. 36.

³⁸ Şerif Mardin, *Türkiye’de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)*, Siyasal ve Sosyal Bilimler, Makaleler II, İstanbul: İletişim1990; Akdes Nimet Kurat, “The Reign of Mehmed IV, 1648-87”, *History of the Ottoman Empire to 1730: Chapters from the Cambridge History of Islam and the New Cambridge Modern History*, Ed: M. A. Cook. Cambridge: University Press, 1976; Mehmet Bulut, “Osmanlı Ekonomi Politikası’na Yeniden Bir Bakış”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 62, 2012, s. 64.

³⁹ F. Braudel, *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, (Çev. Mustafa Özel), İstanbul: Ağaç Yayınları, 1991, s. 155.

⁴⁰ Orhan Türkoğan, *Türk Sanayi Toplumu*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s. 13.

⁴¹ Türkkaya Ataöv, “Azınlıklar Üstüne Bazı Düşünceler”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XLII, no.1-4, 1987, s. 57; Yeldağ Demirağ, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 13, 2002, s. 17.

- Orta sınıf gayrimüslim tüccarlar, borç para veren banker, aracı ve tefeciler, Avrupa'daki ithalat ve ihracatçılarla, küçük ticarethane sahipleri ve çiftçiler arasında bağlantı kuranlar,
- Avrupa'daki gelişmelere bağlı olarak doktorluk, eczacılık, mühendislik ve avukatlık işleriyle uğraşarak bu alanlarda gelişmelere neden olanlar,
- Bankalarda demir yollarında, devlet işletmelerinde, endüstride vasıflı işçiler olarak ücretli sınıfın (işçi-memur) gelişmesine sebep olanlar,

Güler, bu gruplara ek olarak gayrimüslimlerin, tarım, sanayi, madencilik gibi alanlardaki rollerinin de ilave edilmesi gerektiğini dile getirmektedir.⁴²

Ticaretin ayrılmaz bir parçası olan ticaret hukuku ve ticaret-muhasebe eğitiminin öneminin vurgulanması bu çalışmanın temellerini de kapsadığı için gayrimüslimlerin bu alanlardaki etkinlikleri üzerinde durularak Osmanlı muhasebe eğitim tarihi literatürüne yer verilecektir.

Gayrimüslimlerin özellikle ticari ve ekonomik faaliyetler içerisindeki etkileri Tanzimat Dönemi'nde önemli bir boyuta ulaşmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirebilmek için hukuk, mali, askeri, eğitim, ticaret ve sanayileşme alanında kapsamlı ve köklü değişiklikler yapılmak zorunda kalmış, gayrimüslim halkın devlete olan bağlılığını arttırmak ve uğraş alanlarını düzenlemek adına birçok yeniliğin temelleri atılmıştır. İlk olarak bütün Osmanlı halkı bir bütün sayılarak din farklılıklarına bağlı ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Ardından ceza ve ticaret davalarına bakmak üzere, laik ilkelere göre düzenlenen nizamiye mahkemeleri kurulmuş ve bu mahkemelere müslümanların yanı sıra gayrimüslim hakimler atanmıştır.

Mali düzenin sağlanması için ticaret kanunu ve ceza kanunu kabul edilmiş, ticaret kanunu ile faiz, anonim şirket ve kambiyo senedi kavramları ilk kez Osmanlı hukukunda yer almaya başlamıştır.

Ticaret Kanunu Napolyon'un dört kitap şeklinde yayınladığı Code de Commerce adlı eserinin 1 ve 3 'üncü kitaplarının tercümesinden oluşturulmuştur. İlk kitap tüccar ve

---

⁴² Charles Issawi, "The Transformation of the Economic Position of the Millets in the Nineteenth Century", *CJOE*, C:I., New York/London, 1982; Ali Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2003, s. 111-112.

ticareti kapsarken üçüncü kitap ise İflaslar ve Hileli İflasları kapsamaktadır. Ticaret kanunu oluşturulması beraberinde muhasebe sistemlerini de etkilemiştir.⁴³

Oluşturulan ticaret kanununda muhasebeyi etkileyen kitap tüccar ve ticaretle alakalı olan ilk kitaptır. Bu kitapta günlük defter ve envanter defteri benimsenip zorunlu kılınmıştır. Ayrıca kitapta ticari yazışmaların kopyalandığı, ama zorunlu olmayan kopya defteri de bulunmaktadır.⁴⁴

Ticari alanda yapılan kurumsal düzenlemeler neticesinde ticaret ve ziraat nezaretine bağlı ticaret ve ziraat meclisi kurularak ticaretin düzenlenmesi ve geliştirilmesi için birçok önemli karar alınmıştır. 13 maddeden oluşan bu kararlar ticaret okullarının açılması ve resmi ticari gazetenin çıkarılması, ticaret borsasının sistemleştirilmesi ve denetim altına alınması, Ticaret Cemiyetlerinin kurulması, yabancı devletlerde yürürlükte olan kanunların ve resmi-gayri resmi ticari yayınların ülkeye getirilmesi ve gerekirse uygulanması şeklindedir.⁴⁵ Alınan 13 maddelik kararlar içerisinde en göze çarpan nokta bu dönemde ticaret eğitiminin gerekliliği üzerinde durulmasıdır.

Fakat Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerdeki gelişmeler genellikle yavaş olduğundan ticaret eğitimine yansımaları da yavaş olmuştur. 1860'lı yıllara kadar ticari eğitimin gerekliliği olan muhasebe uygulamalarında ve muhasebe eğitiminde bir gelişme olmamıştır. Bu dönemde müslüman okullarının ders programlarında muhasebe dersi yoktur, ayrıca muhasebe eğitime ve uygulamalarına yön verecek muhasebe öğreti kitapları da bulunmamaktadır. Her ne kadar Tanzimat Dönemi'nde sanayi alanında yenilikler yapılsa da özel kesim muhasebe düzeninin gelişmediği, bununla birlikte hala geleneksel Osmanlı muhasebe düzenine devam edildiği ve ağırlığın yine devlet muhasebesi üzerinde olduğu bilinmektedir.⁴⁶

Batı'da muhasebe düşüncesinde gelişmeler yaşanırken Osmanlının bu denli geride kalışı ticari ve mali alanda ilerlemelerde sıkıntılara sebep olmuştur. Ticaret ve

---

⁴³ B. Sipahi ve İ. Küçük, "Türk Ticaret Kanunları ve Muhasebenin Gelişimine Etkilerinin 160 Yıllık Öyküsü", **MUFİTAD**, S. 1, 2011, s. 183.

⁴⁴ Sipahi ve Küçük, a.g.m, s. 183.

⁴⁵ Coşkun Çakır, "Tanzimat Döneminde Ticaret Alanında Yapılan Kurumsal Düzenlemeler: Meclisler", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 43-44. Kitap, İstanbul, 2000, s. 373.

⁴⁶ Oktay Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3. Cilt**, İstanbul YMM Odası Yayını, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2000, s. 321-322 .

muhasebe alanında çağın gerisinde kalınışı düşünürler tarafından bir çok nedene bağlanmaktadır.

Osmanlı topraklarında yaşayan Türk-müslüman halk, çoğunlukla savaşlarda görev almış ve ticaretle uğraşmamıştır. Yüzlerce yıl ticaret ve sanat, gayrimüslimlerin ve yabancıların elinde kalmıştır. Ticaret ile uğraşmayan halkın ticaret eğitimine ihtiyacı da olmamıştır. Tam tersine orduya eleman yetiştirecek okullar açılırken, Osmanlı Devleti tarafından Tanzimat sonrasına kadar bir ticaret okulunun kurulması düşünülmemiştir.⁴⁷

Tanzimat'tan sonra müslüman ve gayrimüslim halk arasında eşitlik sağlanmaya başlayınca, gayrimüslimlerin ticarete daha fazla ağırlık koyma eğilimi karşısında, müslüman halkın ticaret ile uğraşmasının özendirilmesi istenmiştir. Bu sebeple önce Ticaret Nezareti kurulmuş daha sonra da ticaret mektebi açılıp, ticaret usullerinin öğretilmesi gerekli görülmüştür.⁴⁸ Verilen ticari eğitim hesap düzenini de kapsadığı için muhasebe eğitimi de buna paralel olarak ilerlemiştir. Muhasebe düşünce sisteminin ve muhasebe eğitiminin gelişmesinde XIX. Yüzyılın ikinci yarısında kurulan ticaret okulunun yani Hamidiye Ticaret Mektebinin etkisi büyüktür. Bu okul kurulmadan önce kapsamlı olmasa da muhasebe dersleri birçok okulun ders programında yer almaktadır. Ancak bu dersler istenilen muhasebe bilgisini ve donanımını sağlamaya yeterli gelmemiştir.

Hamidiye Ticaret Mektebi kurulmadan önce birçok Osmanlı okulunda muhasebe dersi verilmesine rağmen gayrimüslimlerin açtıkları okullarda muhasebe eğitiminin verilmesi, Osmanlı Devleti'nin okullarda verdiği muhasebe eğitiminden de öncedir.

XIX. Yüzyılın ilk yarısında muhasebe eğitiminin, yabancı okulların ders programlarında yer aldığı ve özellikle Ermeni okullarının ders programında yüzyılın başından itibaren muhasebe derslerinin verildiği bilinmektedir. Bu sebepten olsa gerek Osmanlıda yazılmış ilk muhasebe öğreti kitabı da Ermenicedir. Ermeni tüccarların muhasebe öğrenimi için hazırlanan bu kitap Osmanlı Devleti'nde basılmamıştır fakat örnekler Osmanlı ile ilgilidir. Ayrıca muhasebe konusunu oluşturan mallar, tarımsal

---

⁴⁷ K. Banar ve Ü. Aslan, "İktisat Politikalarının, Yasal Düzenlemelerin ve Teknolojik Gelişmelerin Yüksek Öğretimde Muhasebe Eğitimine Olan Etkisi: EİTİA ve Anadolu Üniversitesi İİBF Örneği – I", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S. 42, 2009, s. 91.

⁴⁸ Güvemli, **İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2003, s. 106.

ürünler, tartı ve değer ölçü birimleri de Osmanlı'ya aittir. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında da Türkçe olarak yazılan kitapların büyük bir bölümünün yazarları da Ermeni asıllıdır. Ermeni asıllı muhasebe profesörlerinin Cumhuriyet Döneminde de Türk okullarında görev yaptıkları, bu durumun 1952 yılında Serkiz Nihad'ın emekli olmasına kadar devam ettiği bilinmektedir.⁴⁹

Hamidiye Ticaret Mektebi kurulduktan sonra bu ticaret okulunun pek çok gayrimüslim ticaret okuluna örnek teşkil ettiği bilinmektedir. Gayrimüslimler, Hamidiye Ticaret Mektebi sayesinde daha önce kurdukları okulların bünyesine muhasebe ve ticaret dersi veren şubeler açmaya başlamışlardır. Bu okullardan 1864'te kurulan ve 1902'de bünyesinde ticaret enstitüsü eklenen Saint Joseph Fransız koleji, 1900'da kurulan Sank Georg Avusturya Erkek Lisesi ve Ticaret okulu, St, Benoit'nın Ticaret ve Bankacılık bölümü en bilinenleridir.

Avrupalı devletlerin desteğiyle açılan gayrimüslim okullarını ele alan Ercan Osmanlı Devleti'nin toprak, otorite ve hatta siyasi ve ekonomik bütünlüğünü kaybetmesine yol açan teşebbüslerin ana kaynağını, bu okulların desteğine, faaliyetlerine ve etkinliğine bağlamaktadır.⁵⁰ Bu durumu "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar" adlı kitabında ele alan Haydaroğlu ise gayrimüslim okullarının belirli bir gelişim sürecine eriştikten sonra milliyetçilik akımlarının etkisi altına girdiğini ve yabancı devletlerin etkisiyle benliklerini koruma, Osmanlı toplumundan kopma ve bağımsız olma yolunda teşvik ve tahrik görerek dünyayı saran milliyetçilik akımının etkisiyle sabırsız ve azimli hale geldiğini dile getirmektedir. Haydaroğlu, gayrimüslimlerin gelişen süreçte tek isteklerinin kendi kendilerine yeten, ayrı bağımsız birimler, devletler kurmak olduğunu ve bu yolda işlerine yarayacak en elverişli yerin, okullar olduğuna söylemektedir. Ayrıca eğitim yoluyla cemaatlerin milliyetçilik duygularının ve bağımsızlık isteklerinin de daima canlı tutulduğunu açıklamaktadır.⁵¹

Osmanlı Devleti'nde Hamidiye Ticaret Mektebi sayesinde devlet eliyle verilen ticaret ve muhasebe eğitiminin yanı sıra gayrimüslimlerin Avrupalıların açtığı okullarda

⁴⁹ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3. Cilt**, s. 321-322.

⁵⁰ Yavuz Ercan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman Olmayan Halkın Hukuki ve İçtimai Durumu**, 1972, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi; İlknur Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları Kaynak Eserler Dizisi/47, 1990, s. 8.

⁵¹ Haydaroğlu, a.g.e., s. 104.

bu alanda eğitimleşmeye gittiği bilinmektedir. Osmanlı topraklarında Avrupalıların desteği ile açılan okullarda ticaret ve muhasebe eğitimine önem verilmesi dikkat çekici bir durumdur. Osmanlı Devleti'nde muhasebe ve ticaret eğitiminde söz konusu gelişmeler yaşanırken bu eğitime öncülük eden ve muhasebe sistemlerinin doğuşunun yaşandığı Avrupa'daki durum ise her ülkeye göre değişiklik göstermektedir.

Güvemli'ye göre Avrupa'da XIX. Yüzyıla gelinceye kadar, hangi ülkenin ekonomisi güçlü ise muhasebe de o ülkede gelişmiş ve öteki Avrupa ülkeleri bu gelişmelerin etkisinde kalmıştır. Nitekim, XVI. Yüzyılda İtalya'daki muhasebe gelişmeleri, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Fransa'da, XVIII. Yüzyıl sonlarında İngiltere'de muhasebedeki gelişmeler bu ülkelerin iktisadi gelişmelerine dayalı olarak ortaya çıkmıştır. XIX. Yüzyılda ise, batı Avrupa'nın belli başlı ülkeleri belirli bir iktisadi güce ulaşmış, dolayısıyla muhasebenin görkemli gelişmesi de bu toplu güce dayanarak oluşmuştur. XVIII. Yüzyılda, muhasebe tarihçilerinin ikili muhasebe dedikleri çift yanlı kayıt yöntemi küreselleşmesini, dünyada genel kabul görmesini büyük ölçüde tamamlamışsa, bu gelişme, XVIII. Yüzyılda yaşamış büyük muhasebe yazarlarının çabalarına dayanılarak sağlanmıştır.⁵²

Bu gelişmeye öncülük eden araştırmacılar 1709 yılında "İtalyan Usulüne Göre Çift Yanlı Hesap Defterini Tutma Sanatı" adlı kitabıyla Samuel Richard, 1721 yılında "Finans ve Ticaret Defterleri, Çift Yanlı Kayıt Yapmayı Öğrenmek İçin Kolay Metod" adlı kitabıyla Bertnard-François Barréme, 1724 yılında çift yanlı kayıt sistemini deniz ticaretine adapte etmek için çaba harcayan J.B.P. Andriessens, 1754 yılında "Ticaret Yapmak İçin Çift Yanlı Kayda Göre Defter Tutma Biçimi" adlı kitabıyla A.B. Corront, hem XVIII. hem de XIX. Yüzyılda yaşayan büyük Fransız muhasebe yazarı Edmond Degrange, "Defter Tutmada İngiliz Sistemi" adlı kitabıyla XIX. Yüzyılın tüm ilk yarısını kapsayacak olan muhasebe tarihinin en önemli elli yıllık tartışmasını başlatan Edward Thomas Jones'dur.⁵³

İtalya, Fransa ve daha sonra Almanya'da ortaya çıkan muhasebe okulları ise çift yanlı kayıt yöntemini XX. Yüzyılın karışık düzenine hazırlamak ile uğraşmışlardır. Bu hazırlık evresinde muhasebe bilim olurken, ilke ve kuralları da oluşmuştur. Bu uğraş

⁵² Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3. Cilt**, s. 249.

⁵³ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3. Cilt**, s. 250-251.

boyunca da muhasebe literatürü doğmuş ve gelişmiştir. Etkin literatürün doğuş noktası kuskusuz 1794 yılında, yani XVIII. Yüzyılın sonlarında İngiliz Jones'un "İngiliz Sistemi ile Defter Tutma" adı ile kaleme aldığı kitabı olmuştur. Jones'un bu yapıtı, batı ülkelerinde XIX. Yüzyıl boyunca muhasebe düşüncesinin gelişimine hareket veren atılımı oluşturmuştur.⁵⁴

Bugün hala üzerinde konuşulan Uluslararası Muhasebe Standartları'nın (UMS) küreselleşmede ki etkilerinin temelleri XVIII. Yüzyılda çift taraflı kayıt yönteminin dünya geneline yayılması ile gerçekleştirdiği düşünülmektedir. Ulus devletlerinin XX. Yüzyılın başlarında çift taraflı kayıt sistemi ile başlayan küreselleşme serüveni XXI. Yüzyılda UMS ile devam etmektedir.

Uluslararası Muhasebe Standartlarını ilk olarak Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi'nin 1973 yılında Londra'da oluşturulduğu bilinmektedir. 1981'den itibaren sözü edilen komite bu işlevi, IFAC'ın şemsiyesi altında yürütmektedir. Dünya Muhasebeciler Kongreleri'nde görülen muhasebe uygulamalarındaki küreselleşme çalışmaları, XX. Yüzyılın sonlarında Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS)'nin küreselleşmesi biçiminde düşünülmektedir.⁵⁵

Uluslararası Muhasebe Standartları bütün ülkelerin tek bir ülkenin muhasebe yapısına uygun hale dönüştürülmesi olarak düşünülebilmektedir. Bu durum heterojenliği ve devletler arasındaki etnik farklılıkları yani geleneksel ekonomik yönetimleri homojenleştirildiği ve aynılığa ittiği için birçok eleştiriye maruz kalmaktadır. Fakat Uluslararası Muhasebe Standartları dış ticaretle ulus devletlerin ekonomilerinin güçlenmesine ve çokuluslu şirketler tarafından tercih edilmesine de olanak sağladığı için destek gördüğü noktaları da bulunmaktadır.

Polat'ın ifade ettiği gibi ticaretin uluslararası alana yönelmesi muhasebe sistemlerinde bütün ulusların ortak bir muhasebe dili kullanmasını zorunlu kılmıştır. Uluslararası Muhasebe Standartlarının gelişimi ile ortak bir dil oluşturulması yolunda azımsanmayacak bir yol kat edilmiştir. Kısa bir süre sonra Çin'de hazırlanan bir bilançoğu hiçbir destek almadan okuyup anlayabileceğimiz gibi, ülkemizde hazırlanan bir gelir tablosu da Şili'de aynı şeffaflık içinde okunabilecektir. Bu aynı zamanda

⁵⁴ O. Güvemli ve Ü. Aslan, "Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Kendi Branşlarının Tarihi ile Meşgul Olmalı mı?", **MUFAD**, S. 41, 2009, s. 32.

⁵⁵ Oktay Güvemli, "Küreselleşmenin Muhasebe Uygulamalarına Etkisi", **MUFAD**, S. 30, 2006, s. 49.

ülkelerin ve insanların birbirini daha iyi anlaması, daha doğru ilişkiler kurmasını da sağlayacaktır.⁵⁶

Küreselleşmenin muhasebeye en önemli etkisi Uluslararası Muhasebe Standartlarının oluşturulması gerekliliğini ortaya çıkarmasıdır şeklinde açıklama yapan Ayboğa, ortak muhasebe standartlarının kullanımı, mali tablo hazırlayıcıları ve kullanıcıları için ortak bir muhasebe dili kullanımını gerekli kılarak büyük kolaylık sağladığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra Ayboğa, Uluslararası Muhasebe Standartlarının, farklı standartlar kullanarak birden fazla mali tablo hazırlama gereğini ortadan kaldırarak maliyetlerini düşürüp zaman tasarrufu sağlamaya olanak verdiğini vurgulamaktadır.⁵⁷

Muhasebe standartlarının uyumunda bazı güçlüklerle karşılaşılacağını düşünen Akgül ve Akay ise karşılaşılacak güçlüklerin başında; ülkelerin muhasebe uygulamaları arasındaki mevcut farklılıkların büyüklüğü, bazı ülkelerde etkin profesyonel muhasebe meslek örgütlerinin yokluğu, milliyetçi bakış açılarının bulunması ve ekonomik sonuçların muhasebe standartları üzerindeki etkilerinin olabileceğini dile getirmektedir.⁵⁸

Ayboğa'ya göre muhasebe standartları ülke ekonomileri için son derece önemlidir ve standartların benimsenerek doğru biçimde uygulanması gerekmektedir. Standartların doğru bir biçimde uygulanabilmesi için muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini sürdürme aşamasında ve üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler, İşletme ve İktisat Fakültelerinin lisans ve lisansüstü eğitim programlarında yer alan öğrencilere muhasebe standartlarına ilişkin etkin bir eğitim verilmesi gerekmektedir.⁵⁹

Bu düşünceden yola çıkarak ülke ekonomilerinin küreselleşme süreçlerinde kullandığı muhasebe standartlarının, eğitim yoluyla iyice özümsemesinin son derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

---

⁵⁶ M. Polat, **Mesleğin Dünü ve Geleceği**, Ankara Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası Panel, 2009, Sunuş.

⁵⁷ Hanifi Ayboğa, "Globalleşme Sürecinde Muhasebe Alanındaki Gelişmelere Ülkemizin Uyumu", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 8, 2002, s. 43.

⁵⁸ Başak Ataman Akgül ve Hüseyin Akay, **Uluslararası Muhasebe Standartları ve Türkiye'de Uygulama Etkinliğine İlişkin Bir Araştırma**, 2. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2004, s. 26.

⁵⁹ Ayboğa, a.g.e., s. 53.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI EKONOMİSİNDEKİ GAYRİMÜSLİMLER

2.1. Osmanlı Devleti ve Gayrimüslimler

Osmanlı Devleti Orta Doğudan Balkanlara ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan geniş coğrafyada hakimiyetini sürdürürken buralarda yaşayan farklı etnik kimliğe sahip insanları da yüzyıllarca yönetmiştir. Böylece devlet çok uluslu ve çok dinli bir millet yapısına bürünmüş, bu durum etnik heterojenliği de beraberinde getirmiştir.

Devlet içindeki etnik kimlikleri Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Hıristiyan Araplar temsil etmektedir. Osmanlıdaki toplumsal tabakalaşma dinsel etnik karakterli bir ayrımı içermektedir. Çünkü devlet içerisindeki azınlık gruplara özgü kültürel unsurlar, dinsel gruplarla iç içedir. Kaynağını dinden alan özel hayata ilişkin kanunlarla diğer hukuksal konular kanunlarla inceden inceye saptanmış ve bu temel ayrımı yansıtarak belirlenmiştir.

Osmanlı Devleti etnik farklılıkların yönetim biçiminde etnik-dini ayrımı temel kabul eden millet sistemini kullanarak toplum yapısını gayrimüslim ve müslüman olarak ayırmıştır. Bu anlamda Osmanlı Devleti ideoloji olarak topraklarındaki Hıristiyan ve Yahudilerin koruyuculuğunu da üstlenmiştir.

Osmanlıların kurduğu “millet sistemi” nin çok-uluslu ve çok-dinli bir imparatorluğu bir arada tutmak ve yönetmek için gerçekçi ve akılcı bir düzen getirdiğini söylemek mümkündür.⁶⁰

Osmanlı Devleti millet sistemi ile gayrimüslimlerin müslümanlardan ayrılmasına, dini hassasiyetlerinin korunmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca güven ve hoşgörü içerisinde yaşamalarına olanak verilen gayrimüslim halkın, ekonomik ve siyasal hayata katılmaları sağlanarak etnik-dini kimlikleri koruma altına alınmıştır. Bu emniyet ve himayeye karşılığında gayrimüslimler, devlete cizye vergisi vermekle yükümlü kılınmıştır.

Gayrimüslimlerin toplum içinde her türlü olanaktan yararlandığına vurgu yapan Demirağ, gayrimüslimlerin müslümanların yapmakla yükümlü olduğu bazı görevlerden

---

⁶⁰ Murat Belge, **Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 100, 2005, s. 261.

muaf tutulduğunu ve bunlardan en önemlisinin kimi zaman yaşam boyu süren askerlik hizmeti olduğunu dile getirerek, askerlik hizmetinden muaf tutulmaları karşılığında her gayrimüslim erkeğin cizye adı verilen vergiyi ödediğini fakat maddi açıdan bu vergiyi ödeyemeyecek durumda olanlardan da vergi alınmadığını söylemektedir.⁶¹

Gayrimüslim halkın üst düzey idari görevlerde yer almadığına değinen Güler, gayrimüslimlerin, devlet hizmetlerindeki istihdamlarında bir sakınca görülmediğini ayrıca çalışma, ikamet, seyahat, ibadet, inanç, öğrenim haklarına karışılmadığını ve aile hukuku ile ilgili davalara kendi mahkemelerinde bakabildiklerini, dini lider ve ruhani meclislerini seçebildiklerini açıklamaktadır.⁶²

Bu olanaklar dahilinde gayrimüslimler gerek giyimleri gerekse belirlenen yaşayış biçimleri ile Osmanlı Devleti'nde sosyoekonomik hayatta müslüman halktan ayrılarak kendi yaşam biçimlerini belirlemeleri sağlanmıştır. Müslüman ve gayrimüslim halkın bu denli ayrımı gayrimüslimleri, Avrupalı gayrimüslim halkla yakınlık kurmasına ve ilişkilerini sağlamlaştırmasına itmiştir.

2.1.1. Gayrimüslimlerin Osmanlı Ekonomisindeki Yeri

Osmanlı Devleti'nde iktisadi faaliyetlerin düşük toplumsal tabakanın yani gayrimüslimlerin ve reayanın meşguliyeti olarak görüldüğünü dile getiren Duman, Osmanlı Hanedanı için en önemli sorunun, iktidarı besleyen asker ve vergilerin merkeze düzenli bir biçimde ulaştırılması olduğunu vurgulamaktadır. Duman'a göre iktisadi faaliyetlerin devletin alanı dışında bırakılması sadece basit bir etkinlik olarak görülmesinden kaynaklanmamaktadır. Osmanlı'nın kendine özgü olan teokratik yönetim anlayışında merkeze karşı yükselecek her türlü oluşumun önün kesilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu durumla sadece gayrimüslimlerin iktisaden yükselmelerini sağlanmamış, aynı zamanda müslümanların sivil bir oluşuma yönelmelerinin de önü

---

⁶¹ Demirağ, a.g.e., s. 18-19.

⁶² Ali Güler, Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin din-ibadet, eğitim-öğretim hürriyetleri ve bu bakımdan kilise defterlerinin kaynak olarak önemi, **A. Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) 9**, 1998, ss. 155-175; Zeki Salih Zengin, "Tanzimat ve Sonrası Dönemde Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler ve Din Eğitimi", **Değerler Eğitimi Dergisi**, C. 6, No. 15, 2008, s. 145.

kesilmek istenmiştir. Dolayısıyla Osmanlının müslüman tebaasından olanların ticari faaliyetlerde bulunma istemleri doğrudan devlet nezdinde engellenmiştir.⁶³

Osmanlı ekonomisinin uzantısı olan ticaretin büyük bir çoğunluğunun gayrimüslim halka bırakılmasının etnik iş bölümü oluşturulmak istenmesinden kaynaklandığını düşünen araştırmacılar bulunmaktadır. Bu düşüncenin yanı sıra müslüman halkın hakim millet statüsünde görülüp tarımsal faaliyetlerde ön plana çıkarıldığını, önemsenmeyen sanayi ve ticaretin ise gayrimüslim halka bırakıldığını düşünenleri eleştiren araştırmacılar da bulunmaktadır. İktisadi faaliyetlerin belirli bir kesimin eline bırakılması düşüncesini eleştiren düşünürlerden olan Belge, Türk-müslüman kesimin ekonomik etkinlikten tamamen uzak durduğu düşüncesinin temelsiz olduğunu ve müslüman kesimden birçok tüccarın XIX. Yüzyılda “Hayriye Tüccarı” adıyla ayrımcılık içeren bir adla tanımlandığını belirtmektedir. Hayriye tüccarlarının da müslüman olan bütün tüccarları kapsamadığını ve bunların en zengin, en fazla ileri gelenlerini kapsadığını ve özel bir beratla elde edilen Hayriye tüccarlığının da ayrıcalık ve yükümlülükleri olduğunu söyleyen Belge’ye göre, Türk-müslümanlar böyle bir kategori ile ihdas edildiğine göre, ticaretle uğraşan ama bu kategoriye girmeyen daha çok sayıda tüccar olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Durumun böyle olmasıyla birlikte, yalnız müslüman kesimin, geniş bir alan oluşturan devlet görevlerini yapabildiğine dikkat çeken Belge, özgül bazı makam veya işler dışında, gayrimüslim nüfusa verilen çok fazla devlet görevi olmadığını ve bu durumda herhangi bir işlevi olmayan gayrimüslimlerin de ancak ekonomik etkinliklere yöneldiğini ve bunun sonucunda ekonominin özellikle de ticaret ve finans gibi daha belirleyici işlevleri olan ekonomik etkinliklerin büyük çoğunluğunun gayrimüslimlerin eline geçtiğini, müslüman kesimin ise başlangıçta önemsiz gördüğü bu işleri onlara bıraktığını vurgulamaktadır.⁶⁴

Ayrıca Belge, Osmanlı Devleti’nde müslüman kesimin, zaten var olan gücüne ekonomik güç eklenmesini istemediğine ve bu işleri zayıf gördüğü gayrimüslim topluluklara bıraktığına da değinmektedir. Ticari iş kollarının saygınlık içermediği, İslam dinine uygun olmadığını düşünülüp gayrimüslimlerin uğraşabileceği ikinci sınıf bir uğraş haline getirildiği ve olumsuz düşünce tarzının müslümanların ticari hayatta rol

---

⁶³ Duman, a.g.e., s. 36-37.

⁶⁴ Belge, a.g.e., s. 263-264, 325.

almasına mani olduğu, ticaret ve sanayide etkin rol oynayan gayrimüslimler kadar olmasa da müslümanların da iç ve dış ticarete katıldığı Belge tarafından ifade edilen konular arasında yer almaktadır.⁶⁵

İnalçık ise müslümanların ticaret içerisindeki durumunun kapitülasyonlardan sonra değiştiğini; Müslüman tüccarların klasik dönemde gayrimüslim tüccarlar kadar etkili olduğunu, bu sınıfın toplumsal doku içerisinde din faktörüne dayalı bir ayrışma sergilemediğini fakat bu olgunun kapitülasyonların etkisiyle son bulduğunu vurgulamaktadır.⁶⁶ İnalçık'ın bu görüşüne çalışmasında yer veren Göçek de gayrimüslim tüccarların kapitülasyonlarla imtiyazlar elde etmesi ve müslüman tüccarların aleyhine gelişen durumun sonucunda XVIII. Yüzyıldan sonra Osmanlı tüccar sınıfının sadece gayrimüslimlerden oluştuğunu ve Batı'nın ticari himayesine girilmesine sebebiyet verildiğini dile getirerek İnalçık'ın düşüncesini desteklemektedir.⁶⁷

Güler, gayrimüslimlerin XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda sefaretlerden aldıkları ticaret belgeleri ile kapitülasyonları suistimal ederek, ticaret sermayesini ellerine geçirdiğini net bir şekilde açıklayarak bu konuda incelemeleri olan yazarların fikirlerini çalışmasında dile getirmektedir. Güler'in çalışmasında fikirlerine dikkat çekilen yazarlardan olan Ali İhsan Bağış, Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerinin Osmanlı iç ve dış ticaretine hakim olduğunu belirtmekte fakat o nispete de sanayileşmeye katkılarının önemsiz kaldığını kaydetmektedir. Güler'in çalışmasında adı geçen yazarlardan biride O.Kurmuş'tur. Kurmuş, bu durumu "bölgeyi ve gelenek-görenekleri yakından tanımaları, ticaret ilişkilerinde buldukları Türk halkının dilini bilmeleri, ticari tecrübe ve becerilerinin" gayrimüslimleri "Avrupalılar için vazgeçilmez, tabii bir ortak niteliğine yükseltti" sözleriyle açıklamaktadır. Şanda ise, gayrimüslimleri, "Osmanlı İmparatorluğu'nda, ecnebi sermayedarlığının ajanı" olarak görmektedir.⁶⁸

---

⁶⁵ Belge, a.g.e., s. 263-264.

⁶⁶H. İnalçık, **Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü**, Middle Eastern Technical University Studies in Development (Özel Sayı), Ankara, 1979, s. 55-56; **Capital formation in the ottoman empire**, Journal of Economic History 19, 1969, s. 100-103.

⁶⁷ Fatma Müge Göçek, **Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü**, çev: İbrahim Yıldız, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999, s. 83.

⁶⁸ Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 112-113.

2.2. Tarım Alanındaki Gayrimüslimler

Osmanlı Devleti'nde nüfusun önemli bir bölümü geçimini tarımdan sağlamakta olduğu gibi hazine gelirlerinin büyük bir kısmı da tarımsal ürünlerden alınan vergilerle sağlanmaktadır. Ekonomi büyük ölçüde tarıma dayanmasına rağmen Osmanlının geniş ve verimli topraklarının çok azında tarım yapılmaktadır. Tımar sistemi ile yürütülen toprak sisteminde yaygın görüş tarımın müslümanların uğraş alanı olduğu yönünde iken aslında tarım alanında da gayrimüslimlerden söz edilmektedir.

Güler, özellikle köylerde yaşayan Rumlar ve Ermenilerin tarımla uğraştığını belirterek gayrimüslimlerin, yaşadıkları köylerin imkanlarına göre tarımsal üretimimin her çeşidini yaptıklarına bunların arasında tarla ziraatı (çiftçilik), harir (ipek kozası) ziraatı, hayvancılık, balıkçılık gibi başlıca tarım üretim çeşitlerinin olduğuna dikkat çekmektedir.⁶⁹

Devletin iç ve dış ticaretinde tarımsal ürünlerin önemi büyüktür. Hatta çoğu zaman dış ticareti yapılan tarımsal ürünler bu doğrultuda yetiştirilmiştir. Çünkü Osmanlıda ihracata konu olan ürünlerin hemen hepsini tarımsal ürünler oluşturmaktadır.

İhracatı yapılan söz konusu tarımsal ürünler arasında pamuk, afyon, arpa, zeytinyağı, bakla, üzüm, incir, tütün, meyan kökü, palamut yer almaktadır. Bu ürünler arasında afyon, palamut, meyan kökü, bakla ve arpa üretiminde Rum ve Ermenilerin hiçbir rolü olmadığı, ancak tütün, üzüm, incir, zeytin yağı ve pamuk üretiminde ise bazısında az bazısında çok olmak üzere Ermeni ve Rumların olduğu bilinmektedir.⁷⁰ Ülke bir bütün olarak düşünüldüğünde tarımsal üretimde daha çok müslümanların yer aldığı gayrimüslimlerin ise tarım ürünlerinin ihracatına yöneldiği ortaya çıkmaktadır.

2.3. Madencilik Alanındaki Gayrimüslimler

Osmanlı madenlerinin işletilmesinde müslümanlara nazaran gayrimüslimlerin ve Avrupalı devletlerin ağırlığı daha çok görülmektedir. Madencilikte gayrimüslimlerin ve yabancı sermayedarların girişimleri önemli gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

Devlet tarafından yapılan "Maadin İstatistikleri"nden maden işletmek için müslümanların, gayrimüslimlerin ve yabancıların ferman aldığı bilinmektedir. 1870-

⁶⁹ Güler, *Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar*, s. 116.

⁷⁰ Murat Koraltürk, "Mübadelenin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 6-7, 1996-1997, s. 185.

1911 yılları arasındaki kırk iki yıllık devre içerisinde 102 fermanın müslümanlara, 66 fermanın gayrimüslimlere, 101 fermanında yabancılara verildiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 7 ferman yabancı-gayrimüslim, 1 ferman yabancı-müslüman ve 5 fermanda müslüman-gayrimüslim ortaklıklarına verildiği anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlere 1900-1902 ve 1904-1908 yılları arasında ferman verilmemiştir. 1908'den sonra ferman alan gayrimüslimlerin sayılarındaki artış göze çarpmaktadır.⁷¹

Osmanlı Devleti'nde bu alandaki düzenlemeler, sürekli olarak yabancı sermayenin yararına bir yönde değiştirilmekte olduğundan maden üretiminde yerli sermayenin payı giderek azalmıştır. Hükümetin yerli sermayeyi destekleme, maden gelirlerini vergileme ve maden ihracatını sınırlama doğrultusundaki girişimleri genel olarak başarısız kalmıştır.⁷²

Osmanlı maden üretimindeki gelişmelerin incelendiği yıllar itibari ile gayrimüslimlerin paylarının miktar (kg) ve değerini (kuruş) yüzde olarak değerlendirildiğinde, maden kömürü ve maden kömürü tozu hesaba katılmadığı takdirde, 1902 ile 1911 yılları arasında maden üretimindeki gayrimüslim paylarında (%7.25) olan 1902'den sonra 1908 yılına kadar devamlı bir azalma olduğu tespit edilmektedir. 1908'den sonra maden üretimindeki gayrimüslim paylarında nisbi bir artış mevcuttur. Gayrimüslimlerin maden kömürü üretimi paylarının yaklaşık olarak %25 civarında oluşu, hatta bu payın 1911'de %30'a yaklaşması; maden kömürü üretimindeki paylaşımın hesap edildiği 1908 ile 1911 yılları arasında tüm maden üretimindeki gayrimüslim paylarının %10'dan yüksek olmasını ve 1911 yılında da %15'i aşmasını sağlamıştır.⁷³

2.4. Ticaret Alanındaki Gayrimüslimler

Osmanlı ticaretinde gayrimüslimler devletin ilk yıllarından itibaren önemli rol oynamışlardır. Hem iç hem de dış ticaret alanında Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler, İstanbul, İzmir, Bursa, Selanik gibi büyük ticari şehirler başta olmak üzere Anadolu'nun

⁷¹ Ahmet Gündüz Ökçün, **İktisat Tarihi Yazıları**, Sermaye Piyasası Kurulu, 1997, s. 114.

⁷² Yakup Kepenek, **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Savaş Yayınları, İktisat Dizisi:1., 1984, s. 15-17; Yaşar Bülbül, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Özel Girişimcilğe Yönelik Devlet Politikaları**, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, 2010, s. 25.

⁷³ Ökçün, a.g.e., s. 158.

her tarafında etkin olmuşlardır. Bu etkinliğin Avrupa'yla ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı, özellikle Kırım Savaşı sonrasında arttığı bilinmektedir.⁷⁴

Gayrimüslimlerin sosyoekonomik konumlarından dolayı Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde önemli bir etkinliğe sahip olduğunu dile getiren Bağış, klasik dönemde müslümanların iç ticaret ve şark ticaretiyle meşgul olduğunu, gayrimüslimlerin ise Avrupalı tüccarlarla din, dil ve birçok sebepten dolayı iyi münasebetler kurarak Avrupalıların iç ticarete simsarlığını üstlendiğini söylemektedir.⁷⁵

Ayrıca Bağış göre gayrimüslimlerin Avrupalı tüccarlarla yakın ticari ilişki içerisinde olması, zaman içerisinde dış ticarete önemli bir etkinlik sağlamalarına yol açmıştır. Böylece XVIII. Yüzyıldan itibaren de Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimler Avrupa devletlerinin himayesine girerek, müste'min tüccar gibi iç ve özellikle dış ticarete imtiyazlı şekilde ticaret yapan bir grup haline gelmiş ve gayrimüslim tüccarlara "beratlı tüccar" denilmeye başlanmıştır.⁷⁶ Ticaretin gayrimüslimler için cazip hale gelmesinde özellikle beratlı tüccarların haraç ve cizyeden muaf tutulmasının büyük kolaylık sağladığı bilinmektedir.

XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa'da kendilerini bir varlık olarak kabul ettiren beratlı tüccarlar ile Osmanlı gayrimüslim tüccarlar çıkarlarını gözetmek ve müdafaa etmek maksadıyla, Akdeniz'in kıyı şehirlerinden başlamak üzere ilk 1802'de Osmanlı konsolosluklarını kurmuşlardır. Konsolosluklara tayin edilen konsolosların hepsi gayrimüslim ve muhtemelen Rumlardan oluşturmaktadır.⁷⁷

Gayrimüslimlerin, berat ve patentler ile elde ettiği imtiyazlar üzerinde duran Güler, bu imtiyazların gayrimüslimler tarafından iyi değerlendirildiğine dikkat çekmiş ve bir süre sonra da gayrimüslimlerin bizzat ithalat ve ihracat işlerine girerek müste'min tüccarın kendisine rakip olarak ortaya çıktığını vurgulamıştır. Gayrimüslimlerin Avrupa'da Venedik, Trieste, Livorna, Ancona, Amsterdam, Viyana ve daha sonraları Marsilya ve Londra gibi şehirlerde doğrudan doğruya ticaret yaparak şubeler açtıkları Güler tarafından belirtilmektedir. Bunun sonucunda gayrimüslimlere beratlı değil, "Avrupalı Tüccar" denilmesi uygun görülerek müste'min tüccarın sahip olduğu bütün

⁷⁴ Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 123.

⁷⁵ Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler**, Ankara: Turhan Yayımevi, 1983, s. 53; Güler, a.g.e., s. 126.

⁷⁶ Bağış, a.g.e., s. 17; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 126.

⁷⁷ Bağış, a.g.e., s. 54; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 126.

haklara kavuşmaları sağlanmıştır. 1802 tarihinde çıkan nişan-ı hümayun ile 15 gayrimüslim tüccara “Avrupa Tüccarlığı” hakkı verilmiş, %5 gümrük vergisi ödemekte olan gayrimüslim tüccarlar, müste'min tüccarlar gibi ithalat ve ihracatta sadece %3 gümrük vergisi öder duruma getirilmiştir.⁷⁸

Osmanlı dış ticaretini başka bir boyutta ele alan Kılıç vd.göre Osmanlı dış ticaret politikası geleneksel olarak ülke içinde mal bolluğunu arttırarak ekonomik karlılığı, özellikle de fiyat karlılığını amaçlayan ithalatı teşvik edici, ihracatı kısıtlayıcı bir uygulamaya dayanmaktadır. Uygulanan bu politikaları desteklemek amacıyla ihracat yüksek oranlarda vergilendirilirken bazı mallara da ihracat yasağı konmaktadır.⁷⁹

Her ne kadar devlet içerisinde ihracata yüksek vergiler konulduğuna değinilse de Avrupalı tüccarlara tanınan haklar ve bu haklardan yararlanan gayrimüslimlerin ithalat ve ihracatta sadece %3 gümrük vergisi vermesi, müslüman tüccarlardan daha avantajlı duruma gelmelerini sağlamıştır.

Robert Matran'a göre Avrupa tüccarı olan gayrimüslimler içinde Yahudiler, dış ticaretin büyük bir bölümünü ellerinde tutmakta idi. Ayrıca bunlar, ticari işlerle ilgili resmi görevlere de getiriliyorlardı.⁸⁰ Deniz ticareti ise özellikle Rumların tekelinde olmasa da, büyük ölçüde Rum tüccar ve armatörlerinin güdümünde idi. Bunun yanı sıra Ermeniler de iç ve dış ticarete önemli rol oynuyordu.⁸¹

Osmanlıda dış ticaretten giderek uzaklaşan müslümanların ticari hayata girebilmesi ve gayrimüslim tüccarlar gibi dış ticarete etkili duruma gelmesi için Hayriye tüccar sınıfı oluşturulmuştur. Hayriye tüccarlarına her ne kadar dış ticaret yapma serbestliği tanınmış ve yeterli kolaylık sağlanmışsa da, gayrimüslim tüccarlar kadar rekabet kabiliyetine, uluslararası ticari tecrübeye sahip olmamalarından ve dil bilmemelerinden dolayı faaliyetleri daha çok iç ticaretle sınırlı kalmıştır.

XIX. Yüzyılda Osmanlı dış ticaretindeki müslüman tüccarların payı ve önemine değinen Pamuk, Osmanlı dış ticaretinde müslüman tüccarların payı ve öneminin son derece sınırlı kaldığını fakat bu durumun müslüman tüccarların dış ticarete el atmaları

⁷⁸ Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 126-127.

⁷⁹ Kılıç, Cüneyt vd., “Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 2013, s. 57.

⁸⁰ Robert Mantran, “Merchants and the Minorities in İstanbul During the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, **CJOE.**, C.I, New York/ London, 1982, s. 133-134; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 123.

⁸¹ Belge, a.g.e., s. 325.

ve beraberinde Avrupalı tüccarla hem iş birliğine, hem de rekabete girişmeleriyle XX. Yüzyıl başlarında özellikle de Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında değiştiğine vurgu yapmaktadır.⁸²

Osmanlı ticaret sistemi içerisinde gayrimüslim halk dış ticarete etkin olduğu kadar iç ticarete de etkinliğini sürdürmüştür. Ticaretin yanı sıra mültezim olarak devlet vergilerini de toplamışlardır. Barsoumian'ın belirttiği gibi iltizam alan sarrafların çoğu Ermeni dir. Yahudi ve Rum sarraflarda olmasına rağmen, bu konudaki ayrıcalık daha çok Ermenilere tanınarak İltizam ihalelerinin çoğunu zengin Ermenilere verilmiştir.⁸³

Gayrimüslimlerin iç ticaretteki etkinliklerinin artması devletin ekonomi sistemi içerisindeki banka, sigorta gibi finans sektöründeki ağırlıklarının da artmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde diğer gayrimüslimler gibi Ermenilerin de önemli ticari avantajlara sahip olduğunu savunan Mantran, Ermenilerin ticarete olduğu gibi para meselelerinde de önemli roller üstlenmeleri, para değişimi ve bankerlikle uğraşmalarıyla açıklamaktadır. Mantran'a göre Rumlar ve Yahudiler genellikle iç ticaretle etkin durumdaydı ve şehre yayılmış dükkanlarda ticaret yapmaktaydı. Ege Adaları ile ticari ilişkileri vardı. En büyük avantajları büyük gemilere sahip olmalarıydı. Osmanlı Devleti her tarafa bu gemilerle mal taşıyordu.⁸⁴

Sanayi alanında da gayrimüslimler müslümanlara göre çok daha fazla oranda yoğunlaşmıştı. Shaw'ın net bir şekilde örneklendirdiği gibi İstanbul'da 1886 yılında müslüman nüfusun dörtte biri ticaret ve sanayiyle uğraşsa da, bu mesleklerde çalışanların tümü ele alınca gayrimüslimlerin %61'ine karşılık müslümanların %39'u bu alanlarda çalışmaktaydı. Nüfus bazında değerlendirildiğinde ticaret ve sanayi ile uğraşan 133.297 kişinin 51.073'ü müslüman, 82.224'ü gayrimüslim idi.⁸⁵

---

⁸² Şevket Pamuk, **XIX. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti**, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c. III., 1970, s. 664-665; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 130.

⁸³ Hagop Barsoumian, "The Dual Role of the Armenian Amira Class Within the Ottoman, Government and the Armenian Millet (1750-1850)", **CJOE**, C:I, New York/London, 1982, s. 172; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 134.

⁸⁴ Mantran, a.g.e., s. 133-134; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 123.

⁸⁵ Stanford J. Shaw, - Shaw ezel kural **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. II, çev. M. Harmancı, İstanbul, 1982, s. 296-298; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 118.

Osmanlı iç ticaretinde 1912'ye gelindiğın de Issawi'nin belirttiğı gibi müslümanlar %15'i Rumlar %43'ü, Ermeniler %23'ü ticari faaliyetlerin içerisindeydi. Toplam iç ticaretteki gayrimüslim nüfus oranı ise %85'lere ulaşmaktaydı.⁸⁶

2.5. Finansal Alandaki Gayrimüslimler

2.5.1. Galata Bankerleri

Osmanlı Devleti'nde para kavramı ve bankacılık faaliyetlerini değerlendiren Güler'e göre bu faaliyetler Galata bankerleri ile Tanzimat döneminde başlamıştır. Tanzimat'a kadar para ve krediyle uğraşanlar, banka fonksiyonunu gören sarraflar ve poliçecilerdir. İlk zamanlar bu alanda faaliyet gösterenler ise Levanten olarak adlandırılan Osmanlı tabiiyetine geçmiş Venedik ve Cenevizli tüccarlardır.⁸⁷ Gayrimüslimler, Levantenlerin yanında sarraflık ve bankerlik yaparak finansal alandaki bilgi birikimini sağlamışlardır. Daha sonra Galata bankerleri veya Galata sarrafları diye anılan kişiler Osmanlı ekonomisinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Sanayi devrimiyle Osmanlı Devleti'nin Avrupalılar için açık pazar haline gelmesi sonucunda güçlenen bu kesimden, kısa vadeli ihtiyaçların ve iltizam sisteminin finansmanı için yararlanılmıştır.

Bu oluşum içerisinde XVI. Yüzyıldan sonra Yahudilerin kredi, finans ve ticaretteki etkinliklerinin azalmış, Rumların ve daha çok iki kişilik ortaklıklar halinde çalışan Ermenilerin gücü artmıştır. Rum sarraflar, Rum tüccarların Karadeniz ve Balkanlar'daki deniz ticaretindeki gücünden yararlanarak, ülkelerarası ticaretin finansmanında uzmanlaşmıştır. Aynı biçimde ermeni sarrafların yükselişinde de ermeni cemaati aracılığıyla Avrupa'nın ticaret ve finans ağlarıyla kurdukları bağlar önemli rol oynamıştır.⁸⁸ Ayrıca ülkelerarası ticaretin finansmanında Rum bankerlerin Rum tüccarlar ile ortaklığı onları dış ticarete adeta tekeli olarak güçlendirirken, gelişen ticari olaylar Ermeni ve Yahudi sarrafları daha ziyade iç ticaret, saray çevresi ve yüksek memurların artan tüketim ihtiyaçlarının finansmanına itmiştir. Özellikle Ermeni bankerler iltizamın toplanmasının yanı sıra devlet sarraflığını da yürütürken Yahudi

⁸⁶ Issawi, a.g.e., s. 263; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 125.

⁸⁷ Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 132.

⁸⁸ Şevket Pamuk, **Osmanlı -Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)**, İstanbul: İletişim yayınları, 2009, s. 175.

sarraflar ise daha çok saray çevresi ve bazı yüksek memurların masraflarının finansmanında büyük rol oynamışlardır.⁸⁹

Galata sarraflarının, zamanla devlete borç verir duruma geldiğini net bir şekilde açıklayan Suvla, devletin borçları için vadesi dahi malum olmayan senetler verdiğini bunları ellerine geçirenlerin de galata sarraflarına kırdırdığını, sarrafların ise saraya veya defterdara mühim rüşvetler vermek suretiyle bonoların muhteviyatını tahsile çalıştığını dile getirmektedir. Suvla, tahsile arz olunan ve ödenemeyen senetler önemli bir yeküne ulaşınca da, çeşitli yollarla devlete baskı yapan sarrafların, vergi iltizamını yok pahasına ellerine geçirdiğini vurgulamaktadır.⁹⁰

İlerleyen yıllarda Galata bankerleri, özellikle yabancı paralar karşısında Osmanlı lirasının değerinin ayarlanması konusunda da etkili olmuşlardır. Hatta bazen bu konuda Osmanlı Devleti ile de anlaşmışlardır. Mesela 1845'te "Osmanlı Hükümeti İngiliz lirasının piyasasını sabit ve müstakar tutmak üzere Galata'nın meşhur iki sarrafı ile, Leon ve Baltacı ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma mucibinde hükümet her yıl kişilere 2 milyon kuruşluk bir yardımda bulunmak şartıyla bunların şirketi İngiliz lirasını daima 110 kuruşta tutacak, Paris ve Londra üzerine poliçeleri bu esasa dayatmayı müteahhit bulunacaktı.⁹¹

Galata bankerlerinin altın devri 1854'te Kırım Savaşı'nda alınan dış borçla başlayıp 1879 yılında Rüşum-ı Sitte antlaşmasının imzalanması, 1881 yılında da Düyun-ı Umumiye'nin kurulmasına kadar devam etmiştir. Ne var ki Rüşum-ı Sitte antlaşmasının imzalanması ve Düyun-ı Umumiye'nin kurulması Osmanlı Devleti lehine çözümlenmemiştir. Devlet gelirleri Rüşum-ı Sitte⁹² ile önce gayrimüslimlerin, Düyun-ı Umumiye ile de hem gayrimüslimlerin hem de Avrupalı sermayedarların tamamen kontrolüne geçmiştir.

⁸⁹ H. Kazgan, "Galata Bankerleri", TCTA., C:II., s. 762; **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 133.

⁹⁰ Refii Şükrü Suvla, "**Tanzimat Devrinde İstikrazlar**", Tanzimat I, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 265-266; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 134.

⁹¹ Şükrü Baban, "Tanzimat ve Para", **Tanzimat I.**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 248, Hüseyin Avni Şanda, "Türkiye Tarihinde Sarraflar ve Borsalar", **Yarı Müstemleke Oluş Tarihi**, İstanbul 1969, s. 207-225; "Türkiye'de İlk Sermaye Şirketleri 1860-1918" **Yarı Müstemleke Oluş Tarihi**, İstanbul, 1967, s. 226-243; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 137.

⁹² Osmanlı İmparatorluğunun iç borçlarını sağladığı Galata Bankerleri ile arasında yapılan ve ulusal gelirlerden ipek, tütün, balık avı, tuz, içki ve damga pulu vergilerini yönetme yetkisini 1879 yılında kurulan ve 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile Düyun-u Umumiye İdaresi'ne dönüştürülen idareye devretmesidir. Amaç temel maddelerden sağlanan gelirlerle borçların ödenmesini sağlamaktır.

Rüsüm-ı Sitte anlaşmasını imzalayan gayrimüslim Galata bankerleri: Jor, Zarifi, Salamon, Fernandez, Bernard Tubini, Östaş Öjenidi, Teodor Mavrokordato, A. Vlasto, A.Baker, Paul Stefanoviç, Şilizzi, Leonidos Zarifi (Jor Zarifi'nin oğlu), Jorj Koronio, Ülis Nekroponte, Z. Stefanoviç, M.Lang'ın başında bulunduğu idarede 5.174 memur ve müstahdem görevli olup, bunların sadece 130'u müslümandır.⁹³

Bu gelişmelerden sonra 1912 yılına gelindiğinde İstanbul'da kayıtlı 40 banker içinde müslüman bulunmazken, 12 Rum, 12 Ermeni, 8 Yahudi ve Levanten bulunmaktadır.⁹⁴

2.5.2. Bankalar

Dünyanın her yerinde bankacılık faaliyetleri belli aşamalardan geçmiş, bankerlik ve sarraflık şeklinde başlayan gelişmeler sonucunda bankacılık sektörünün temelleri atılmıştır. Bu gelişmeler Avrupalı devletler arasında daha kısa sürede ortaya çıkarken, Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar almıştır. Bunun sebebi devletin özellikle, Avrupa Sanayii İnkılabı'ndan sonra dünyada görülen ekonomik gelişmelere ayak uyduramaması ve yeni bir ekonomik yapılanmayı devlet kontrolünde gerçekleştirememesidir. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nde bankacılık temellerini atanlar yine ticareti elinde tutan bankerlik, sarraflık gibi finansman ihtiyacını da karşılayan gayrimüslimler olmuştur.⁹⁵

Sağlam'ın ifadesi ile XIX. Yüzyılın ortasına kadar Osmanlı Devleti'nde bankaya rastlanmamaktadır. Bankacılık işlemleri sarraflar ve bankerler tarafından yapıldığı gibi yalnızca hazinenin iç ve dış borçlanmasını kolaylaştırmak amacıyla, özellikle yabancı bankaların varlığına gereksinim duyulmuştur. Osmanlıdaki ilk banka, sarraflar tarafından 1847 yılında kurulan İstanbul Bankası'dır. Ancak banka ödeme yeteneğini tehlikeye düşüren işlemlere girişmesi ve spekülasyon yapması nedeniyle 1852 yılında kapatılmıştır.⁹⁶

⁹³ H. Kazgan, "Düyun-ı Umumiye", TCTA., C:III, s. 700-702; Suvla, a.g.e., s. 271; N.S. Sayar, **Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları**, İstanbul, 1977, s.211; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 135.

⁹⁴ Charles Issawi, **The Transformation of the Economic Position of the Millets in the Nineteenth Century**; Bemard Lewis-Benjammm Braude (Ed.), **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, New York,1982, C. 2, s. 261; Demirağ, a.g.e., s. 22.

⁹⁵ Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 138.

⁹⁶ D. Sağlam, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Ayyıldız, 1976, s. 247.

Gayrimüslim galata bankerleri tarafından kurulan ilk banka Avram Kamanto tarafından kendi ismiyle kurulmuştur. Mustafa Reşit Paşa'nın yakını ve hatta sarrafi olan Kamanto'nun Bankası, Bankalar Caddesi'nde Bahtiyar Hanı'nda uzun yıllar faaliyetine devam etmiştir.⁹⁷ Kamanto Bankası kadar büyük ölçekli olmasa da, küçük sermayeli özel bankaların muhtelif örneklerine değinen Kutluata'ya göre bu bankaların da kurucuları bankerlerdir. Eski alışkanlıklardan dolayı bu bankalara da sarraflık müessesesi denilmektedir. Bankacılık ve sarraflık kesin olarak birbirinden ayırt edilmiş müesseseler değildir. Bankaların sayısının artmasından önce, sarrafların yabancı ülkelere para transferi yaptığı, ithalat ve ihracat hareketlerinde aracı olduğu, kambiyo işleriyle meşgul bulunduğu anlaşılmaktadır. Zamanla bu işler milletler arası iş yapan büyük yabancı bankalara terk edilmiştir. Ele alınan bankalar hakkında fikir edinebilmek için, 1860 ve 1894 yılları arasında Osmanlı piyasasında bankacılık faaliyetlerinde bulunan yabancı bankaları incelemekte fayda bulunmaktadır.⁹⁸

Bankanın Adı Kuruluş Yılı

Osmanlı Bankası	1863
Kredi Liyone	1863
Deutche Bank	1870
Selanik Bankası	1888
Banka Commerciala İtaliana	1894 ⁹⁹

Yabancı sermayeli bankaların Osmanlı piyasasında görülmeye başladığı yıllarda, milli bankacılık henüz doğuş safhasındadır. Osmanlı Devleti'nde ilk milli bankacılık kuruluşları sayılabilecek kurumlar, Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıkları ve Emniyet Sandıklarıdır.¹⁰⁰

Osmanlı'da bankacılık faaliyetleri ağır bir şekilde ilerlerken devlet içerisinde bankacılık alanında sistemleşme yine gayrimüslim halk öncülüğünde oluşturulmuştur. 24 Haziran 1911'de gayrimüslimler tarafından kurulan ve hissedarlarının tamamı

⁹⁷ Şanda, a.g.e., s. 217; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 139.

⁹⁸ Münir Kutluata, "Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S. 11, 1970, s. 57-58.

⁹⁹ Kutluata, a.g.e., s. 58.

¹⁰⁰ Kutluata, a.g.e., s. 58.

Osmanlı Ermenilerinin olan Osmanlı Ticaret Bankası bu bankalara örnek teşkil etmektedir. Osmanlı Ticaret Bankasının ilk adının Dersaadet Şirket-i Ticariyye-i Osmaniyyesi veya Osmanlı Ticaret Şirketi olduğu ve idare merkezinin İstanbul olduğu bilinmektedir. Bu bankanın kurucuları: Artin Arslanyan (tüccar), Hetum Setiryan (tüccar), Garabet Tahtaburonyan (banker), Mıgırdıç Manukyan (banker) ve Arsen Arsenyan (tüccar) dır. Bankanın sermayesi 100.000 Osmanlı lirası, ödenen sermayesi kuruluş anında 25.000 Osmanlı lirası; 1917’de 100.000 Osmanlı lirasıdır.¹⁰¹

Issawi’ye göre 1912’de İstanbul’daki 40 özel bankacı arasında hiçbir müslüman bulunmamaktadır. Bunların 12’si Rum, 12’si Ermeni, 8’i Yahudi, 5’i Levanten veya Avrupalı iken, Avrupa yakasındaki şehirlerde 32 bankacının, 22’si Rum, 3’ü Ermeni, 3’ü Yahudi ve 3’ü de Levanten dir. Yine aynı tarihlerde Anadolu’daki 90 bankacı arasında sadece 2 Türk (Eskişehir ve Harput’ta) bulunmasına rağmen, 40 Rum, 27 Ermeni ve 6 Levanten bulunmaktadır.¹⁰²

2.6. Dersaadet / İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının Kuruluşu

Osmanlı Devleti’nde ticaretin gelişmesi yolunda hizmet verecek ticaret odalarının kurulmasına dair ilk fikirlerin Sultan Abdülaziz (1861-1875) döneminin son aylarında gündeme geldiğini Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923 adlı çalışmalarında açıklayan Gülsoy ve Nazır bu fikirlerin gerçeğe dönüşmesinin 1882’de, Dersaadet Ticaret Odası’nın kuruluşu ile mümkün olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁰³ Tanzimat’tan sonra ticaret hukukundaki batılılaşma süreci çerçevesinde kurulan ticaret ve sanayi odalarına ilişkin, ilk yasal düzenlemenin yapıldığı 1910 yılına dek odalar Ticaret ve Ziraat Bakanlığı’nın buyruğu ile “Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odaları” adı altında örgütlenmiştir. Bu odaların kuruluş amaçlarına değinen Güvemli, ticaret ve sanayi odalarının açılışını iki neden bağlamaktadır. Birincisi devlet ile tüccar ve sanayicinin aracısı olmak, ikincisi de devletin işletmelerle ilgili bilgi derlemesini sağlamaktır. Bu amaçlardan özellikle ikincisi hesap işleri düzeni ile ilgili olup, odaları işletmelerin

¹⁰¹ Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 139-140.

¹⁰² Issawi, a.g.e., s. 262-263; Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 140.

¹⁰³ U. Gülsoy ve B. Nazır, **Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923**, İstanbul: ITO yayınları, 2009, s. 34.

muhasabesi ile ilişkilendirmektedir.¹⁰⁴ Bu amaçlar çerçevesinde 1882’de kurulan ticaret odası ile başlayan bu süreç Trabzon (1884), Muğla (1885), İzmir, Antalya ve Mersin (1886), Balıkesir, Bursa (1889), Adana (1884), Şanlıurfa (1894), Eskişehir (1895), Kayseri, Siverek (1896), Giresun, Antep (1898), Fethiye (1901), Bafra (1903), Isparta (1905), Bartın (1906), Samsun (1907), Manisa, Silifke ve Sivas (1908) odalarının kurulması ile devam etmiştir.

Osmanlı Devleti’nin ilk ticaret odası olan Dersaadet Ticaret Odası 1882 yılında kurulmasına rağmen İstanbul’da faaliyet gösteren çok sayıda Avrupalılara ait ticaret odası olduğunu ortaya koyan Koraltürk, 1870’lerden itibaren Avrupalıların başta İstanbul olmak üzere İzmir, Beyrut, Şam ve Selanik gibi ticari potansiyeli yüksek Osmanlı şehirlerinde ticaret odaları kurduğunu belirtmektedir.¹⁰⁵

Osmanlı’nın 1882’de ticaret odası kurma girişimlerinden önce İstanbul’da 1870’te ilk ticaret odası kuran Avusturya-Macaristan İmparatorluğudur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu, 1883’te İtalya, 1884’te Fransa, 1887’de İngiltere, 1891’de Yunanistan, 1911’de de Amerika izlemiştir. Bu devletler zamanla İstanbul dışında da acenteler kurmaya başlayarak kendi ülkeleriyle Osmanlı ekonomi ve siyasi ilişkilerini düzenlemelerinin yanı sıra kendi uyruğundakilere iş bulma görevini de üstlenmişlerdir.¹⁰⁶ Etnik gruplaşmalar ve yakınlaşmaların temelleri Avrupalı devletlerin bu tür tutumları neticesinde atılmıştır.

Osmanlı topraklarında bu gelişmeler yaşanırken ticaret odalarının 1882’de kurulması Sadrazam Said Paşa öncülüğünde gerçekleştirilmiştir.

Sadrazam Said Paşa’nın Osmanlıda ticaret odaları kurma fikriyle başlayan Dersaadet Ticaret odasının kurulma aşaması Ticaret Cemiyeti’nin Ticaret Odasına dönüşüm süreci ile meydana gelmiştir. Öncelikle Oda dahili nizamnamesi için hazırlık yapılmış, bu amaçla 21 Nisan 1880’de bir komisyon oluşturulmuştur. Başkanlığını Sivastopulo Efendi’nin yaptığı komisyonda, Corcaki Kazanova, Sinegerim Manokyan,

---

¹⁰⁴Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. yüzyıl 4. Cilt**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2001, s. 66.

¹⁰⁵ Murat Koraltürk, **Türkiyede Ticaret ve Sanayi Odalarının Kuruluş Tarihsel Gelişimi (1880-1952)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim dalı Doktora Tezi, 1999, s. 30-31.

¹⁰⁶ Gülsoy ve Nazır, a.g.e., s. 30-34.

Zaharya Hacıpulo, Dikran Karagözyan, Silven Mili ve Er Alizade Ahmet yer almıştır.¹⁰⁷

Oluşturulan komisyonda devletin iç ve dış ticaretinde büyük rol üstlenen gayrimüslimlerin bilgi ve tecrübelerinden yararlanılırken kuruluş aşamasındaki nizamnamelerle ticaret odası, Fransız ticaret odasına benzetilmeye çalışılmıştır.

Ticaret odasının kuruluşu her ne kadar devlet kanadından oluşturulsa da odanın devamı ve yönetimi çoğunlukla gayrimüslimler tarafından idare edilmiştir. Gayrimüslimlerin çoğunlukta olması oda da etnik gruplaşmayı da beraberinde getirmiştir. Ticaret odasında etnik gruplaşma ticarete gayrimüslimlerin etkin rol oynamasından kaynaklanmaktadır. Ticaret odası meclis üyelerinin, odaya kayıtlı birinci ve ikinci sınıf tüccarlar arasından seçilmesi ticaret odasındaki gayrimüslim ağırlığının nedenini daha net açıklamaktadır. Oda başkanı ve memurlarda meclis üyeleri arasından seçilecek olması gayrimüslimlerin oda meclisindeki nüfusunu arttırmıştır. Çünkü odanın kurulduğu yıllarda ve ilerleyen dönemlerdeki odaya kayıtlı birinci ve ikinci sınıf tüccarlar incelendiğinde gayrimüslimlerin çoğunluğu, müslümanların ise azınlığı oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Böylece ticaret odasının idare aşamasında gayrimüslimlerin ne kadar etkin olduğu da anlaşılmaktadır.

---

¹⁰⁷ Gülsoy ve Nazır, a.g.e., s. 49.

Dersaadet / İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının Kuruluşundan 1923'e Kadar Kayıtlı Olan Birinci sınıf Tüccarlar;

Azaryan Peder ve oğulları	Galata'da Perşembe Pazarı'nda	Banker
OrozdiBak Ticarethaneleri	İstanbul, Bahçekapı'da	Her tür ticaret
Eliyaskok ve Mahdumları	İstanbul, Hozlu Han	Banker
Etual Romen müessesesi	Galata, Billur sokak Taptaş Han	Gaz
Abranosyan Biraderler Karabet Mihran Berec	İstanbul, Dilsizzade Han	Banker ve manifatura
Abranosyan MarokeTicarethanesi	İstanbul, Aşir Efendi caddesinde BasiretHan, 27	Banker ve manifatura
Bank-ı Osmani	Galata, Voyvoda caddesinde	Banka
Banko di Roma	Galata, Mahmudiye caddesinde	Banka
Bin Cebara Said Mahdumları	İstanbul, Bin Cebara Hanı'nda	Fes ve çuha
Bahr-ı Sefid Hollanda Bankası	Galata, Voyvoda caddesinde	Banka
Pazar de Levant	Beyoğlu, Cadde-i Kebir'de, 388	Umumi ticari eşya
Panhas Jakop Biraderler	İstanbul, Fincancılar'da, 6	Manifatura
Hacı Şakirzade HacıMustafa ve Ortakları	Galata, Ömer Abid Han	Kasap
Debreli Mehmet Fuat Efendi	Galata, Ömer Abid Han	Her tür ticari muamele
Dilberzade Kardeşler	İstanbul, Mahmut Paşa caddesinde	Çorap, fanila
Reji İdaresi	Galata'da Voyvoda caddesinde	Tütün
Rus Ticaret-i Hariciye Bankası	Galata'da Tahta Burunyan Han	Banka
Selanik Bankası	Galata, Voyvoda caddesinde	Banka
Sancazade Şakir Cemal Beyler	Beyoğlu, Rumeli Han'ında	Maden
Topalyan Aleksan ve mahdumları	İstanbul, Topalyan Han	Manifatura
Zarifi L. ve Ortakları	Galata'da Askivar Çoyoni Han	Banka
Abudzade Ahmet	İstanbul, İkinci Vakıf Han	Her tür ticari muamele
Osmanlı Ticaret Bankası	İstanbul, Astarçıyan Han	Banka
Osmanlı İtibar-ıMilli Bankası	İstanbul, Bahçekapı'da	Banka
Fresko Arslan Mahdumları	Galata, Rıhtım İktisadiye Han	Banker
Kredi Lion Bankası	Galata, Karaköy'de	Banka
Karakaş Mehmet Macit	İstanbul, Sultanhamam	Tuhafiye
Kamhi Fael ve Mahdumlan	İstanbul, Boyacı Han	Drokist
Kamhi Vitali R.	İstanbul, Boyacı Han	Müteahhit, ihracat, ithalat
Kompani Francis dö Lesset Europein	İstanbul, Kınacıyan Han, kat: 2	Banka
Gülbankyan Biraderler ve Ortaklan	İstanbul, Sirkeci Gülbankyan Han	Banker ve tüccar
Kibar Ali Mahdumlan	İstanbul, Fincancılar Caddesi'nde	Sigara kâğıdı
Kibar Alizade Fazıl	İstanbul, Fincancılar Caddesi'nde	Sigara kâğıdı
Milli İktisat Bankası	İstanbul, Bin Cebara Han	Banka
Nemlizade Mahdumları	İstanbul, Birinci Vakıf Han	Tütün
Vitol J. ve Ortakları	İstanbul, Sirkeci Sanasar Han	Kösele deri (İTO, 2008)

Özellikle Ticaret Odasının 1882 yılında seçilen ilk meclis üyelerini ve buldukları tüccar sınıflarını incelediğimizde:

Birinci Sınıf Tüccarlar arasında Reis (Başkan) Azaryan Efendi, Hacı Ahmet Efendi, Dikran Karagözyan, Yasayan Mıgırdıç, Gülbenkyan Hacı Srope görülmektedir. İkinci Sınıf Tüccarlar arasında ise Reis-i sâni (İkinci Başkan) Süleyman Bey, S. Manokyan, Kazanova Corcaki, Pasballı, Basmacı-zade Ferit Bey, Ağa-zade Mehmet, Mösyö Vitol, Uncu-zade Apik, Sıvacioglu Vasilaki, Mösyö Mili, Corcaki Sivastopulo, Hacıpulo Zaharya, Benzunana, Gümüşgerdan Dikran, Er Ali-zade Ahmet, Şerif Ali ve Acıman olduğu bilinmektedir. İlk yönetim heyetinde bulunan üyelerin 16 sı gayrimüslimdir. Bunlar arasında az sayıda yabancı uyruklu tüccar da bulunmaktadır. Müslüman tüccarlar içinde birinci sınıf seviyesinde 1, ikinci sınıf seviyesinde ise 5 tüccar göze çarpmaktadır. Yabancı üyelerin yönetimde yer almaları o günlerde bir problem olarak görülmemekle birlikte oda tüzüğü de buna izin vermektedir. Bu konuda Ticaret Odası, taşra ticaret odalarından, ecnebilerin aza olarak yönetime katılmalarının sakıncalı olup olmadığına ilişkin gelen sorulara olumlu cevaplar verilmektedir.¹⁰⁸

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının 1882 yıllarında Osmanlı Devleti özellikle müslümanları ticarete sokmak, Avrupa'da gelişen ticari hesap düzeni çerçevesinde ilerleyen muhasebe sistemini Osmanlıya getirmek ve uzman muhasebe elemanı ihtiyacını gidermek amacıyla Hamidiye Ticaret Mektebini açılmıştır. Okulun sistemli bir şekilde eğitim ve öğretim başlaması ile müslüman tüccarlar yavaş yavaş Osmanlı ekonomisinde ve ticaret odasında yerlerini almaya başlamıştır. Fakat Gülsoy ve Nazır'a göre gayrimüslim tüccarların, Ticaret Odası yönetimindeki etkinliği, nispeten azalmakla birlikte, 1923'e kadar devam etmiştir. Bu görüşü desteklemek adına 1882 yılı sonrası ticaret odasının üyelerinin incelenmesinde yarar görülmektedir.

1887'de seçilen meclis üyeleri:

Birinci Reis: Azaryan Efendi.

İkinci Reis: Vaiz-zade Sunullah Efendi.

Birinci Müşavir: Corcaki Kazanova

İkinci Müşavir: Silven Mili

Veznedar: Moiz Levi

---

¹⁰⁸ Gülsoy ve Nazır, a.g.e., s. 82-83.

Azalar: Yuvanaki Anastayadis Efendi, Arslan-oğlu Manok Efendi, Boyacıyan Agop Efendi, Panayotaki Corci Efendi, İstifano Danderya, Basmacı-zade Ferit Bey, Gümüşyan Ohannes Efendi, Kiryako Hacupulo Efendi, Hallacyan Parseh Efendi, Andon Hacıyan Efendi, Mösyö Maryano Yorgaki, Mösyö Kostaki Petridi, Mösyö Filipidi, Mösyö Sivastopulo, Mösyö Jan İstavro, Mösyö Bernar Tubini, Mösyö Vital.

Başkatip: İspiraki Efendi dir.¹⁰⁹

Buna göre 1887'deki oda yönetiminde sadece iki müslüman üye bulunurken, gerisi yerli veya yabancı gayrimüslim tüccarlardan oluşmaktadır.¹¹⁰

1908'de ise, önceki dönemlere nispetle daha fazla müslüman tüccarın Oda Heyeti'ne seçildiği görülmektedir. Özellikle idari kadroda bulunan dört kişiden üçü müslümandır:

Reis : Mehmet Abud Efendi.

İkinci Reis: Sidiridis Efendi.

Birinci Müşavir: Şefik Bey.

İkinci Müşavir: Dikran Manukyan.

Azalar: Kozmeto, Mihran Muratyan, Koto, Hacı Hüseyin Sabri, Mehmet Şamlı, Şerif Ali-zade Mahmut Murat, Teodor Gürcü, Yorgiyadi, Agasyan, Mösyö Dar, Pesmas-oğlu, Zarmair, Mösyö Jan, İstavro, Kamhi, Karakaş Macid Efendi, Alber Ventura, Demosten Korpi, Artin Aslanyan¹¹¹

---

¹⁰⁹ Gülsoy ve Nazır, a.g.e., s. 83.

¹¹⁰ Hakkı Nezihi, **50 Yıllık Oda Hayatı 1882-1932**, İstanbul, 1932, s. 93; Gülsoy ve Nazır, a.g.e., s. 83.

¹¹¹ Gülsoy ve Nazır, a.g.e., s. 83.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ

3.1. Osmanlı Devleti'nde Ticaret ve Muhasebe Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde Hamidiye Ticaret Mektebi açılana kadar sistemli bir şekilde ticari eğitim verilmemiştir. Özel kesim ticari faaliyetlerin devlet tarafından desteklenmemiş ve önemsenmemiş olması eğitim ihtiyacını da gerekli kılmamıştır. Fakat iç ve dış ticaretin ülke sınırları içerisinde etkili bir şekilde devam etmesi ve bu alanların belirli etnik grupların tek elinde olması sebebiyle ticaret eğitimi ve bu eğitimin gerekliliği olan muhasebe düşünce sistemi gelişmemiş böylece Avrupalı ülkelerin gerisinde kalmıştır. Ticareti elinde tutan gayrimüslim halk bu alanda her ne kadar ileri düzeyde olsa da eğitim ihtiyacını kendi okullarında gidermiş ve kurdukları şirketlerin muhasebelerini de yine kendi etnik gruplarından olan insanlara tutturmuşlardır. Çoğu zaman da gayrimüslimler, Avrupalı soydaşlarının geliştirdiği muhasebe düşünce sistemi çerçevesinde hesaplarını tutmuşlardır. Tutulan kayıtlar ve verilen eğitimler kendi dillerinde olduğu için Osmanlı'nın ticaret, muhasebe eğitime ve muhasebe sistemlerinin gelişmesine hiçbir katkıları olmamıştır.

Osmanlı Devleti'nde muhasebe kayıtları incelendiğinde devlet muhasebesinin özel kesim muhasebesine nazaran daha ön planda olduğu ve gelişmelerin de devlet muhasebesi alanında yönlendiği görülmektedir. Özel kesim muhasebesinin gelişmemesinde işletmelerin kurulamamış ve sermaye birikiminin gerçekleştirilememiş olması etkili bir unsurdur.

Muhasebe alanındaki eğitimleşme de buna paralel olarak devlet muhasebesi için gerekli bilgi ve eleman açığını giderme yönünde olmuştur. Bu alandaki eğitim Osmanlıda ilk muhasebe öğretim okulu olarak da nitelendirilen Bab-ı Defterdari Mektebi 1836/1839 açılmasıyla başlamıştır. Bab-ı Defterdari Mektebi maliye memurlarının eğitim gördüğü bir yerdir. Daha çok hesap tutma hakkında eğitim verilen bu yer Fazlı Paşa Sarayı'nın bir odasının kullanılmasıyla oluşturulmuştur.¹¹²

Devletin maliye ve vergi işlerini yürütecek kişiler için Bâb-ı Defterdari Mektebinde, Bâb-ı Âli Kalemine benzer biçimde personel yetiştirildiği ve 1838'de Baş

---

¹¹² Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, 2. Cilt**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2000, s. 473; Ahmet Sait Özkul, 19. Yüzyıl Türk Yükseköğretiminde İşletme Eğitimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi**, S. 16, 2012, s. 233.

Defterdarlık, Maliye Nezaretine dönüştürülünce de maliyede çalışanlar için devlet muhasebesi kursu açıldığı bilinmektedir.¹¹³

Osmanlı Devleti'nde maliye ve devlet muhasebesi alanındaki eleman ihtiyacı Bâb-ı Defterdarı Mektebi'nde usta çırak ilişkisi ile gerçekleştirilmiştir. Fakat bu dönemlerde ticaret ve muhasebe alanında sistemli bir eğitimleşmenin olmaması zaman içerisinde uzman kadro boşluklarına sebep olmuştur. Büyüyen ve gelişen ticaret hacmi içerisinde hem uzman kadro ihtiyacı hem de ticaret ve muhasebe eğitime duyulan ihtiyaç giderek artmıştır. Bu alandaki eğitimleşme ihtiyacı bir süre Rumların açtığı Elen Ticaret okulu ile gidermeye çalışmıştır. Açılan bu okul sadece Rumlara değil aynı zamanda Osmanlıdaki bütün etnik gruplara da eğitim vermiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk ticaret okulu sayılabilecek bu ticaret okulu Heybeliada'da açılmıştır. Agos gazetesi tarafından da konu edilen Elen Ticaret okulu 1831'de Ekümenik Patrikhanesi tarafından, Meryem Ana Manastırı'nın bahçesi içinde inşa edilen bir binada eğitime başlamıştır. Ticaret okulu Rum Ticaret Akademisi (Eliniki Emboriki Sxoli tis Halkis) olarak da adlandırılmaktadır.¹¹⁴

Rumlar tarafından açılan ticaret okulu ile Osmanlı Devleti'nde ticaret ve muhasebe alanında eğitimleşmeye ihtiyaç duyulduğu fark edilmiş ve bu açığı kısmen de olsa gidermek amacıyla açılan pek çok okulun müfredatına muhasebe dersleri konulmuştur. Hatta bu gelişmeler neticesinde en son tamamen ticari ve muhasebe ağırlıklı eğitim veren Osmanlı'nın ilk çok dilli eğitim kurumu olan Hamidiye Ticaret Mektebi kurulmuştur.

Hamidiye Ticaret Mektebi kurulana kadar muhasebe eğitimi ortaokul düzeyindeki rüştiyelerin son sınıflarındaki ders programı içinde verilirken, bu eğitim lise düzeyindeki idadilerin 5, 6 ve 7. sınıflarındaki Usul-i Muhasebe dersleri ile lise düzeyinde eğitim yapan sultanilerin ders programında ise Usul-i Defteri dersleri ile verilmiştir. Ayrıca askeri okul olan Menşe-i Küttab-ı Askeri adlı okulun ders programı arasında Usul-i Defteri derslerinin, Aşiret Mektebi Humayun'unun ve Evkaf Memurları Mektebi'nin ders programlarında Usul-i Defteri ve Muhasebe-i Umumiye gibi derslerin

---

¹¹³Mehmet Oluç, "İşletme Fakültesinin Kuruluş ve Gelişmesi", **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, S. 1, C.1, 1972, s. 1.

¹¹⁴<http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=heybeliadadaki-rum-kurumlari-deniz-kuvvetlerinin-elinde&haberid=3644> , 07 Aralık 2012 sayısı.

yer aldığı da bilinmektedir. Yine XIX. Yüzyılın ikinci yarısında yüksek öğretim kurumları olarak eğitim faaliyetlerinde bulunan Dârülfünûn-ı Osmanî, Dâr'ül-Muallimin, Maliye Memurları Mektebi, Mekteb-i Mülkiye ve Hamidiye Ticaret Mektebi'nde de muhasebe dersleri önem taşımaktadır.¹¹⁵

3.1.1. Yüksek Öğretim Kurumlarında Ticaret ve Muhasebe Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar ticaret ve muhasebe eğitimine rastlanmadığına daha önce değinmiştik. Tanzimat ve Islahat'tan sonra değişen devlet düzeni içerisinde ticaret hacminin artması beraberinde ticaret ve muhasebe eğitime gereksinimi daha da arttırmıştır. Önceleri orta ve lise düzeyinde verilmeye çalışılan muhasebe eğitimi batılılaşma sonucunda açılan yüksek öğretim kurumlarında da verilmeye başlanmıştır.

Yüksek öğretim kurumlarından Dârülfünûn-ı Osmanî'nin ilk açılışında muhasebe dersleri bulunmamaktadır. Fakat 1845-1865 yılları arasındaki çalışmalara bakıldığında Darülfünunun arka planında önemli yeri olan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin bünyesinde verilen bazı derslerin muhasebe ile ilgili olduğu görülmektedir. Cemiyette "Ekonomi Politik" dersi verilmiş ve cemiyetin çıkarmış olduğu Mecmua-i Fünun dergisinde "İlmi Servet (Ekonomi)", "Şirketler", "Ticaret", "Bankalar" konuları ile ilgili makaleler yayınlanmıştır. Bu durum Darülfünunda ders veren birçok hocayı bünyesinde bulunduran Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin verdiği derslerde ve çıkarmış olduğu Mecmua-i Fünun dergisinde ekonomi, girişimcilik ve ticaret içerikli konulara yer verdiğini göstermektedir.¹¹⁶

Darülfünunun ikinci açılışında (1869-1872), ticaret ile ilgili olan tek ders Münif Efendi tarafından verilen "Terakki-i Sanayi ve Menabi-i Servet (Sanayinin Gelişmesi ve Servet Kaynakları) dersidir. 1870 yılında Darülfünun'da okutulması planlanan dersler arasında ticari eğitimi ile ilgili olan İlm-i Servet dersinin Sakızlı Ohannes Efendi tarafından ve Usul-i Defteri dersinin de Münir Bey tarafından verildiği bilinmektedir.¹¹⁷

¹¹⁵ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3. Cilt**, s. 427.

¹¹⁶ Tefik Çavdar, "Mecmua-i Fünun Üzerine", TODAİE, **Amme İdaresi Dergisi**, Haziran-1982, C. 15, S. 2, s. 84-98; Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2007, s. 236; Özkul, a.g.e., s. 231.

¹¹⁷ E. Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, C. 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 100; Özkul, a.g.e., s. 231.

Darülfünun (1875-77) bünyesinde açılan Hukuk Mektebi'ne de ticaret ile ilgili dersler konulmuştur. 2. sınıftaki Osmanlı Ticaret Hukuku,¹¹⁸ 3. sınıftaki Sivil ve Ticarî Davalar, 4. sınıftaki İdare Hukuku ve Ekonomi Politik dersleri ticaret ile ilgili olan derslerdendir.¹¹⁹ Yine Darülfünunun içinde kurulan Mülkiye Mühendis Mektebi'ne bağlı Kondüktör Mektebi'nde inşaat yol ve mimarlık çalışmalarında uygulanmak üzere muhasebe dersi verilmektedir.¹²⁰

Maliye Memurları Mektebi ve Mekteb-i Fünûn-u Maliye'de yükseköğretimde muhasebe eğitiminin verildiği okullardandır. Bu okulların kuruluş amacı “muktedir ve malumat sahibi maliye memurları yetiştirmek” tir. Okulda büyük devletlerin maliye usulleri, vergileri, vergi kanunları, maliye teşkilatları, muhasebe-i umumiye kanunları, servet ve iktisat derslerinin okutulacağı ifade edilmektedir.¹²¹ Osman Ergin'in Türk Maarifler Tarihi adlı yapıtının dördüncü cildinde değinilen bu mektebin üç şubesinin olduğu, mal müdürleri ve muhasebeci yetiştiren ikinci şubesinin ikinci yılında “Muhasebe-i Maliyenin esasları, Muhasipler hakkında cari kavaid, Divan-ı Muhasebat, Bütçe” derslerinin okutulduğu belirtilmektedir.¹²²

Mektebin, Maliye Nezareti'ne memur yetiştiren üçüncü şubesinin ikinci sınıf dersleri arasında “Faiz ve amortisman hesapları, Muhasiplere Müteallik Kavaid, Divan-ı Muhasebat, Memalik-i Osmaniye'de Maliyece ve Duyun-ı Umumiye marifetiyle tahsil olunan Tekalif, Memalik-i Osmaniye ve Ecnebiye'de Bütçe kanunları ve bütçeye müteallik hukuk-u esasiyenin kavaid-i umumiyesi” yer almaktadır.¹²³

Eski maliye memurlarının ifadelerine göre ise okulda İlm-i Hesap, Muzaaf Usulü Üzere Defter Tutma, İlm-i servet (iktisat) ve Usulü Defteri dersleri'de okutulmaktadır. İlmi servet dersinin, Divan-ı Muhasebat Müddeiumumisi Sakızlı

---

¹¹⁸Gerekli ders kitaplarının çevirisi için Yanko Efendi başkanlığında bir tercüme heyeti kurulmuştur. Çevirisi yapılan kitaplardan biri de Ticaret hukuku dersinin kitabıdır. Kitap Nikolaki Efendi tarafından Fransızca'dan çevrilmiştir. Dölen, a.g.e., s. 156; Özkul, a.g.e., s. 232.

¹¹⁹ Dölen, a.g.e., s. 143; Özkul, a.g.e., s. 231.

¹²⁰ Dölen, a.g.e., s. 145-149; Özkul, a.g.e., s. 231-232.

¹²¹ Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, 1. Cilt, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s. 1082-1084; Özkul, a.g.e., s. 234.

¹²² Ergin, a.g.e., s. 1511; Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 362-363.

¹²³ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 363.

Ohannes Paşa tarafından, İlmî Hesap dersinin Menemenlizade Rifat Bey tarafından, Usulü Defteri dersinin İstephan efendi tarafından verildiği bilinmektedir.¹²⁴

Hamidiye Ticaret Mektebi'nin önemli hocalarından Kırkor Kömürcüyan'ın ise Mesaha-i Hendese dersinin hocası olduğu belirtilmektedir Ayrıca Tekalif Kavaidi adlı eserin yazarı olan Abdurrahman Vefik beyin de okulun hocaları arasında ismi geçmektedir.¹²⁵

Müfredatın da muhasebe dersleri bulunan diğer bir okul 1859 yılında kurulan Mülkiye Mektebi'dir. 1871'de Paris Siyasi İlimler Serbest Okulu'ndan etkilenilerek Mülkiye Mektebi'ne siyasi, idari ve mali şubeler açılmıştır. Kurulduğu yıldan itibaren ticaret ve muhasebe eğitimi verilen okulun başlangıçta eğitim süresi iki yıldır. İlk yıl verilen derslerin arasında Kavanin-i Ticaret ve Usul-i Defterî (Muhasebe) bulunurken, ikinci yıl verilen derslerin arasında Usul-i İdare ve Ekonomi Politik İstihşâl-i Servet ü Yesar-i Mülk ü Tebaa (Memleket ve Halkın Servet ve Zenginliğinin Elde Edilmesi) bulunmaktadır.¹²⁶

1877 yılında yüksek okul hüviyetine bürünen Mülkiye'nin ders programlarında ticaret ve muhasebe eğitimi ile ilgili olarak 2. sınıfta Usul-i Defteri, 4. sınıfta İlm-i Servet (Ekonomi), Maliye Dairelerinin Teşkili Usulü ve Devlet Muhasebesi, Usul-i İdare-i Umumiye (Genel İdare Hukuku) ve Hukuk-i Ticariye ve Muahedat-ı Ticaret (Ticaret Hukuku ve Ticaret Anlaşmaları), 5. sınıfta Usul-i İdare-i Umumiye, Usul-i Maliye ve Varidat ve Takalif (Maliye İlmî ve Devlet Varidatı ve Vergiler), Maliye dairelerinin Teşkilatı ve Devlet Muhasebesi, Sinaat ve Ticaret Coğrafyası (Sanayi ve Ticaret Coğrafyası) dersleri görülmektedir.¹²⁷

Ayrıca Mülkiye'de 1879 yılına kadar Medenî Memleketler İdaresi, Yönetim İşleri, Usul-i İdare-i Umumiye ve Yönetime Bağlı Şeyler başlıkları altında yönetim konularını içeren dersler de verilmiştir.¹²⁸ 1879 yılından itibaren de programa Usul-i

¹²⁴ Ergin, a.g.e., s. 1082-1084; Özkul, a.g.e., s. 234.

¹²⁵ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 363.

¹²⁶ A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, 1. Cilt, Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969, s. 54; Özkul, a.g.e., s. 235.

¹²⁷ Çankaya, a.g.e., s. 119-121; Özkul, a.g.e., s. 235.

¹²⁸ Nuray E. Keskin, "Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin Köken Sorunu", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 39, S. 2, 2006, s. 5; Özkul, a.g.e., s. 235.

İdare (Yönetim Metodolojisi) dersi ilave edilerek dersin gayrimüslim hocalardan Sakızlı Ohannes Paşa tarafından vermesi sağlanmıştır.¹²⁹

Daru'ı Muallimin adlı okulun ders programında ise muhasebe eğitimi Rüşdiye şubesinde ve aynı okulun Aliye şubesinin fen kolunda Usul-i Defteri adlı dersle verilmiştir. Ayrıca 1897 yılında Osmanlı'da 3613 olan muallimin 192'si Usul-i Defteri dersi yani muhasebe muallimi olduğu bilinmektedir.¹³⁰

Osmanlı'da yüksek öğretim kurumlarında muhasebe eğitimi Hamidiye Ticaret Mektebi açılana kadar ders programlarına ticaret, muhasebe, sanayi ile ilgili dersler konularak verilmeye çalışılmıştır. Fakat Hamidiye Ticaret Mektebi açıldıktan sonra muhasebe eğitimi daha geniş kapsamlı olarak verilmeye başlanmış ve bu alandaki uzman eksikliği verilen eğitimler sonucunda giderilmeye çalışılmıştır.

XIX. Yüzyılda özellikle Tanzimat'tan sonraki dönemde Osmanlıda Batılılaşma hareketlerinin etkisi ve devletin mali yapısının değişmesiyle muhasebe ile bilgilerin üretimi artmıştır. Muhasebe ile ilgili bilgilerin gelişiminin daha çok devletin öncülüğünde olduğu bir gerçektir.¹³¹ Gelişmeler genellikle devlet muhasebesi alanında olurken, bu dönemde sanayi ve ticaret desteklenmesine rağmen özel kesim muhasebesinde ilerleme kat edilememiştir. Osmanlı özel kesimine Avrupa'daki muhasebe gelişmelerinin ve çift yanlı kayıt yönteminin gelişi ancak XX. Yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Çift yanlı kayıt yönteminin geç gelişini Güvemli, yüzyılın ilk yarısının sonlarında, 1840-1850 yılları arasındaki sanayileşme çabalarının olumlu sonuç vermemesine, yüzyılın ikinci yarısında ise sürekli devam eden savaşlar nedeniyle özel kesimin yeterli sermaye birikiminin sağlanamamasına dolayısıyla özel kesimin büyük sanayi kuruluşlarının oluşturulamamasına bağlamaktadır. Ayrıca Osmanlıdaki özel kesim işletmelerin sahiplerinin gayrimüslimler olduğuna da dikkat çeken Güvemli, bu işletmelerde tutulan kayıt düzenlerinin de kendi yöntemleri ve kendi dilleriyle yürütüldüğünü belirtmektedir.¹³²

Islahat fermanı ile Osmanlı okullarında eğitim serbestliğine kavuşan gayrimüslim halk, Osmanlı okullarında eğitim almaya başlamıştır. Böylece

¹²⁹ Keskin, a.g.e., s. 5; Özkul, a.g.e., s. 236.

¹³⁰ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3. Cilt**, s. 96-97.

¹³¹ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi**, 1. Cilt, İstanbul: Avcıol Basım-Yayın, 2005, s. 11; Özkul, a.g.e., s. 234.

¹³² Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3. Cilt**, s. 428.

gayrimüslimlerin belirgin bir şekilde ticaret ve muhasebe eğitimine yöneldikleri ve eğitim aldıkları, Osmanlı okullardan mezun olduktan sonra kendi etnik gruplarının açtıkları okullarda bu alanda ders verdikleri bilinmektedir.

Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Sultani ve Hamidiye Ticaret Mektebi gibi okullardan mezun olduktan sonra gayrimüslimlerin ders verdiği okullardan olan Ermeni Pangaltı Pakradoni Ticaret Mektebi'nin muallim cetveli Tablo3.1'de incelenmektedir.

Tablo3.1. Pangaltı Pakradoni Ticaret Mektebi Muallim Cetveli

İsim ve şöhret	Şehadetname	İkametgah	Tayin Tarihi
Karabet EfendiPapucyan	Ermeni Patriğisinden	Ortaköy'de Yurdan kırında ortayokuşmahallesinde	8 Ağustos 1887
Ohannes Efendi Avakyan	Mekteb-i Sultani ve Hamidiye Ticaret Mektebi Alisinden	Beyoğlu'da Taksim deFeridiye caddesinde	----
Ohannes Efendi Aleksiyen	Mekteb-i Sultaniden	İstanbul, Büyükparmakkapı'da çarşı-ıkebir kapısında, MehmedAli Bey Hanı'nda	20 Ağustos 1905
Agop Efendi Çakıryan	Mekteb-i Tıbbiyeden	Beyoğlu'da TaksimdeRevidiye caddesinde Eczacı	----

Kaynak: MEA., No: 60/a.

Pangaltı Pakradoni Ticaret Mektebi'nin muallim cetvelinden anlaşıldığı üzere okul 1887-1910 yılları arasında faaliyette bulunmaktadır. Okulun daha önce kurulmuş olması ve 1910 yılı sonrasında da açık olduğu düşünülmektedir. Okulda muhasebe dersinin okutulduğu Ohannes Avakyan'ın Mekteb-i Sultani ve Hamidiye Ticaret Mekteb-i Alisi'nden mezun olduğu muhasebe derslerini verdiği görülmektedir. Ohannes Aleksiyen'in ise yine muhasebe eğitimi verilen bir diğer okul olan Mekteb-i Sultani'den mezun olduğu tablodan elde edilen bilgiler arasındadır.

3.2. Osmanlıda Ticaret Okulunun Açılma Nedenleri

Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik akımları farklı etnik kimlikleri içinde barındıran İmparatorluklar gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da depremlere sebep olmuştur. Ardından gelen Sanayi Devrimi ile makineleşmeye geçen Avrupalı devletler karşısında Osmanlı'nın basit el aletleri ve yavaş üretimi pahalıya mal olmuş, diğer tarafta ise üretimin fabrikalarda hızlı ve ucuza gerçekleştirilmesi karşısında Osmanlı ekonomisi yarışamayacak duruma düşmüştür.

Avrupa'da üretimin artması hammadde ve pazar problemini ortaya çıkarmıştır. Özellikle pazar problemi Avrupa ülkelerini hem milli sınırları içinde, hem de sömürgelerinde koruyucu tedbirle almaya ve yeni pazarlar bulmaya zorlamıştır. Bu durum Avrupalıları Osmanlı Devleti'nin kalabalık nüfusuna, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine yönelmesine sebep olmuş ve Osmanlı Avrupalılar için açık pazar haline gelmiştir.

Mal üretimi çoğaldıkça kapitülasyonların tanıdığı ayrıcalıkları yeterli görmeyen Avrupalılar, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı ticari yasaklardan, tekel uygulamalarından şikayetçi olmaya başlamışlardır. Diğer taraftan kapitülasyonların yanı sıra Islahat Fermanı'nın gayrimüslimlere tanıdığı şirket kurma, ticaret özgürlüğü sağlama gibi ayrıcalıklardan da yararlanarak ticari ilişkilerinde gayrimüslimlere köprü görevi gördürmüşlerdir. Kurdukları şirketlerde ise özellikle etnik birliktelik sağlanması açısından gayrimüslim halkı çalıştırmışlardır. Osmanlı gayrimüslimlerinin dil bilmeleri ve ticari deneyime sahip olmaları da bu birlikteliği kolaylaştırmıştır.

Osmanlı topraklarında Avrupalılarca kurulan şirketlerde ve yapılan ticari işlemlerde tutulan kayıtların önemli bir kısmının kendi dillerinde olması denetimini zorlaştırmıştır. Ayrıca kayıtların kendi dillerinde tutulmasından dolayı Osmanlı özel kesim ticaret muhasebe sisteminin gelişimine hiçbir katkıları olmamıştır.

Ticari faaliyet getirilerinin belirli bir kesimin elinde toplanması sermayenin büyük bir bölümünün gayrimüslimlerin ve Avrupalı devletlerin tek eline geçmesine sebebiyet vermiştir. Her ne kadar devlet içerisinde sınıf ayrımı yapılmasa da sermayenin belirli bir kesimin elinde dolaşması, ekonomik üstünlüğü olan ticaret burjuvasını ortaya çıkarmıştır. Ticaret burjuvası sosyal statü ve ekonomik yönden üst düzey durumda olduğu için devletin mali ve iktisadi karar mekanizmalarında da söz sahibi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Avrupalıların ve gayrimüslimlerin iç ve dış ticareti ellerinde bulundurmasının yanı sıra ticaretten ayrılmaz bir bütünlük içerisinde olan banka, kredi, sigorta da baş göstermesi toplum içerisinde etnik mesleki ve ekonomik dengesizlikleri meydana gelmiştir. Bu dengesizliklerin giderilmesi ve iktisadi faaliyetlerin üzerindeki etnik gruplaşmaların önlenmesi için müslüman halkın da bu alana sokulmasına karar verilmiştir.

Hem Avrupa’da geliştirilen muhasebe sistemlerinin yakından incelenmesi ve Osmanlıya getirilmesi hem de iktisadi alanda oluşan etnik gruplaşmanın içerisine müslüman halkın sokulmak istenmesi ticaret okulu açma fikrini akıllara getirmiştir.

Ticaret okulu kurulmasının amacı, ekonomik gelişme içerisinde giderek bilgiye daha çok gereksinim duyulan bir toplumda, ticari bilincin sağlanması, müslüman girişimci sınıfının ve müslüman ticari burjuvasının oluşturulmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca açılma amaçlarının arasında muhasebe örgüt sistemindeki uzman kadronun oluşturulması için gereken beceri ve normları bir araya getirebilme ve Avrupa da ilerleyen muhasebe düşünce akımını benimsemeye bulunmaktadır.

Okulun açılma nedenini Akyüz “devlet, yalnızca sivil ve askeri memuriyetlere ve din görevliliğine yönelen müslüman halkın bir kısmının ticarete yönelmesini gerekli görerek bu okulu açtı” şeklinde ifade etmektedir.¹³³

Dört kez girişimde bulunulan ve nihayetinde 1883 yılında kurulan Hamidiye Ticaret Mektebi ile resmi olarak devlet eliyle özel kesim ticaret desteklenirken uzantısı niteliğinde olan muhasebe eğitimi de verilmeye başlanması ticaret okulunun önemini arttırmıştır. Osmanlı tarafından kurulan bu okul, değişen devlet koşullarından ve geliştirme çabalarından etkilenerek farklı adlar almıştır. Ticaret okulunun adları Tablo 3.2’de incelenmektedir.

Tablo 3.2. Hamidiye Ticaret Mektebinin Yıllara Göre Değişen Adları

Okulun Adı	Yıllar
Hamidiye Ticaret Mektebi	1883
Ticaret Mekteb-i Alisi	1915
Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi	1924
Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi	1936
İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi	1959
Marmara Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi	1982

Kaynak: Hatice Eroğlu Akdoğan, “1997-2007’ye 10 Yılda Yüksek Ticaretçiler”, İstanbul, s. 3.

¹³³ Y. Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 5. Baskı, İstanbul, 1994, s. 207; Güvemli, **İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi**, s. 106.

Okul 1883 yılında II. Abdülhamit'in katkılarıyla kurulduğu için adı Hamidiye Ticaret Mektebi konulmuştur. 1908'de II. Meşrutiyetin etkileriyle Hamidiye Ticaret Mektebi'nin adı Ticaret Mektebi Alisi olarak değiştirilmiştir. 1883'te Fransız ticaret okulu Ecole des Hautes Etudes Commerciales den etkilenerek kurulan Hamidiye Ticaret mektebi Fransız okulunun adına uygun olarak 1924'te Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi adını almıştır. Ticaret mektebinin adı 1936'da tekrar değiştirilerek Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi olarak belirlenmiştir. Cumhuriyetin kurulması ile Türk harflerinin kullanımı artmış ve okulun adı 1959'da İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi olarak daha anlaşılır bir şekilde değiştirilmiştir. 1982 yılından günümüze kadar gelen adı ise Marmara Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi dir.

Hamidiye Ticaret Mektebi Marmara Üniversitesi olana kadar geçen süre içerisinde pek çok kişi müdürlük ve reislik yapmıştır. Ticaret okulunun aldığı adlar esas alınarak Tablo 3.3 oluşturulmuştur.

Tablo 3.3. Ticaret Mektebinin 1883-1982 Yılları Arası Müdür ve Reisleri

Grati Efendi	1883 -1886	Müdür	Hamidiye Ticaret Mektebi
Gelenbevzade Sait Bey	1887-1906	Müdür	
Hamit Bey	1906-1908	Müdür	
Aynizade Hasan Tahsin Bey	1908-1909	Müdür	
Kirkor Kömürcüyan	1909-1914	Müdür	
Gelenbevzade Hikmet Bey	1914-1917	Müdür	Ticaret Mektebi Alisi
Hususi Bey	1917-1919	Müdür	
Serkis Nihat Bey	1919-1921	Müdür	
Saadettin Bey	1921-1925	Müdür	Umumu Aliye Ticaret
Nabi Köstem	1925-1929	Müdür	
Hüsnü Yaman	1929-1933	Müdür	
Nihat Odabaşı	1933-1935	Müdür	
Ali Fuat Başgil	1935-1938	Müdür	Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi
Şükrü Baban (Vekaleten)	1938-1939	Müdür	
Prof. Dr. Nihad Sayar	1939- 1978	1959 yılına kadar Müdür, bu tarihten sonra ise yeni çıkarılan yasaya göre "Reis" olarak nitelendiriliyor	
Prof. Dr. Orhan Oğuz	1978-1982	Reis	

1883'ten 1932'ye kadar ki okul müdür ve reisleri arasında gayrimüslimlerde yer almaktadır. Gayrimüslim hocaların ticaret okuluyla birlikte muhasebenin de gelişmesine ve ilerlemesine katkıları büyüktür.

Hamidiye Ticaret Mektebi gayrimüslim hocalarından olan Kirkor Kömürcüyan, ders programının genişletilmesini ve akşam derslerinin konulmasını sağlamış, ticaret mektebi kütüphanesini yeniden düzenlemiştir. 8. müdür olan Serkiz Nihat Kiver ise Batıdaki ticaret okullarına uygun olarak ders programlarını ve teşkilatlanmayı değiştirdiğinden meclisi müderrisin reisi unvanı ile görev yapmıştır.¹³⁴

Hamidiye Ticaret Mektebi açıldıktan sonra da, etnik gruplaşmalar ticaret eğitiminde etkilerini sürdürmüştür. Böylece ticaret eğitimi Osmanlı Devleti inisiyatifi dışında yabancı ve gayrimüslim okullarında XIX. ve XX. Yüzyıllarda sistemli bir şekilde verilmeye başlanmıştır. Hatta ticaret eğitimi ile alakalı olmayan okullara bile zamanla ticaret bölümleri açılmıştır.

Bu duruma en iyi örnek teşkil eden okullar dan biri 1864'te kurulan ve 1903 yılında bünyesine Ticaret Mekteb-i Alisi Ulûm-ı Fünûn ve Elsine Tedrisi Mektebi adıyla Yüksek Ticaret Enstitüsünü dahil eden Saint-Joseph Kolejidir. Öğretim süresi 2 yıl olan okul not tutarının 55/100'ini alan öğrenciye sertifika, 65/100'ini elde edenler ise Diploma Superieur vermekte idi. Bu okul 1909'da İstanbul'daki Fransız Ticaret Odası'nın himayesine girmiştir.¹³⁵

Bir diğer okul ise St, Benoit okulunun ticaret ve bankacılık bölümüdür. Osmanlı Devleti'nin özellikleri de göz önüne alınarak bazı ilaveler yapılan okulda, Paris'teki Ecoles des Hautes Etudes Comerciale'in programı uygulanmaya başlanmıştır. St, Benoit'nın ticaret ve bankacılık bölümünde alınan 2 yıllık eğitim sonucunda, şehrin ticari ve mali kurumlarından gönderilen kişiler huzurunda gerçekleşen final sınavı ile başarılı görülen kişilere birer öğrenim belgesi verilmiştir.¹³⁶ 1900'da kurulan Sank Georg Avusturya Erkek Lisesi ve Ticaret Okulu da ticaret eğitimi veren bilinen gayrimüslim okullar arasında yer almaktadır.¹³⁷

---

¹³⁴ Esat Çelebi, **Yüzyıllık Mezunları ile İstanbul Yüksek Ticaretliler1883-1983**, İstanbul, 1983, s. 35-36.

¹³⁵ Haydaroğlu, a.g.e., s. 112.

¹³⁶ Nurettin Polvan, **Türkiye'de Yabancı Öğretim**, C. I, İstanbul, 1952, s. 165; Haydaroğlu, a.g.e., s. 109.

¹³⁷ Haydaroğlu, a.g.e, s. 153.

Gayrimüslimler tarafından açılan ticaret okulları yada bünyesine ticaret bölümleri eklenen okulların yanı sıra Avrupalılar tarafından açılan sanayi ve ticaret okulları da bulunmaktadır.

Bunlardan bir tanesi İtalya'dan getirilen öğretmenlerle St. Fransuva de Sal Rahibeleri tarafından Antalya'da açılan sanayi ve ticaret okuludur. Okulun ders programının Tablo3.4'de incelenmiştir. Ders programının oldukça detaylı olduğu ve özellikle ticaret- muhasebe alanında eğitim verdiği görülmektedir.

Tablo3.4. Sanayi ve Ticaret Okulu'nun Ders Programı

Okutulacak Kitap ve Risaleler	Kitabın Dili	Öğretmen İsimleri	Tabiyeti	Basım Yeri	Mezun Olduğu Okul
Hesap	Fransızca	Müh. Mösyö Frase	İsviçre	Paris	İsviçre Ant Akademisi
Cebir	Fransızca	Mösyö Koribyo	İtalyan	Paris	İtalya Mühendis okulu
Hendese	Fransızca	Babikyan Dikran Efendi	Osmanlı	Paris	Cenevre Darülfünun Hukuk Kısmı
Hikmet-i Tabiye	Fransızca			Paris	
Coğrafya-i Sınai	Fransızca			Paris	
Resm-i Sınai	Fransızca			Paris	
Coğrafya-i Ticari	Fransızca			Paris	
Hesab- ı Ticari	Fransızca			Paris	
Muhaberat-ı Tirariyye	Fransızca			Paris	
Usul-ı defter	Fransızca			Paris	
İtalyanca Sarf	Fransızca			Paris	
Müsellesat	Fransızca			Paris	
Hesaf Tefasili ve Tamamı	Fransızca			Paris	
Hikmet-i Naiyat	Fransızca			Paris	
Mihanik	Fransızca			Paris	

Kaynak: Ş.Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okullar**, İstanbul: Bilimevi Basım Yayıncılık, 2005, s. 56-57.

Avrupalılar tarafından kurulan sanayi ve ticaret okulunun eğitim dilinin Fransızca olması bu dönem Osmanlı Devleti'nde Fransız eğitim anlayışının benimsendiğini göstermektedir. Ticaret ve muhasebe derslerinin çoğunlukta olduğu okulda sayısal derslerde verilmektedir.

Söz konusu okullara ek olarak Osmanlıdaki misyonerlerin açtığı okullarda da ticaret ve muhasebe dersleri verildiği bilinmektedir. Amerikan Protestan Kız Okulu'nun Mardin'de eğitim yaptığı ve ders programı içinde Malumat-ı Ticariye, Usul ve Defter ve Emtia-i Umumiye (Merceologic Commerciale) derslerinin olması dikkat çekici noktalardandır.¹³⁸

3.3. Cumhuriyet Öncesi Hamidiye Ticaret Mektebi

3.3.1. Hamidiye Ticaret Mektebi

Osmanlı Devleti'nde Hamidiye Ticaret Mektebi açılana kadar orta, lise ve yüksek öğretim kurumlarında muhasebe ve ticaret eğitime yer verildiğini detaylı bir şekilde incelemiştik, muhasebe eğitimi verilen bu okulların Osmanlıda muhasebe düşünce sisteminin ve muhasebe eğitiminin temellerinin atılmasına katkısı sağladığı düşünülmektedir. Fakat Avrupa düzeyindeki muhasebe gelişmelerinin daha sistemli bir şekilde incelenmesi ve daha detaylı bir muhasebe eğitimi verilmesi için sadece ticaret ve muhasebe eğitime yoğunlaşan bir okulun açılmasına karar verilmiştir. Okulunun kurulmasını gerekli kılan sebepler arasında iktisadi ve ticari faaliyetlerdeki gayrimüslim yoğunluğunu azaltma ve bu alanlardaki uzman kadro eksikliğini giderme isteği yer almaktadır.

Hamidiye Ticaret Mektebi'nin kurulması için 1861'de Ticaret Nezareti tarafından teşebbüste bulunulmasına rağmen okul açılmamıştır. Ticaret mektebi 1883 yılında dördüncü teşebbüs sonucunda Ticaret Nazırı Abdülatif Suphi Paşa girişimiyle Maarif Nazırı Münif Tahir Paşa tarafından kurulmuştur.

Hamidiye Ticaret Mektebini Kurulması için Sadrazama yazılan arz terekesi ve Sadrazam tarafından padişaha arz edilen yazı ve padişahın sorduğu hususların Türkçeleştirilmiş hali aşağıdaki gibidir.¹³⁹

---

¹³⁸ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3. Cilt**, s. 137.

¹³⁹ Metnin Arap ve Latin alfabesi ile yazılmış hali Ek. 4, 5, 6, 7.

**HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ ÂLİSİ'nin KURULUŞU İLE İLGİLİ
TİCARET VE NAFİA NAZIRI'nın (BAKAN'nın) SADRAZAMA YAZDIĞI
YAZININ TERCÜMESİ**

Ticaret Müdiriyet-i umumiyesi kalemi aded:56

Sadaret'e

Ticaretin ilerlemesi için Osmanlı Devleti'nin gereken mahallerinde ticaret okulları kurularak tüccarlığa mani olan şeylerin ilmi ahalinin çocuklarına öğretilmesi hususu arz olunur. Bahsi geçen okulların tesis edilmesi aslında bakanlığın görevi olmakla bu konuda ticaret genel idaresince en önce yapılacak şey şimdilik İstanbul'da hükümet adına bir ticaret okulu kurulması ve bundan tecrübe ile meydana çıkacak mükemmel bilgiler üzerine ileride bazı vilayetlerde dahi bu şekilde okulların açılmasıdır. Bu konuda Eğitim Bakanlığı ile yapılan haberleşme neticesinde bakanlık tarafından böyle bir okulun açılması kararlaştırılmış fakat işler ertelenmiştir. Aradan bir iki sene geçmiş olmasına rağmen henüz bu bakanlık tarafından böyle bir okul kurulmamıştır. Bunun önem derecesi tarif edilemeyecek derecede olduğundan gereği emellere göre Mekteb-i Sultani'de mevzu olan kaideye uygun olarak şimdilik Dersaadet'in uygun bir yerinde devlet adına bir Ticaret Okulu kurulmasıyla her sınıf halkın çocuklarından alınacak öğrencilerin her birinden görevlendirilecek öğretmen ve sair memurların maaşı için senelik yeterli miktarda ücret alınması uygun ise de, birinci sene için tedarik olunacak hane kirasıyla döşenmesi masrafına harcanmak üzere hazine tarafından yardım olarak 100 bin kuruş kadar bir meblağın verilmesi gerekmektedir. İkinci ve üçüncü senelerde ise talebelerin artmasıyla yardıma ihtiyaç duyulmayacağı ve ihtiyaç olsa bile pek az bir masrafla işlerin görülmesi mümkün olacağı, hesaplamalardan sonra anlaşılmıştır. Böyle hayırlı bir eserin ortaya çıkarılması hususunda gerekli olan meblağın harcanması tasarruf sahibine müsaade edilmesi şüphesiz olduğundan, hemen icabına bakılmak üzere bu meblağın Bakanlığımızın bütçesine dahil bulunan, ticaret teşviki uygulamasından ödenmesine müsaade edilmesi hususunun sadarete arz olunması ticaret genel idaresinden ifade edilmiş olmakla bu konuda sadaret iradesinden tarafımıza emr buyrulması konusunda emir ve ferman efendimiz hazretlerindir.

3 Cemaziyülevvel 1300/28 Şubat 98

**HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ ALİSİ'nin KURULUŞU İLE İLGİLİ
SADRAZAM TARAFINDAN PADİŞAHA ARZ EDİLEN YAZI VE PADİŞAHIN
SORDUĞU HUSUSLARIN TERCÜMESİ**

DevletliEfendim Hazretleri,

Ticaret bakanlığından ekleriyle arz edilen tezkire açıklamasında iç ticaretin gelişmesi için şimdilik Dersaadet'te devlet adına bir ticaret okulu açılması ve bundan edinilen tecrübe ile edinilecek bilgiler üzerine ileride bazı vilayetlerde dahi bu yolda okullar açılması gerekliliğinden bahis ile Mekteb-i Sultani'de belirtilen kaideye uygun olarak Dersaadet'in uygun olan bir yerinde böyle bir okul açılmasıyla her sınıf halkın çocuklarından alınacak öğrencilerin her birinden senelik yeterli bir miktar ücret alınması uygun ise de, birinci sene için tedarik olunacak hane kirasıyla döşenmesi masraflarına harcanmak üzere hazine tarafından yardım olarak yüz bin kuruş kadar bir meblağın verilmesi lazım gelerek ikinci ve üçüncü senelerde talebelerin artmasıyla yardıma ihtiyaç duyulmayacağı ve ihtiyaç olsa bile az bir masrafla işlerin yürütülmesi mümkün olacağı yapılan hesaplardan anlaşılmiş olduğundan hemen icabının yapılmak üzere bu meblağın bakanlık bütçesine dahil bulunan ticaret teşkilatı tertibinden harcanmasına izin istemin ve ticaretle ilgili ilimlerin padişah sayesinde halkın çocuklarına ders verilmesi açık olduğundan bu konuda ne şekilde padişah emri olursa gereğine başlanacağı beyanıyla tezkire yazıldı efendim

10 Cemâdelûlâ 1300/7 Mart 99Sadî

Ma'ruz-ı çâker keminelidir ki

İşbu sadaret tezkiresiyle ekli tezkireye bakıldı. Bu şekilde yeniden yapılacak olan okulları için de bir nizamname kaleme alınması gerekli olduğundan dolayı ilk iş olarak dile getirilen okulun kurulması ve idaresi ile teferruatını içeren bir nizamname kaleme alınarak belirtilmesi ve okula alınacak öğrencilerin hangi sınıftan seçilip kabul olunacakları ayrıntılı olarak arz edilmesi Padişah iradesinde olduğundan arz tezkiresi iade edilmiş olmakla bu konuda emir padişah efendimizindir.

12 Cemaziyelevvel 1300/9 Mart 99Ali Rıza

Okulun 25 Zilhicce 1300 (3 Ekim 1883) tarihli kuruluş nizamnamesi 27 maddedir.¹⁴⁰

Sözü edilen 27 maddenin bugünkü Türkçe ile kısaltılmış şekli aşağıdaki gibi sıralamıştır.

Madde 1: İstanbul'da ticaret erbabı yetiştirilmek üzere gündüz eğitim yapacak Hamidiye Ticaret Mektebi adı ile bir okul kurulmuştur.

Madde 2: Alınacak öğrenciler 15-25 yaşları arasında olacaktır. 200 öğrenci alınacaktır.

Madde 3: Alınacak öğrenciler Rüştüye (orta okul) diplomalarına sahip olacaklardır. Sınav ile alınacaklardır.

Madde 4: Bu sınavlar, okul öğretmenleri, Ticaret Bakanlığı ve Ticaret Odası temsilcileri tarafından yapılacaktır.

Madde 5: Mekteb-i Sultani'den (liseden) mezun olanlar sınava tabi tutulmazlar.

Madde 6: Öğrencilerin %10'u yoksullardan olacak ve bunlardan ücret alınmayacaktır. Öteki öğrencilerden her üç ayda bir yarım Osmanlı altını ücret alınacaktır.

Madde 7: Öğrencilerin okulu bitime sınavları, okul öğretmenleri, Ticaret Bakanlığı ve Ticaret Odası temsilcilerinden oluşan bir heyet tarafından yapılacaktır.

4 ve 7. madde okulun tamamen ticaretle alakalı kurumların denetiminde olacağını göstermektedir.

Madde 8: Öğrencilere takdir, tard gibi cezalar verilebilecektir.

Madde 9: Her altı ay sonunda sınavlar yapılacaktır.

Madde 10: Okulun üniforması yoktur, temiz elbise giymek yeterlidir.

Madde 11: Ders kitapları ve araçları, bedeli karşılığında okul idaresince temin edilecektir.

Madde 12: Okul Cuma ve Pazar günleri tatil olacaktır.

Tatiller günlerinin Cuma ve Pazar günü olarak belirlenmesi müslüman ve gayrimüslim halkın eşit olarak düşünülmesinden ve okulda etnik/dini ayrımın söz konusu olmamasından kaynaklanmaktadır.

---

¹⁴⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi- A. DVN. MKL 2515.

Madde 13: Müstemi (diploma almayacak öğrenci) sıfatı ile okula devam edenlere devam ettikleri dersleri belirten belge verilecektir.

Madde 14: Müstemi sıfatıyla okula devam eden öğrenciler otuz kuruş ücret ödeyeceklerdir.

13 ve 14. maddeler okula bugünkü anlamda özel öğrenci (belirli bir konuda kendini geliştirmek adına ders alan öğrenci) statüsünde öğrenci alındığını göstermektedir.

Madde 15: Okulun programında yer alacak dersler aşağıdaki gibidir:

- Ticari ve mali hesap
- Ticari mallar
- Ticari coğrafya
- Tek ve çift yanlı kayıt yöntemi ile defter tutmak
- Ulusların zenginlikleri
- Fizik ve kimyanın sanayiye uygulanması
- Türkçe, Rumca, Fransızca, Arapça, İtalyanca, İngilizce ticari yazışmalar
- Deniz ve Kara Ticaret Hukukuna giriş
- Ülkenin sanayi ve maliyesi
- Kara kalem ve sulu boya resim

Madde 16: Sınıflar ve ders programı

İdadi (Lise) Sınıfları

1.Yıl	2. Yıl
2 saat Türkçe 2 saat Fransızca 1 saat Fransızca'dan tercüme 3 saat Matematik 3 saat Coğrafya 2 saat Tarih 2 saat Hayvanat 2 saat Resim	2 saat Türkçe 2 saat Fransızca 1 saat Fransızca'dan tercüme 3 saat Matematik 1 saat Osmanlı Coğrafyası 1 saat Osmanlı Tarihi 2 saat Fizik-Kimya 2 saat Tabiat
2 saat Yazı 1 saat muhasebe	2 saat Mimari ve doğa resmi 2 saat Yazı 1 saat Muhasebe

Kaynak: Güvenli, Türkiye'de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü, **MFAD**, Ekim 2005, S.28, 16-23, s. 18.

Fenni (Bilim) Sınıflar

3. Yıl	4. Yıl
1 saat Türkçe ve Fransızca	2 saat Ticari yazışma v belgelere
2 saat Ticari yazışma (Türkçe)	3 saat Matematik
1 saat Ticari Yazışma (Fransızca)	2 saat Ticari Coğrafya
2 saat Ticari Matematik	1 saat Ticaret Tarihi
2 saat Ticari Coğrafya	2 saat Resim
1 saat Ticaret Tarihi	2 saat Ticari Mallar
3 saat Fizik-Kimya	2 saat Ticari Kuruluşlar
2 saat Resim	7 saat Ticaret İlimleri Deniz Donanımı
2 saat Yazı	Osmanlı Sanayi ve Maliyesi
2 saat Zenginlik İlmi (İktisat)	2 saat Ticaret Hukuku
2 saat Ticaret	

Kaynak: Güvemli, “Türkiye’de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü”, **MFAD**, Ekim 2005, S.28, 16-23, s.18.

Okulun 1. ve 2. yıllarının ders programına bakıldığında ticari eğitim ağırlıklı derslerden çok sayısal-sözel ve dil ağırlıklı derslerin konulduğu ve bu dönemdeki Fransız etkisinin ders programına yansıdığı görülmektedir. Ticari eğitim ağırlıklı derslerden çok sayısal-sözel derslere yer verilmesi 1. ve 2. senede alt yapının oluşturulmak istenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ders programına 3. ve 4. yıllarda ticari eğitim derslerinin konulmasıyla muhasebe eğitimi verilmeye başlanmıştır. Hamidiye Ticaret Mektebi’nin kurulması ile müslümanların ticari faaliyetlere sokularak, müslümanlara ticari hesap düzeninin öğretilmesi istendiği için ders programında da muhasebe ağırlıklı derslerin konulması olası bir sonuçtur. Ayrıca programa ticaret derslerinin yanı sıra sanayi, maliye ve hukuk dersleri de eklenerek ticaret, sanayi, maliye ve hukukun bir bütün olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlamda muhasebenin vurgulanan alanlar içinde önemli olduğu ve bu alanlara destek hizmet verdiği de ortaya çıkmaktadır.

Madde 17: Altı ayda bir sınav yapılır, sınavı geçen ikinci altı aylık derslere devam eder.

Madde 18: Bir öğrenci bir sınıfta iki yıldan fazla okuyamaz.

Madde 19: Türkçe ve bunun yanında bir yabancı dil sınavından başarılı olmadan okul bitirilemez.

Madde 20: Günde 7 saat, haftada en çok otuz saat ders yapılacaktır.

Madde 21: Birinci sınıfın ve ikinci sınıfın haftalık ders saati toplamı 30’u, üçünü ve dördüncü sınıfların 28’i geçemez.

Haftada okunacak ders saatleri sayısı

DERSLER	1.YIL	2.YIL	3.YIL	4.YIL
Lisân, Edebiyât ve Muharrerât-ı Türkiyye	3	2	2	2
Lisân ve Edebiyât ve Muharrerât-ı Franseviyye	3	2	2	2
Fransızca'dan Türkçeye ve Türkçe'den Fransızca'ya tercüme	2	2	2	2
Ale'l-umûm Hesâb ve Hesâb-ıTicârriye	2	2	2	-
Hendese ve Mesâha ve Evzân ve Ekyâl ve Müsellesât ve ale'lumûm Riyâziye	1	3	1	2
Coğrafya-yı Umûmi ve Osmânî ve Ticârî ve İstatistik	3	1	2	2
Târîh-i Umûmî veOsmânî veTicârî	2	1	1	1
Târîh-i Tabî'î	2	2	2	1
Resim	2	2	1	1
Hüsn-i Hatt-ı Türkî	1	1	1	-
Hüsn-i Hatt-ı Fransevi	1	1	-	-
Usûl-i Defteri	2	1	-	-
Elsine-i İhtiyâriye	3	3	3	3
Fünûn-ı Ticârriye	1	2	2	-
Hikmet	-	1	2	-
Kimya	-	1	2	2
İlm-i Servet-i Mîlel	-	-	2	-
Hukûk-ı Ticârriyye-i Berriye ve Bahriye	-	-	1	2
Ticâret İdârehânelerinin mu'âmelâtı	-	-	-	4
Techîzât-ı Harbiye	-	-	-	2
Memâlik-i Şâhâne'nin Müesseât-ı Mâliye ve Sınâ'iyesi hakkında ma'lûmât	-	-	-	2
Müzâkere	2	2	-	-
	30	30	28	28

Kaynak: Güvenli, **İktisadi ve İdari İlimler Akademeleri Tarihi**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2003, s. 121-122.

Madde 22: Okulun yönetim kadrosu müdür ve iki yardımcısı ile bir katip ve yeteri sayıda hademedden olunur.

Madde 23: Müdürün görevi, okulun yönetimi, öğrencinin devam durumunu izlemek, okulun gelir ve giderini hesaplatmak, Ticaret Bakanlığı ile ilişkileri yürütmektir.

Madde 24: Müdür ve öğretmenler her yıl, Ticaret Bakanlığı'na ayrıntılı rapor hazırlayacaklardır.

Bu maddeler okulun işleyişinin sürekli devlet denetiminde gerçekleştiğini göstermektedir.

Madde 25: Okulun eğitiminde görev alacak öğretmenler Ticaret Bakanlığı tarafından tayin olunur.

Madde 26: Öğretmenlerin görevleri ders programlarını uygulamak ve okulun idaresine katılmaktır.

Madde 27: Bu yönetmeliği Ticaret Bakanlığı yürütür.¹⁴¹

Okulun ders programı, dönemin Ticaret ve Ziraat, Orman ve Maadin Nazırı olan Suphi Paşa tarafından Ecole des Hautes Etudes Commercial'nin programından ilham alarak hazırlanmıştır.

Okulun resmi tatil günleri Cuma ve Pazar olmak üzere iki gündür bunun sebebi okulun öğretmen ve öğrencilerinin önemli bir kısmının gayrimüslim olmasından kaynaklanmaktadır. 9 Temmuz 1884 yılında Hamidiye Ticaret Mektebi'nden mezun olan 93 öğrencinin çoğunun gayrimüslim olması bu görüşü destekler niteliktedir.

Tablo 3.5. Hamidiye Ticaret Mektebi İlk Mezunları Etnik Yapısı (1884)

Etnik Yapı	Sayı
Müslüman	20
Rum	11
Ermeni ve Katolik ve Frenk	51
Musevi	11
Toplam	93

Kaynak: Güvemli, *İktisadi ve İdari İlimler Akademeleri Tarihi*, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2003, s. 124.

Ticaret okulunda gayrimüslim öğrencilerin çoğunlukta olduğu okula müslüman halkın da katılımlarının sağlandığı ve ticaret eğitimine eğilimlerinin başladığı görülmektedir.

Hamidiye Ticaret Mektebi 1888-1889'da kapatılmıştır. Okulun kapanmasıyla müslüman tacirlerin, bilgisizlik yüzünden, milli sermayelerini iyi kullanamayıp aracılara kaptırdıkları ve sık sık iflas ettikleri görülmüştür. Bu yüzden okulun tekrar açılması düşünülmüş, dört yıllık bir aradan sonra Beyazıt'ta ikinci defa açılmıştır.¹⁴²

Okul kapatılma sebebi iki nedene bağlanmaktadır: İlk neden öğrenci bulunamadığıdır. Bu resmi açıklamadır. Maarif tarihçisi Osman Ergin ikinci nedeni,

¹⁴¹ Güvemli, Türkiye'de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü, *MUFAD*, S. 28, 2005, s. 17-18.

¹⁴² Çelebi, a.g.e., s. 28.

Ticaret Bakanlığı'nın eksikleri giderememesi ve Maarif Bakanlığı'nın da gerekli ilgiyi göstermemesi olarak açıklamaktadır.¹⁴³

3.3.2. Hamidiye Ticaret Mektebi'nin İkinci Açılışı (1894-1895)

Hamidiye Ticaret Mektebi'nin tekrar açılma gerekçelerini değerlendiren Güvemli'ye göre yeterli bilgiye sahip olmadan ticaretle uğraşanlar, Avrupa ile iş yapanların aracılığına başvurmak zorunda kalmışlardır bu yüzden büyük masraflar yapmış ve ticaretlerini genişletememişlerdir. Müslüman tüccarlar bilgisizlik nedeni ile ellerindeki sermayeyi idare edemeyip zarara uğratmışlardır. Bu durum büyük ticaret bilgi ile yürütülebilir düşüncesini kanıtlamıştır. Bu durum Güvemli'nin ifade ettiği gibi Osmanlı'nın geçmiş yüzyıllarının özeti biçimindedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda genel olarak yurt içinde ticaretle uğraşanların ve özel olarak da müslüman tüccarların bilgisizliğini, ticaret bilgisi olamadan sermayenin yitirilebileceğini ve işlerin büyütülemeyeceğini göstergesidir.¹⁴⁴

Okulun kapatılması ile ticaretin gelişmemesi, müslüman tüccarların iflasa sürüklenmesi gibi olumsuzluklar ticaret ve muhasebe eğitiminin gerekliliğini ve halk arasında bu eğitime duyulan ihtiyacın büyüklüğünü bir kez daha gözler önüne sermiştir. Belirtilen olumsuzlukları engellemek adına okulun tekrar açılmasına karar verilmiştir.

Hamidiye Ticaret Mektebi dört yıllık bir aradan sonra tekrar açılmıştır. İkinci açılışla birlikte okulun Ticaret Bakanlığı'ndan alınıp, Maarif Bakanlığı'na bağlanmış ve ders programı ise yine Fransızcadan alınmıştır. Ticaret mektebinin süresi üç yıl olarak kararlaştırılmıştır. Ders programı geliştirilmiş bazı derslerin Fransızca okutulmasına karar verilmiştir. Fransızca öğretiminde karşılaşılabilecek sorunları yenmek ve öğrencilerin yabancı dil bilgisini kuvvetlendirmek amacıyla "mahreç" adıyla yabancı dil hazırlık sınıfı açılmıştır.

¹⁴³ Güvemli, "Türkiye'de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü", **MUFAD**, S. 28, 2005, s. 19.

¹⁴⁴ Güvemli, **İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi**, s. 127.

Tablo 3.6. İkinci Kez Açılan Hamidiye Ticaret Mektebi'nin Ders Programı

1. yıl	2. yıl	3. yıl
Ticari ve sınai coğrafya Fransızca Ticari Hesap MuhasebeveTicari Yazışma Ticaret Tarihi Türkçe ve Fransızca Yazı Maden, Fizik ve Kimya'nın Ticarete ve Sanayiye Uygulanması	Çift Yanlı Kayıt Yöntemi Fransızca Banka ve Ticaret Şirketleri Muhasebesi İmparatorluk Kanunlarının Ticaret ile İlgisi Ticaret Kanunu Ticari ve Sınai Osmanlı Coğrafyası Türkçe ve Fransızca Yazı	Borsa, Ticaret Şirketleri, Demiryolları (Fransızca) Fransızca Ticari Yazışma Ticari Mallar Ticaret Kanunu- Senedat Ticarethane Yönetimi Muhasebe Ticari Muhasebe (Fransızca)

Kaynak: Güvemli, **Türkiye’de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü**, s. 19.

Okulun ikinci açılışı ile eksikler daha iyi tahlil edilerek muhasebe dersleri arttırılmış ve muhasebe eğitimi ön plana çıkarılmıştır.

Etnik açıdan incelendiğinde ikinci kez açılan Hamidiye Ticaret Mektebi'ne gayrimüslim halkın ilgisi ilkinde göre daha yoğun bir şekilde devam etmiştir. Müslüman halkın ise ilk açılışa göre katılımı fark edilebilir bir şekilde artmıştır. Sadece isimler baz alınarak çıkarılan istatistiki tablolarda okul öğrencilerinin etnik/dini yapısı belirlenerek gayrimüslim ve müslüman halkın okula olan talepleri değerlendirilmiştir. Hamidiye Ticaret Mektebinin ikinci açılışında muhasebe eğitimi alan öğrencilerin etnik durumu Tablo 3.7’de incelenmektedir.

Tablo 3.7. Hamidiye Ticaret Mektebi Alisi Mezunları Etnik Yapısı (1896-1915)

Yıllar	Öğrenci sayısı	Gayrimüslim		Müslüman	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1896-1897	10	-	-	10	%100
1897-1898	10	-	-	10	%100
1898-1899	11	2	%18.18	9	%81.82
1899-1900	7	-	-	7	%100
1900-1901	9	-	-	9	%100
1901-1902	11	9	%81.82	2	%18.18
1902-1903	11	3	%27.27	8	%72.73
1903-1904	14	2	%14.29	12	%85.71
1904-1905	10	7	%70	3	%30
1905-1906	10	7	%70	3	%30
1906-1907	31	6	%19.35	25	%80.65
1907-1908	29	5	%17.24	24	%82.76
1908-1909	24	5	%20.83	19	%79.17
1909-1910	18	3	%16.67	15	%83.33
1910-1911	19	4	%21.05	15	%78.95
1911-1912	8	1	%12.5	7	%87.5
1912-1913	9	5	%55.56	4	%44.44
1913-1914	9	3	%33.33	6	%66.67
1914-1915	3	2	%66.67	1	%33.33
Toplam	253	64	%25.29	189	%70.7

1896-1902 yılları arasında gayrimüslim halkın ticaret mektebine ilgisi bilinmeyen sebeplerden dolayı azalma göstermiştir. 1902 yılından sonra bu kesimin okula katılımları devam etmiştir. Müslümanların ise ticari faaliyetlere sokulmak istenmesi, ticaret ve muhasebe eğitimi çerçevesinde başarı göstererek okula katılımları gözle görülür şekilde artmıştır. Hamidiye Ticaret Mektebi'nin ikinci açılışını kapsayan bu dönemde 253 öğrenci muhasebe dersi almıştır. Öğrencilerden 64'ü yani %25.29'u gayrimüslim iken %70.7'lik dilimi 189 kişiyle oluşturanlar müslümanlar olmuştur. Gayrimüslimlerin en fazla katılımının görüldüğü 1901-1902 ders döneminde 9 öğrenci muhasebe ve ticaret eğitimi alırken bu dönemde muhasebe eğitimi alan müslüman öğrenci sayısı 2 dir.

1908-1918 tarihlerinde İttihat Terakki'nin devlet yönetimine hakim olması ile Türk milliyetçiliğini ön plana çıkarma çabaları sonucunda yürüttüğü politikalar gayrimüslim halkın devlet içerisindeki sosyoekonomik hayatını olumlu yönde etkilemiştir. Bu durum gayrimüslimlerin toplum içerisinde refah düzeylerini yükselterek eğitim aldıkları alanlarda da rahat etmelerini sağlamıştır. Ticaret alanında eğitim görmeye devam eden gayrimüslim halk bu eğitim için hem Hamidiye Ticaret Mektebini hem de kendi okullarında açılan ticaret bölümlerini kullanmaya devam etmiştir. Müslüman halkın ise ticaret ve muhasebe eğitimini sadece Hamidiye Ticaret Mektebi vasıtasıyla aldığı düşünülmektedir.

Hamidiye Ticaret Mektebi'nin 1896-1915 yılları arasındaki döneminde gayrimüslim halk azımsanmayacak şekilde ticaretin içindedir. Varlı ve Koraltürk'e göre II. Meşrutiyet'in ilanına rastlayan bu dönemde ticari ve siyasi hayata yansıyan liberal politikalar, gayrimüslimlerin ve yabancıların etkinliklerini artırırken müslüman girişimciler üzerinde olumsuzlukların oluşmasına zemin hazırlamış ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde etkili olmuştur.¹⁴⁵ Aynı görüşü paylaşan Toprak ise bu durumu şöyle açıklamaktadır: II. Meşrutiyet'in siyasi düşüncesi olan liberalizm ekonomi politikalarını derinden etkilemiş ve ekonominin liberalleşmesi Osmanlı ticaretini ellerinde bulunduran gayrimüslimlerin ve yabancıların etkinliğini arttırmıştır. Liberalizm ile gelen serbest rekabet koşulları altında ezilen müslüman zanaatkârlar yoksullaşarak sanatından olmuşlardır.¹⁴⁶

Değişen devlet yönetiminin ve geliştirilen iktisadi politikaların ticaret ve muhasebe eğitimini etkilemesi, muhasebe düşünce sisteminin de etkilenmesine sebep olmuştur.

Müslüman ticari burjuva sınıfının oluşturulmak istendiği bu dönem, birçok iktisadi ve ekonomi politikalarının milliyetçilik temelleri üzerine kurulduğu bir dönemi kapsamaktadır.

Etnik milliyetçiliğin doruk noktaya ulaştığı ve müslüman gayrimüslim etnik iş bölümünün daha da belirginleştiği II.Meşrutiyet Dönemi'nde Ticaret ve Nafia Nazırları,

---

¹⁴⁵ Arzu Varlı ve Murat Koraltürk, "II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi", *ÇTTAD*, IX/20-21, 2010, s. 127.

¹⁴⁶ Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 3-4.

Orman, Maadin ve Ziraat Nazırları ve Hamidiye Ticaret Mektebi müdürleri dikkat çekmektedir. II.Meşrutiyet Dönemindeki Hükümetlerinden Kâmil Paşa Hükümetide, Ticaret ve Nafia Nazırı: Gabriel Efendi, Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı: Mavro Kordato Efendi, Hüseyin Hilmi Paşa Hükümetinde, Ticaret ve Nafia Nazırı: Gabriel Nonmdunkyan, Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı: Mavro Kordato Efendi, Hakkı Paşa Hükümetinde, Ticaret ve Nafia Nazırı: Hallacyan Efendi, Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı: Mavro Kordato Efendi, Sait Paşa Hükümetinde, Ticaret ve Nafia Nazırı: Sınabyan Efendi, Kâmil Paşa Hükümetinde, Ticaret ve Nafia Nazırı: Gabrel Efendi, Mahmut Şevket Paşa Hükümetinde, Ticaret ve Nafia Nazırı: Besarya Efendi, Mehmet Sait Halim Paşa Hükümetinde Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı: Oskan Efendi görev yapmaktadır.¹⁴⁷ Bu durum gayrimüslimlerin, ticaret, tarım ve madencilikte bakanlık seviyesindeki görevlerde de yer aldığını göstermektedir.

Hamidiye Ticaret Mektebinde ise 1909-1914 yılları arasında Kirkor Kömürcüyan'ın 1919-1921 yılları arasında ise Serkiz Nihad Kiver'in müdürülük yaptığı ve bu iki muhasebe hocasının da gayrimüslim olduğu bilinmektedir.

Etnik ayrımcılıktan etkilenmeyen gayrimüslim hocalardan olan Kirkor Kömürcüyan ve bu okulda muhasebe dersleri veren Serkiz Nihad'ın pek çok muhasebe kitabını kaleme aldığı bilinmektedir. Yazdıkları kitaplar ve ticaret mektebinde yaptıkları düzenlemeler ticaret ve muhasebe eğitimine büyük katkılar sağlamıştır.

Muhasebe eğitimi adına yaşanan bir diğer gelişme 1913 yılından sonra vilayetlerde açılmaya başlanan Ameli Ticaret Mektepleridir. Muhasebe eğitimine önem vermesi gerektiği düşünülen bu okulların nerelerde açıldığı, ne ölçüde başarılı oldukları ve ders programları hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Fakat bu okulların genel bir muhasebe bilgisi, kayıt düzeni ile ilgili muhasebe bilgisi ve kayıt düzeni ile ilgili bilgi verdikleri düşünülmektedir. 1914 yılında Hamidiye Ticaret Mektebi'nin de kendini yenileyerek ticaret liselerinin başlangıcını, Kısm-ı Evvel bölümünü açarak gerçekleştirmesi, muhasebe eğitiminde başka bir gelişimin öncüsüdür.¹⁴⁸ Ayrıca bir diğer gelişme 1914 yılında halka açılan Hamidiye Ticaret Mektebi'nde, ticaretle

¹⁴⁷ Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s. 357-358.

¹⁴⁸ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 360.

uğraşanlar için ihtiyaç duydukları ticari bilgileri kısa sürede öğrenebilecekleri iki aşamalı Serbest Ticaret Dersleri adlı kursların açılmasıyla gerçekleşmiştir.

3.3.3. Ticaret Mekteb-i Alisi

Okul meşrutiyetin ilanına kadar Hamidiye Ticaret Mektebi adıyla devam etmiştir. İttihat Terakki hükümetinin 1908-1918 yılları arasında Abdülhamit'e darbe girişimi sonucunda kısa kesintilerle devlet yönetimine hakim olması ticaret okulunu da etkilemiş ve Hamidiye Ticaret Mektebi'nin adı değiştirilerek 1915'te Ticaret Mektebi Alisi olmuştur.

1915'te eğitim programında değişiklikler yapılarak yüksek okul, birinci kademe ve ikinci kademe adlarıyla, her biri üç yıl eğitim veren iki kısma ayrılarak eğitim süresi altı yıla çıkarılmıştır. Birinci kademeye tam devamlı, yarım devamlı meslek bölümleri olan serbest ticaret bölümleri ilave edilerek, İkinci kademe, Ticaret Mektebi Alisi'nin yüksek kısmını temsil eden ihtisasa yönelik derslerin verildiği yer olmuştur. Oluşturulan bu kademe "Ticaret ve Bankacılık", "Ticaret ve Sanayi", "Ticaret ve Konsolosluk" alanında eğitim veren bölümleri içermektedir. İlkokul mezunu olup ticarete atılmış olanlar için daha önce açılmış olan "Serbest Ticaret Dersleri" de iki kısma ayrılarak büyük öğrencilerin devam ettiği kısma "ticarethane", küçük çocukların devam ettiği kısma ise "amelî ticaret" (uygulamalı ticaret) adı verilmiştir.

1917-1918 eğitim öğretim yılı sonrasında Ticaret Mektebi Alisi'ne kadınlar da alınmış Ticaret Mekteb-i Alisi'ne bağlı olmak üzere eğitim süresi 9 ay olan ve kadınlar için eğitim veren İnas Amelî Ticaret Şubesi (Uygulamalı Kız Ticaret Bölümü) eğitime başlamıştır. Fakat kadınlara yönelik verilen eğitiminin yeterli olmaması nedeniyle 1921 yılında, İnas Amelî Ticaret Şubesinin eğitim süresi iki yıla çıkarılmıştır.

Ticaret okulunun geliştirilmesi için çabalar gösterilmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin ardından savaşın yenilgiyle sonuçlanması ve devletin yıkılma sürecine girmesi okula olan ilgiyi azaltmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Hükümetince Birinci Dünya Savaşı yıllarında milli iktisat politikaları oluştururken etnik ayırım her zaman gündemde tutulmuş, müslüman-Türk halk ticari faaliyetlerin içine çekilirken gayrimüslimler tasfiye edilmiştir.

Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı savaş ekonomisi dönemini de beraberinde getirmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin iktisadi faaliyetlere müdahale etme gereğini

ortaya çıkarmış, II. Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde oluşturulmak istenip de bir türlü başarılı olunamayan müslüman-Türk girişimci sınıfının yaratılmasına ortam hazırlamıştır. İttihat Terakki Hükümeti'nce yürütülen milli iktisat politikaları sonucunda müslüman-Türk esnafa pay senetleri devredilerek anonim şirketler kurulmuştur. Savaş ekonomisi hükümete kısa sürede ülkedeki “etnik dengeyi” değiştirme olanağı sağlamış böylece Tanzimat'ın gündeme getirdiği etnik iş bölümü ortadan kaldırılmıştır.¹⁴⁹ II. Meşrutiyet yıllarındaki bir başka gelişme ise İttihat ve Terakki hükümetince, Osmanlı dış iktisadi ilişkilerin “milli iktisat” ışığında yeni bir düzenlemeye sokulmasıdır. Kapitülasyonlar kaldırılmış, yabancı anonim şirketler ve sigorta şirketleri ayrıcalıklı durumlarına son verilerek Osmanlı mevzuatına alınmış, esas faaliyeti Osmanlı topraklarında olan yabancı anonim şirketlerin Osmanlı uyuğuna geçmesi istenmiş, Osmanlı vatandaşlarının mağdur olmalarının önlenmesi amacıyla sigorta şirketlerinin teminat akçesi yatırmaları şart koşulmuştur. Bu arada ticari ilişkilerde Türkçenin kullanımı zorunlu kılınmış, meslek okulları ve gece dersleri açılarak bu zaman kadar yabancıların ve gayrimüslimlerin tekelinde olan bazı iş kollarında müslüman Osmanlıların istihdamı sağlanmıştır.¹⁵⁰

1915'teki Tehcir Kanunu ve 1923'deki Lozan Antlaşması etkileri ise müslümanların ticaretteki etkilerinin arttırmış fakat Osmanlı'nın gayrimüslim tüccarlar sınıfını kaybetmesine yol açmıştır. Böylece Osmanlı bu zamana kadar ki iktisadi, siyasi kazanımlarını kaybederek törpülenmiştir. Gayrimüslim ticari burjuvanın kaybı da şüphesiz gayrimüslimlerin ticaret okuluna katılımlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Değınilen nedenlerden ötürü okul mevcudunun azaldığı hatta okulun mezun veremediğı yıllar olduğu oluşturulan Tablo 3.8'den anlaşılmaktadır.

---

¹⁴⁹ Toprak, a.g.e., s. 6.

¹⁵⁰ Toprak, a.g.e., s. 77.

Tablo 3.8. Ticaret Mekteb-i Alisi Mezunları Etnik Yapısı (1915-1925)

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Gayrimüslim		Müslüman	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1915-1916	Mezun Yoktur				
1916-1917	1	-	-	1	%100
1917-1918	1	-	-	1	%100
1918-1919	6	1	%16.67	5	%83.33
1919-1920	12	-	-	12	%100
1920-1921	İstiklal Savaşı nedeniyle mezun vermemiştir				
1921-1922	11	-	-	11	%100
1922-1923	11	-	-	11	%100
1923-1924	7	-	-	7	%100
1924-1925	6	1	%16.67	5	%83.33
Toplam	55	2	%3.63	53	%93.36

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı hükümetinin devlet içindeki etnik kimlikler üzerinde izlediği politikalar sonucunda Osmanlı topraklarından gayrimüslim halkın çıkarılmak istenmesi, sonrasında devletin her kademesinde geliştirilen millileştirme çabalarıyla yaşanan olumsuzluklar, ticaret mektebinin öğrenci kısmının etnik dengesinde değişikliğe sebep olmuştur. Öğrencileri etkileyen olumsuzluklardan, ticaret okulunun öğretmen kısmı daha az etkilenmiştir. Söz konusu okulun 1915-1925 ders döneminde muhasebe ve ticaret eğitimi alan 55 öğrencisinden 2 si gayrimüslim iken 53'ü müslümandır. Bu veriler ışığında muhasebe ve ticaret eğitimi alan 55 öğrencinin sadece %3.63'ünü gayrimüslimler oluştururken müslümanlar %93.36 lık bir dilimle çoğunluğu oluşturmaktadır. 1915-1916 ders dönemi Birinci Dünya Savaşı'na, 1920-1921 ders dönemi ise İstiklal Savaşı'na denk geldiği için bu dönemlerde her iki kesimden de mezun verilmemiştir.

Ticaret Mektebinin 1915-1925 dönemi siyasi ve iktisadi açıdan birçok yeniliğin yaşandığı bir dönemi kapsamaktadır. Şüphesiz gelişen birçok yeniliğin muhasebe eğitim sistemine etkileri olmuştur. Ticaret Mektebi'nin adının değişmesi ders programının genişletilmesi ve kız şubesinin açılması gibi başlıca değişiklikler kitap basılarak yayınlanırken, yayınlanan bu kitapta gayrimüslim hocaların okulun eğitimindeki

etkinliğinin halen devam ettiğini göstermektedir.¹⁵¹ Söz konusu kitapta açıklanan bilgiler, okulun hocalarının etnik kimliklerini edinmemize yarar sağlamış bu sayede Tablo 3.9 oluşturulmuştur.

---

¹⁵¹ Bahsi geçen kitabın kapağı Ek.8’de bulunmaktadır.

Tablo 3.9. Mehmed Hikmet Bey'in 1914' te Müdürlük Yaptığı Dönemdeki Öğretim Kadrosunun Etnik Yapısı

Ahmet İhsan Bey	Mekteb-i Mülkiye-i Şahane kudema-yı me'zunininden	Coğrafya-yı İktisadi Muallimi	Müslüman
İbrahim Cemil Bey	Mekteb-i Harbiye Şahane Kudema-yı mezunininden	Almanca Muallimi	Müslüman
İs'hak Efendi	-	Emtia-i Ticariye Muallimi	Gayrimüslim
Anden Hasaryan Efendi	Kadıköy Sen Jozef mektebi me'zunininden	Ticaretgâh idaresi Muallimi	Gayrimüslim
Oseb Celalyan Efendi	Tıp Fakültesi fenn-i ispençiyarı şubesi me'zunininden	Kimya Muallimi	Gayrimüslim
Cevdet Bey	Galatasaray Sultanisi Me'zunininden	Fransızca Muallimi	Müslüman
Hasan Tahsin Bey (Maliye Nezaret-i Celilesi Müsteşarı)	Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Kudema-yı me'zunininden	Nazariyat-ı İktisadiye ve İktisad-ı Ticariye Muallimi	Müslüman
Serkiz Nihad	Derseâdet Ticaret Mekteb-i Âlisinden ve Paris Ulûm-i Âliye-i Ticariye mektebinden	Muhasebe Muallimi	Gayrimüslim
Toma Efendi	İskenderiye Fransız ticaret mektebinden	Usûl-i Muhasebe Muallimi	Gayrimüslim
Osman Sermed Bey	-	Türkçe Muallimi	Müslüman
Ali Yaver Bey	Sorbon Darülfünunu ulûm-ı riyaziye şu'besinden Lisansiye	Hikmet-i Tabi'îye Muallimi	Müslüman
Ke'an Bey	Beyrut Fransız külliyesinden me'zûn	Fransızca Muallimi	Gayrimüslim
Kirkor Kömürçiyân Efendi	Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Kudema-yı mezunininden	Riyaziyat-ı Ticariye ve Maliye Muallimi	Gayrimüslim
Lupa Efendi	Paris Darul mu'alliminden me'zun	Fransızca Muallimi	Gayrimüslim
Lodner Efendi	-	Almanca Muallimi	Gayrimüslim
Mehmed Hikmet Bey (Müdür-i Mektep)	Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Kudema-yı mezunininden	Tarih-i Ticaret Muallimi	Müslüman
Mehmed Mekki Bey	Darülfünun Hukûk Fakültesinden me'zun	Hukûk-ı medeniye Muallimi	Müslüman
Mehmed Necati Bey	Darülfünun Edebiyat Fakültesinden mezun	Husn_i Hat Muallimi	Müslüman
Mehmed Haşim Bey	Darülfünun Hukuk Fakültesinden ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahanedan mezun	Kanûn-ı Ticaret, Hukûk-ı Esasiye ve İdare Muallimi	Müslüman
Mustafa Zühdü Bey	Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Kudema-yı me'zûnininden	Usûl-i Maliye, İktisat ve İhsaiyat Muallimi	Müslüman
Makasdar Efendi	Kadıköy Sen Jozef Mektebi Ticaret Şubesinden me'zun	Daktilografi ve İstenografi Muallimi	Gayrimüslim
Nevzat Bey	Derseâdet Ticaret Mekteb-i Âlisinden me'zun Venedik Darülfünundan Doktor	İtalyanca Muallimi	Müslüman
Yakar Bahar Efendi	Venedik Darülfünundan doktor	Malumat-ı Ticariye ve Hukûkiye Muallimi	Gayrimüslim
Gıyaseddin Bey	-	Almanca Muallimi	Müslüman
Mahmud Kemal Bey	Beyrut Fransız külliyesinden tasdiknâmeli	Fransızca Muallimi	Müslüman

Öğretim kadrosu tablosundaki etnik-dini kimlikler, isimler baz alınarak oluşturulmuştur. Tablo 3.9 incelendiğinde 11 gayrimüslim, 14 müslüman hocanın olduğu görülmektedir.

Ticaret mektebi öğretim kadrosu içerisinde Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde muhasebe deneyimlerinden yararlanan, muhasebe kitaplarının yazılmasında öncülük eden Serkiz Nihad ve Kirkor Kömürciyan'ın 1950 yıllarına kadar okulun eğitim kadrosunda yer aldığı bilinmektedir.

Güvemli'ye göre bu dönemde özgünlüğü ön plana çıkarma çabalarıyla yabancı kaynaklardan daha az yararlanarak muhasebe kitapları yazıldığı ayrıca yazılan yapıtlarda muhasebe kavram ve deyimlerin giderek daha çok Türkçeleştirildiği görülmektedir. Örneğin, S. Nihad, başlangıçta “Muhasebe-i Maliye” şeklinde yazarken, daha sonra “Sigorta Muhasebesi” şeklinde ifadeye bulunmuştur. Deyimlerin de giderek Arapçadan Türkçeye kaydığı, dâyin, medyûn yerine alacaklı, borçlu deyimlerinin ya yalnız yada arapça ve türkçesi (ya yalnız türkçesi yada arapça ve Türkçesi) birlikte kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu dönemde yazılan muhasebe kitapları arasında muhasebe uygulamalarını en iyi ortaya koyan yapıtlar; 1920’de S. Nihad’ın yazdığı Muhasebe-i Tüccariye Mebadisi ve 1921’de İbrahim Fazıl’ın yazdığı Ameli Usûl-i Muhasebe-i Ziraiye ve Çiftlik Muhasebesidir.¹⁵²

3.4. Cumhuriyet Sonrası Hamidiye Ticaret Mektebi

3.4.1. Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi

Hamidiye Ticaret Mektebi olarak kurulduktan sonra adı 3. kez değiştirilen ticaret mektebi 1924-1925 yıllarından sonra Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu ad Fransa’daki Ecole des Hautes Etudes Commerciales’in kısmen karşılığı niteliğindedir. Okula verilen ad Türkçe açısından Cumhuriyete yakışmayan bir ad olmuştur. Güvemli, okulun kuruluşundan beri programlarının Fransa’daki benzeri okuldan alındığına dikkat çekmiş ve sözü edilen yıllarda okulun eğitim programlarının, bu çerçevede yeniden gözden geçirilerek iktisat ve muhasebe şubelerine Bankacılık ve Sigortacılık şubesinin eklendiğini belirtmiştir.¹⁵³

¹⁵² Güvemli, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt*, s. 196.

¹⁵³ Güvemli, *İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi*, s. 139.

O yıllarda tamamen gayrimüslim ve Avrupalıların elinde olan sigortacılık ve bankacılık mesleği bu şubelerin açılması ile Türk toplumunun bu alanda bilgilenmesine temel oluşturulduğu düşüncesini akıllara getirmektedir.

1920 sonrasında gayrimüslim nüfusunu büyük oranda etkileyen Lozan Antlaşması daha sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Türkleştirme politikaları ile oluşturulmak istenen ulus devlet modeli, devlet sınırlarındaki gayrimüslim nüfusunun azalmasına neden olmuştur. Gelişen bu durumların ticaret okulundaki gayrimüslim öğrenci nüfusunu da etkilediği oluşturulan Tablo 3.10 sayesinde görülmektedir.

1959 Devlet İstatistik Enstitüsü verileri Türkiye'deki gayrimüslim nüfusunun 1927 ile 1935 yılları arasında yaklaşık 70.000 kişi azaldığını söylemektedir.¹⁵⁴ Bu veriler ticaret okulundaki gayrimüslim öğrenci azalımını açıklar niteliktedir. Siyasi ve iktisadi olayların, 1925-1936 yılları arasında Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi gayrimüslim ve müslüman mezun sayısına yansımaları Tablo 3.10'da incelenmektedir.

---

¹⁵⁴ Ayhan Aktar, **Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İletişim Yayınları, 2006, s. 204.

**Tablo 3.10. Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi Mezunlarının Etnik Yapısı
(1925-1936)**

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Gayrimüslim		Müslüman	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1925-1926	8	-	-	8	%100
1926-1927	20	-	-	20	%100
1927-1928	22	-	-	22	%100
1928-1929	25	-	-	25	%100
1929-1930	20	-	-	20	%100
1930-1931	34	-	-	34	%100
1931-1932	20	-	-	20	%100
1932-1933	30	-	-	30	%100
1933-1934	35	4	%11.43	31	%88.57
1934-1935	65	1	%98.46	64	%1.54
1935-1936	103	2	%1.94	101	%98.06
Toplam	382	7	%1.83	375	%96.18

Okuldan mezun olan öğrencilerin etnik istatistikleri hazırlanırken tamamen isim ve soy isim baz alınarak hazırlanmıştır. Fakat karşılaşılan isim ve soy isimlerin Tehcir Kanunu ve mübadele sebebiyle Osmanlı topraklarındaki özellikle İstanbul'daki gayrimüslimlerin yerlerinin değiştirilmemesi için değiştirdikleri düşünülmektedir. Bu durum çalışmanın analiz kısmında bazı gayrimüslim öğrencilerin isimlerinin ayırımında zorlanılmasına sebebiyet vermiştir. Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi olarak adlandırılan ve 1925-1936 eğitim öğretim dönemini kapsayan bu yıllarda 382 öğrenci muhasebe ve ticaret eğitimi almıştır. Bu öğrencilerin %1.83'ünü gayrimüslimler oluştururken %96.18'ini müslümanlar oluşturmaktadır. Değinilen sebeplerden dolayı öğrencilerin etnik ayırımında zorlanılmıştır. Fakat kullanılan isimler dahilinde ayırım yapıldığında 1925-1932 yılları arasında gayrimüslim öğrenciye rastlanmamaktadır.

Her ne kadar gayrimüslim nüfusunda azalma yaşansa da bu dönemin muhasebe öğretim elemanlarından olan Kırkor Kömürcüyan ve Serkiz Nihad'ın çalışmalarına devam ederek muhasebe düşünce sisteminin gelişmesine katkı sağladıkları bilinmektedir. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda okullarda muhasebe eğitiminin uygulamacıların elinde olduğunu belirten Güvemli, bu eğitimcilerin, öncelikle büyük

ticari ve sınıai kuruluşların muhasebeciliğinde başarılı olduğunu ve sonra duyulan gereksinim ile öğretim görevliliğine geçtiğini söylemektedir. Öte yandan Güvemli muhasebe bilimine önemli katkıları bulunan Ermeni asıllı Sergiz Nihad, Kirkor Kömürcüyan gibi eğitimcilerin de bunlar arasında yer aldığını ve bu usulün, yani muhasebe eğitimcilerinin uygulamadan gelmesi usulünün Osmanlıdan gelen bir gelenek olduğunu dile getirerek Osmanlı muhasebe eğitiminde bu durumu açıkça görmenin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵⁵

Muhasebe eğitimine katkıları olan bu iki Ermeni asıllı muhasebe hocasının birçok muhasebe öğreti kitabının da yazarı olduğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. 1926 yılında yazılan Sigorta Muhasebesi-Harik, Nakliyat, Hayat ve 1935 yılında yazılan Devlet Muhasebesi adlı kitaplar Serkiz Nihad'ın dır. Kirkor Kömürcüyan'ın 1930'da yayınlanan Yeni Muhasebe Usulü, 1931 yılında yayınlanan İhtisas Muhasebeleri ise Kömürcüyan'ın bilinen muhasebe kitapları arasında yer almaktadır. Ayrıca Ticari Malumat, Ticari ve Mali Hesap kitapları ünlü olan Kömürcüyan, 1931 yılında yayınlanan "İhtisas Muhasebeleri" adlı yapıtının başında eski yazı ile basılmış kitaplarının sayısını yirmi dört olarak vermektedir. Bu kitaplar "İlm-i Cebir", "İlm-i Hesap", "Cebr-i Mali", "Hesab-ı Ticari", "Çaprast Kaidesi" gibi adları taşımakta olup, kitapların, ilk mektepler, orta mektepler, liseler, ticaret mektepleri ve tüccarlar için yazıldıkları belirtilmektedir. Bu kitaplar arasında bir muhasebe kitabı vardır ve "Esnafın Hazır Defteri" (Ameli Usulü Defteri) adını taşımaktadır. Kitapta "el defteri, yevmiye, defter-i kebir" kayıtları anlatılmaktadır. Yeni harflerle basıma geçildikten sonra Kömürcüyan'ın 1929-1933 yılları arasında "Ticari Malumat", "Ticari Malumat ve Bankacılık", "İhtisas Muhasebeleri", "Ticari ve Mali Hasap", "Ameli ve Tatbiki Kambiyo", "Yeni Muhasebe Usulü" ve "İktisat" adlı kitaplarını yayınladığı görülmektedir.¹⁵⁶

Bu dönemin muhasebe kaynakları arasında İstanbul Ticaret Lisesi muhasebe öğretmenlerinden Rasim Hilmi'nin 1933 yılında yayınlanan Envanter ve Bilanço Tetkikleri adlı eseri de görülmektedir. Kitabın içeriği zamanın ileri düzeydeki muhasebe bilgisini taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında ticaret liselerinin muhasebe eğitim

¹⁵⁵ A. Güney ve M. Çekici," XX. Yüzyılın Ortalarında Türkiye'de Öncü Bir Kamu Vergi Denetçisi Ve Öncü Bir Muhasebe Düşünürü: Rasim Saydar (1901-1966)", **MUFİTAD**, S. 4, 2003, s. 257.

¹⁵⁶ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 197.

seviyesinin yüksekliği ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁷ Bunun dışında İnhisarlar Umum Muhasebe Müdür Muavini Nurettin Togay'ın 1935'te yayınlanan Hesaplaşma İlmi adlı eseri de bu dönem muhasebe öğreti kitapları arasında yer almaktadır.¹⁵⁸ Müslüman-Türk muhasebe hocaları tarafından kaleme alınan bu tür kitaplar, müslüman hocalarında muhasebe düşünce sisteminin gelişmesine katkıda bulunmaya başladığını göstermektedir.

Cumhuriyetin ilan edildiği dönemi içine alan bu yıllarda iktisat ve ekonomi politikalarından etkilenebilecek muhasebe düşünce sisteminde yazılan kitaplarla çift yanlı kayıt sistemi daha çok özümsemeye başlanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in 1926-1927 yılları çağdaş vergilenmeye geçme açısından önemli bir süreci oluşturmaktadır. Kazanç vergisi, muamele vergisi, istihlak vergileri bu yıllarda yürürlüğe girmiştir. Devlet aynı yıllarda Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile mali yönetimde de yenilikler yapmış ve sadece vergi yasalarını değil, mali yönetimi yenileyen yasaları da yürürlüğe sokmuştur.¹⁵⁹ Bu gelişme şüphesiz devlet muhasebesini ve özel kesim muhasebesini olumlu yönde etkileyerek uluslararası standartlara uyumunu kolaylaştırmıştır. Gelişmelere öncülük eden bir başka önemli yapılanma ise 1928 yılında Latin alfabesinin kabul edilmesi ile soldan sağa yazımın başlamasıdır. Alfabenin kabulü hem Türk muhasebe sisteminin gelişmesine hem de çift yanlı kayıt sisteminin özümsemek istenen standartlara uyumunun kolaylaşmasına yol açan önemli bir atılımdır.

Fakat Cumhuriyetin ilk yıllarında muhasebedeki bu gelişme iktisat ve ekonomi politikaları için geçerli olmamıştır. Kemalistler tarafından yürütölen milli iktisat düşünce tarzı İttihat ve Terakki Hükümetinin yürüttüğü şekilde yürütölen geliştirilmiştir.

İttihatçılar-Kemalistler arasındaki ilişki üzerine araştırmaları bulunan Erik Jan Zürcher, "Cumhuriyet'in sosyoekonomik politikaları, İttihatçuların 1913'te uygulamaya koymuş oldukları milli iktisat programının bir devamıydı" sözü ile gelişen durumu dile getirmektedir. Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisine dair değerlendirme de bulunan Korkut Boratav, "1923–1929 döneminin, iktisat politikaları ve resmi iktisat görüşleri

---

¹⁵⁷ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 306.

¹⁵⁸ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 198.

¹⁵⁹ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 306.

bakımından 1908–1922 dönemiyle şaşılacak bir süreklilik içinde olduğunu” belirtmektedir.¹⁶⁰

Yeni kurulan devletin iktisadi ve ekonomik politikalarında değişiklik olmamasına rağmen bu politikalar çerçevesinde yapılan kongrelerde alınan kararların ve oluşturulan kanunların muhasebenin gelişmesine ve ilerlemesine katkıları olmuştur. 1923 İzmir İktisat Kongresi, 1926’da çıkarılan Türk Ticaret Kanunu, İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe kullanılması hakkındaki Kanun, 1928 Türk Harflerinin Kabulü, 1932’de Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun muhasebenin millileştirilmesinde ve geliştirilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Özellikle 1928’de Türk harfleri kabul edilerek Latin alfabesine geçilmesi Avrupa ülkelerinde çift yanlı kayıt sistemi adına yazılan kitapların daha kolay anlaşılmasına ve özümsemesine yol açmıştır. Böylece çift yanlı kayıt yönteminin devletin her kesiminde bilhassa muhasebe eğitiminde uygulanması ve benimsenmesi sağlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında üzerinde durulması gereken bir diğer husus İzmir İktisat Kongresi’dir. Ekonomiye yön vermek adına yapılan bu kongreye çağırılan Milli Türk Ticaret Birliği, İstanbul Esnaf Cemiyetleri, İstanbul Hamallar Cemiyeti, Umum Terziler Cemiyeti, Çiftçiler Derneği, Fransa Darülfünun Mezunları Cemiyeti ile Macaristan Türk Mezunları Cemiyeti, Darülfünun Hukuk Mektebi’nin yanı sıra, İstanbul Ticaret Mekteb-i Alisi’nin kongreye çağırılması yeni kurulan ulus devletinde ticaret ve muhasebe eğitimine verilen önem ve önceliğin göstergesi niteliğindedir. Davet edilen bu meslek grupları arasında kongreye en hazırlıklı ve örgütlü katılan grup tüccarlar grubudur. İktisat Kongresi’nden önce İstanbul’da kurulan Milli Türk Ticaret Birliği’nin raporları kongrede etkili olmuştur. Bu birliğin kongreye sunduğu raporlar ticaret, sanayi, bankacılık, yabancı sermaye gibi konularla ilgili olup özellikle Türk milliyetçiliğini ön plana çıkaran, milli iktisat politikalarını destekleyen niteliktedir. Milli Türk Ticaret Birliği’nin kongrede üzerinde durduğu bir başka husus ticaret eğitimidir. Ticaret eğitiminin gerekliliğini ve İstanbul’daki Ticaret Mektebi’nin ıslahını dile getiren

---

¹⁶⁰ Murat Koraltürk, **Ekonominin Türkleştirilmesi**, İletişim Yayıncılık, 2011, s. 96.

ticaret birliği bu tarz okulların çoğaltılmasının ticari alt yapı oluşturulmasında önem taşıdığını savunmuştur.¹⁶¹

3.4.2. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi

Ulum-ı Aliye-i Ticariyye Mektebi'nin adı 1936 yılında İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi olarak daha anlaşılır bir Türkçe isimle değiştirilmesiyle, İktisat Vekâletinden alınıp Maarif Vekâleti'ne devredilmiştir. Okulun bu dönemde verdiği mezun sayısı artarken, kuruluş amaçlarından birisi olan müslümanların ticari hayata sokulma isteği sonuçlarını vermiş ve bu gruptaki öğrenci sayısı daha da artmıştır.

Yeni kurulan devletin yürüttüğü politikalarla toplumsal refahın sağlanması yanısıra Soyadı Kanunu ile etnik kimliklerin belirlenmesi bu çalışmada gayrimüslim halkın ayrımının daha net yapılmasına yardımcı olmuştur. İsim ve soy isimleriyle etnik kimlikleri açıkça belirlenen gayrimüslim halkın ticaret okuluna katılımı daha sağlıklı bir şekilde Tablo 3.11'de analiz edilmiştir.

---

¹⁶¹ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 28-30.

**Tablo 3.11. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Etnik Yapısı
(1936-1959)**

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Gayrimüslim		Müslüman	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1936-1937	107	2	%1.87	105	%98.13
1937-1938	108	1	%0.93	107	%99.07
1938-1939	135	2	%1.48	133	%98.52
1939-1940	138	2	%1.45	136	%98.55
1940-1941	138	1	%0.72	137	%99.28
1941-1942	168	4	%2.32	164	%97.62
1942-1943	132	7	%5.30	125	%94.70
1943-1944	135	4	%2.96	131	%97.04
1944-1945	177	9	%5.08	168	%94.92
1945-1946	153	11	%7.19	142	%92.81
1946-1947	175	7	%4	168	%96
1947-1948	172	18	%10.47	154	%89.53
1948-1949	202	7	%3.47	195	%96.53
1949-1950	125	4	%3.2	121	%96.8
1950-1951	227	5	%2.2	222	%97.8
1952-1953	166	-	-	166	%100
1953-1954	140	7	%5	133	%95
1954-1955	201	5	%2.49	196	%97.51
1955-1956	199	4	%2.01	195	%97.99
1956-1957	167	5	%2.99	162	%97.01
1957-1958	144	8	%5.56	136	%94.44
1958-1959	209	6	%2.87	203	%97.13
Toplam	3518	119	%3.4	3399	%96.6

Ticaret okulunun 1936-1959 ders döneminde 3518 kişi muhasebe ve ticaret eğitimi alırken bu sayının 119'u gayrimüslim, 3399'u müslümandır. Gayrimüslim öğrencinin en fazla olduğu 1947-1948 ders dönemindeki 18 gayrimüslim öğrenci, bu dönemdeki toplam öğrenci sayısının %10'unu oluşturmaktadır. 1952-1953 ders döneminde 166 öğrenciye sahip olan okulda gayrimüslim öğrenciye rastlanmazken, öğrencilerin %100'ü müslümanlardan oluşmaktadır. Bu değerlendirmeler 3518 muhasebe öğrencisinin %3.4'ünün gayrimüslim, %96.6'sının müslüman olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet döneminin iktisadi kalkınma hareketleri sonucunda iktisadi kuruluşların yeniden yapılandırılması, vergi yasalarının değiştirilmesi ile çoğalan ticari işletmelerin yönetimi ve devletin vergi sistemini tabana yaymak için teorik ve pratik bilgilerle donatılmış muhasebe mezunlarına olan talebi arttırmıştır. Bu yüzden ticaret ve muhasebe eğitiminin önemi giderek daha belirgin hale gelmiştir. Muhasebe mezunları sayısını arttırmak için ülkenin birçok şehrinde ticaret okulları kurulmaya başlanmıştır. İlk olarak 1944'te İzmir'de ardından 1955'te Ankara'da ve 1958'de Eskişehir'de İktisat ve Ticaret okulları kurulmuştur.

Yüksek öğretimde sadece ticaret ve muhasebe dersleri veren Hamidiye Ticaret Mektebi ile başlayan bu süreç açılan diğer okullarla devam etmiştir. Bu okulların açılmasında şüphesiz milli iktisat projelerinin katkısı olduğu düşünülmektedir.

Milli iktisat projelerinin en yoğun olduğu bu dönemde projelerin katkılarıyla vergi reformu üzerinde durulmuş ilk olarak çağdaş vergiciliğin gereği olan kamu vergi denetim örgütü Hesap Uzmanları Kurulu (1945) kurulmuştur. Ardından ülkenin vergi düzenini oluşturmak adına 1949'da Vergi Reformu yapılmıştır. Bu iki yapılandırmanın oluşturulmasında da ticaret mektebi mezunlarından olan Rasim Saydar'ın etkisi bulunmaktadır. Antalya ticaret mektebinde muhasebe öğretmenliği yapan ardından İktisadi Devlet Teşekkülleri'nde muhasebe müdürlüğünde ve kamu denetçiliğinde bulunan Saydar 1950'li yıllara kadar İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde muhasebe öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Muhasebenin çeşitli konularında öncülük yapan Saydar için muhasebe alanındaki görevleri kamu denetçiliğinden daha önemli ve daha önde gelmektedir. Ancak Saydar'ın adının duyulmasını ve Türk kamuoyunda tanınmasını sağlayan ilk aktiviteleri kamu denetiminde üstlendiği görevlerdir. Saydar kamu denetçiliği görevini sürdürürken Vergi Reformu uygulamalarının muhasebe kayıtlarına ve mali tablolara dayalı altyapısının işletmelerin muhasebe düzenine bağlı olduğunun ancak işletmelerde ne yeterli kalitede muhasebeci ve ne de yeterli muhasebe düzeni olmadığının ve bunun açık oluştuğunun farkına varmıştır.¹⁶²

Saydar'ın bu ifadesinden 1950'li yıllarda hala yeterli sayıda uzman muhasebe elemanı bulunmadığını ve muhasebe düşünce sisteminin istenen seviyeye ulaşmadığı görüşü çıkarılabilmektedir.

---

¹⁶² Güney ve Çekici, a.g.e., s. 248-250.

Bu gelişmeleri muhasebe eğitimi dahilinde XX. Yüzyılın ikinci yarısı, muhasebe eğitimi ve muhasebe öğreti kitapları açısından inceleyen Güvemli'ye göre XX. Yüzyılın ikinci yarısı, muhasebe eğitimi ve muhasebe öğreti kitapları açısından farklı bir durumu ortaya çıkarmıştır. Orta öğretimde ve yüksek öğretimde muhasebe eğitimi çok hızlı bir gelişme göstermiştir. Muhasebe eğitimi veren okullar ve muhasebe eğitimi alan öğrenciler fazlalaşırken, muhasebe uygulamalarında görev alan muhasebecilerin sayısında da artışlar gözlenmiştir.¹⁶³

Cumhuriyetin ilk yıllarında muhasebe eğitimine önemli katkıları olan Kirkor Kömürcüyan ve Serkiz Nihat Kiver'in yerini Türk profesörler almaya başlamıştır. 1940-1950 yılları arasında en fazla muhasebe öğreti kitabı yazan Cevat Yücesoy olmuştur. Yücesoy'un eserleri arasında Muhasebe Dersleri I ve II (1942), Banka ve Endüstri muhasebesi (1947), Şirketler Muhasebesi (1948), Banka ve Endüstri İşletmelerinde Bilanço Tahlilleri (Louis Lair'den tercüme) (1949) bulunmaktadır. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi mezunlarından olan Osman Fikret Arkun'un 1944'te yayınlanan Muhasebe Teorisi ve Pratiği adlı yapıtı, Ticaret Mektebi hocalarından Rasim Saydar'ın 1946 yılında yayınlanan Envanter ve Bilanço adlı yapıtı İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi döneminde yayınlanan muhasebe öğreti kitapları arasındadır. Bu dönemin önemli muhasebe eğitimcilerinden birisi de Ankara Siyasal Bilimler muhasebe hocalarından Abdullah Nuri Aker'dir. Aker'in yayınlamış olduğu muhasebe öğreti kitaplarından bazıları 1943, 1945'te Logismografi, 1944'te Üç Hesaplı Yevmiye, 1946'da Ticaret Muhasebesi dir. Bu dönemde eğitime başlayan İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nun muhasebe hocalarından A. Haydar Erişkin'in 1947'de basılmış Bilanço ve Tetkikleri adlı eseri İstanbul ve Ankara dışında muhasebe eğitiminin yaygınlaşmasının sonucu olarak yayınlanan yapıtlar arasında yer almaktadır.¹⁶⁴ Bu dönemde Almanya'dan gelen Alfred Isaac'ın muhasebenin gelişimine katkı sağlamasının yanı sıra birçok muhasebe hocasının yetişmesine de yardımcı olduğu bilinmektedir. Feridun Özgür ve Aziz Tahsin Balkanlı Isaac'ın yetiştirdiği hocalardandır. 1941'de Muhasebe Nazariyatı, 1944'te İşletmelerde Revizyon ve Kontrol, 1945'te 1. baskı 1947'de 2. baskı olmak üzere Aziz Tahsin Balkanlı ile birlikte

¹⁶³ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. VI.

¹⁶⁴ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 312-313.

yazdıkları Muhasebe Tatbikatı ve 1948 yılında Feridun Özgür'ün dil bakımından incelediği "Sigorta Muhasebesi" adlı yapıtları Isaac'ın muhasebe öğretti kitaplarından¹⁶⁵.

1940'lı yıllarda başka önemli muhasebe yazarları ve muhasebe öğretti kitapları da vardır. Güvemli'ye göre bunlardan önemlileri 1938'de Süheyl Derbil tarafından yazılan Muhasebe, 1939'da Sadri Anar tarafından yazılan Hususi Hukuk ve Muhasebe Mevzuatı Bakımından Bilançolar, Atuf Yar tarafından 1940'da yazılan Bilanço ve Envanter, yine 1940 yılında Kenan Asafkan tarafından yazılan Endüstriyel Maliyet Muhasebesi, Süleyman F.Şahin tarafından 1944'te yazılan Bir İşletme Tesisi Muhasebesinin Tahlili ve Maliyet Hesapları, 1947'de Hamdi Karaçivi tarafından yazılan Merkezîyet Sistemi ve İhtisas Muhasebeleri bu dönemin muhasebe öğretti kitapları arasındadır.¹⁶⁶

İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nden sonra birçok ilde ticaret okullarının açılması ayrıca bu dönemde uygulanan vergi yasaları ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yeni düşünce akımları muhasebe düşüncesini ve muhasebe uygulamalarını etkilemiştir. Böylece muhasebe konuları çeşitlenerek üzerinde daha fazla araştırma yapılır hale gelmiştir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda ise tüm ülkelerdeki mali ve iktisadi problemleri çözmek için yeni teoriler geliştirilmiştir. Bu yolda yapılan tespit ve tecrübelerden elde edilen sonuçlar iktisat, maliye ve işletme iktisadi ilimlerinin gelişmesine de katkı sağlamıştır. Buna paralel olarak muhasebe biliminin de önemi ve rolü anlaşılmış, muhasebe hem kamu hem de özel sektörde iktisat, maliye ve işletme iktisadi ilimlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.¹⁶⁷

Ayrıca dünya genelinde gelişen bu savaşlar ve sonucunda kurulan ulus devletleri ekonomi ve iktisadi alanda küresel ticaretin gelişimine de öncülük etmiştir. Bunun sonucunda uygulanan muhasebe sistemlerinde de küresel bazlı bir ilerleme söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti'nden bu yana geçilmek istenen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile her kesimin kullanımına sunulan çift yanlı kayıt sistemi uygulamaları da,

¹⁶⁵ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 313.

¹⁶⁶ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 313-314.

¹⁶⁷ Ümit Gücenme ve Aylin Poroy Arsoy, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Muhasebe Eğitimi", **Mali Çözüm Dergisi**, S. 76 (Özel Sayı), 2006, s. 309.

daha sonrasında Uluslararası Muhasebe Standartlarına uyum çabaları da yaşanan küresel ticaretin zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır.

3.4.3. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi

1959 yılında çıkan “Akademiler Kanunu” ile İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi haline dönüşen okulun süresi dört yıla çıkarılmıştır. Bu tarihten sonra akademilerin geliştiği ve Türk yüksek öğretim sisteminde yerini aldığı söylenebilmektedir. 1959-1982 yılları itibariyle okul tamamen sistemli bir hale dönüşmüş, ülkenin muhasebe ve ticari eleman ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayacak duruma gelmiştir.

Oluşturulan Tablo 3.12 ışığında her iki kesimden de mezunların arttığı fakat gayrimüslim halkın müslümanlara göre daha az artış gösterdiği analiz edilmektedir. Bu durumun Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan gayrimüslimlerin, Osmanlı Devleti’ne göre daha az sayıda olmasından ve yurt dışındaki ticari eğitime yönelmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

**Tablo 3.12. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (İ.İ.T.İ.A) Mezunları
Etnik Yapısı (1959-1982)**

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Gayrimüslim		Müslüman	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1959-1960	377	13	%3.45	364	%96.55
1960-1961	238	9	%3.78	229	%96.22
1961-1962	317	17	%5.36	300	%94.64
1962-1963	220	7	%7.39	213	%92.61
1963-1964	179	8	%4.47	171	%95.53
1964-1965	196	10	%5.1	186	%94.9
1965-1966	184	10	%5.43	174	%94.57
1966-1967	183	7	%3.83	176	%96.17
1967-1968	501	13	%2.59	488	%97.41
1968-1969	517	19	%3.68	498	%96.32
1969-1970	489	18	%3.38	471	%96.32
1970-1971	492	15	%3.05	477	%96.95
1971-1972	1021	27	%2.64	994	%97.36
1972-1973	760	17	%2.24	743	%97.76
1973-1974	424	11	%2.59	413	%97.41
1974-1975	724	14	%1.93	710	%98.07
1975-1976	590	10	%1.69	580	%98.31
1976-1977	322	9	%2.80	313	%97.20
1977-1978	596	12	%2.01	584	%97.99
1978-1979	523	8	%1.53	515	%98.47
1979-1980	324	8	%2.47	316	%97.53
1980-1981	294	10	%3.4	284	%96.60
1981-1982	90	2	%2.22	88	%97.78
Toplam	9561	274	%2.9	9287	%97.13

Akademi haline gelen ticaret okulunda muhasebe eğitimi alan öğrenci sayısı İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'ne göre nerdeyse 3 kat artarak 9561 olmuştur. Bu sayı içinde 274 gayrimüslim öğrenci muhasebe eğitimi almıştır. Gayrimüslim öğrencinin en az olduğu ders dönemi 1978-1979 eğitim ve öğretim yılı iken bu öğrencilerin yoğunluk gösterdiği eğitim ve öğretim yılı 1962-1963 ders dönemidir. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin toplamda 9561 muhasebe ve ticaret eğitimi alan öğrencisinin %2.9'u gayrimüslim, %97.13'ü müslümandır.

Müslüman öğrenci sayısındaki artışın beraberinde getirdiği mezun sayısındaki artış artık ticari faaliyetlerde müslümanlarında etkin durumda yer alabileceğini göstermektedir.

Ticaret okulunun bu dönemi liberal iktisat politikalarının devam ettirildiği bir dönemi kapsamaktadır. Dışa bağımlı genişlemenin beş yıllık kalkınma planlarına göre gerçekleştiği dönemde özel kesimin sanayi ve ticari işlemleri için bu kalkınma planları yol gösterici nitelik taşımaktadır. İnceleme alanımız olan İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin eğitim öğretim dönemi süresince uygulanan Beş Yıllık Kalkınma planlarından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda muhasebe ve ticaret eğitime de yer verilmiştir. Bu kalkınma planlarından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hizmet bölümünde ele alınan eğitim konuları arasında orta seviyede ticaret okullarında 1963 yılında 600 öğrencilik kapasite yaratılacağı, bu düzeydeki eğitimde bir öğretmene düşen öğrenci sayısının fazla olduğu bunun için ticaret öğretmen okullarının kapasitelerinin arttırılacağı belirtilmiştir. Yüksek öğretimde de bir öğretmene düşen öğrenci sayısının fazla olduğu açıklanmıştır.¹⁶⁸ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise 1968-1972 yıllarını kapsayan bu planın eğitim bölümünde ticaret liseleri için, bu liselerin mezunlarının yüksek öğretime devam etmedikleri takdirde, onların meslek hayatında yer almalarının sağlanması üzerinde durulmuş ve ticaret liselerinin genel liseler içinde %12 olan payının korunacağı belirtilmiştir.¹⁶⁹

Bu çerçevede iktisadi gelişmelerin ve bu gelişmelerin muhasebe uygulamalarına etkileri hem kamu kesimi hem de özel kesim de muhasebe elemanı talebini hızlı bir şekilde arttırmıştır. Güvemli'ye göre bu dönemde Türk muhasebe uygulamaları, Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'nin etkisi altında karma bir yapıda gelişme göstermiştir. Yüzyılın sonlarına kadar bu karma muhasebe düşüncesi etkisini sürdürmüştür. Muhasebe düşüncesinde ABD etkisi, Türkiye-ABD siyasi ve iktisadi yaklaşması ile ortaya çıkmışsa, Batı Avrupa ülkelerinden kopulmamasını da, Türkiye'nin önce Avrupa Ekonomik Topluluğu, sonrada Avrupa Birliği adını alan organizasyon çerçevesinde bu ülkelerle devam ettirdiği ilişkiler sağlamıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 49.

¹⁶⁹ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 50.

¹⁷⁰ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 13.

Yaşanan gelişmeleri iki nedene bağlayan Güvemli'ye göre ilki, 1950 yılı sonrası uygulanan liberal iktisat politikaları sonucunda özel kesim kuruluşlarının sayısının ve kapasitesinin fazlaşmasının yanı sıra sanayinin ilk maddelerini, temel gıda maddelerini üreten ve ulaştırma vb. temel hizmetleri sunan devlet kuruluşlarının artış göstermesidir. İkinci etken ise 1949 vergi reformudur. Bu vergi yasaları hasılat, kâr üzerinden, beyannameye dayalı vergi alımını geliştirmiş ve yerleştirmiştir. Bu da her işletmenin muhasebeciye ihtiyaç duymasını sağlamıştır. Güvemli bu yüzyılın ilk yarısını çift taraflı kayıt sisteminin özümsemesi ve yaygınlaşması, ikinci yarısını da muhasebenin genel kabul görmüş ilke ve kurallarının belirlenerek çerçevesinin oluşturulması çabalarının sürdürüldüğü dönem olarak adlandırmaktadır.¹⁷¹ Genel anlamda muhasebe tarihine bakıldığında ise XX. Yüzyıl genel hesap planları ve tek tip mali tabloların uygulanması olmuştur. Bunların yanında muhasebe standartlarının doğuşu ve küreselleşmeye doğru gelişmede söz konusudur. Fakat bu konuda Türkiye çağın gerisinde kalmış tek tip tabloların uygulanmasında çok büyük çabalar gösterilmesine rağmen, ancak yüzyılın sonlarında başarı sağlanabilmiştir.¹⁷² Muhasebe alanındaki gelişmeler çift yanlı kayıt sisteminin uygulanması ile başlamış ve bu sistemin kullanılması küreselleşme çabalarının öncüsü olmuştur. Ekonomi alanındaki gelişmeler ve uluslararası ticaret yapma isteği dünya genelinde birçok devleti muhasebe alanında küreselleşmeye itmiştir.

İlk olarak 1973 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi oluşturulmuş ve 1981'den itibaren de sözü edilen komite IFAC'ın şemsiyesi altında yürütülmeye başlanmıştır. Dünya Muhasebeciler Kongreleri'nde görülen muhasebe uygulamalarındaki küreselleşme çalışmaları, XX. Yüzyılın sonlarında Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS)'nin küreselleşmesi biçiminde düşünülmüştür.¹⁷³

Muhasebenin Uluslararası Muhasebe Standartları ile küreselleştirilmesi bütün ülkelerin tek bir ülkenin muhasebe yapısına uygun hale getirilmesi olarak düşünülmektedir. Bu durum geleneksel ekonomik yönetimleri tek düzeliğe ittiği için birçok eleştiriye maruz kalmıştır.

¹⁷¹ Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s.VI.

¹⁷² Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, s. 423.

¹⁷³ Oktay Güvemli, "Küreselleşmenin Muhasebe Uygulamalarına Etkisi", **MUFAD**, 2006, s. 49.

Ulus devletlerin ekonomideki gücünün aşılmasında iki boyut devreye girmiştir. İlk olarak, ulus devlet ekonomi düzlemindeki yetkilerini giderek ulus üstü kurumlara devretme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bunun bir ayağını ulus üstü, neredeyse küresel çapta üyesi olan örgütler çerçevesinde alınan kararlar oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen Dünya Bankası, IMF, OECD ve GATT gibi örgütler, burada başat rol oynamaya başlamışlar; bunun sonuncusu Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüşerek denetim ve yargılama erkine de kavuşmuşlardır. Ulus üstü örgütlerde ikinci ayağı bölgesel anlaşmalarla kurulan, eski imparatorluklara alan genişliği ve nüfus büyüklüğü itibari ile benzese de yapısı farklı olan bölgesel işbirliği ve anlaşmalar oluşturmuştur. Ulus devletin karar alma, uygulama ve denetleme gücünü aşındıran iki boyutlu ulus üstü (küresel örgütler ve bölgesel anlaşmalar) bir oluşum böylelikle ortaya çıkmıştır.¹⁷⁴

Gelinen noktada Esgin'e göre özellikle ulus devlet açısından küreselleşmeye ilişkin yaklaşımları üçlü bir sınıflamaya tabi tutmak mümkündür. Bu sınıflamanın birinci kategorisini küreselleşmenin ulus devleti ve ulusallığı zayıflattığı/yok ettiği dolayısıyla ulusları uluslararası sermayenin hegemonyasına soktuğunu ileri süren yaklaşım oluşturmaktadır. İkinci kategori, küreselleşmenin dünyanın geleceği için zorunlu bir sonuç oluşunu ve küresel yeni dünya düzeninin olanaklarından yararlanılması gerektiğini savunan küreselleşme yanlılarının oluşturduğu yaklaşımdır. Üçüncü kategori ise doğal olarak ulus-devletin küreselleşme karşısındaki konumunu esas alarak küreselleşmeye karşı ya da taraf olma konusunda temkinli olan, hatta diğer iki yaklaşımı oluşturan temel tezleri reddeden yaklaşımdır.¹⁷⁵ Her ne kadar ulus devletlerinin küreselleşmesi hakkında iyi yada kötü fikirler ortaya atılsa da ekonomik küreselleşme, dış ticarete ulus devletlerinin çokuluslu şirketler tarafından tercih edilmesine, bu sebepten dolayı da ekonomilerinin güçlenmesine olanak sağladığı için çoğunlukla destek görmektedir.

---

¹⁷⁴ O. Kaymakçı, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, 2007, s. 5.

¹⁷⁵ Ali Esgin, "Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 25, No:2, 2001, s. 187.

SONUÇ

Çalışmada etnik kimliklerin Osmanlı iktisadi hayatındaki yerleri incelemeye çalışılırken, etnik sosyoloji perspektifinden ele alınan etnisitenin muhasebe uygulamaları üzerindeki rolü Hamidiye Ticaret Mektebi öğrencileri arasındaki etnik kimliklerin muhasebe ve ticaret eğitime verdikleri önem detaylı bir şekilde incelenmiştir. Etnisitenin objektif ve subjektif unsurları açısından ele alınan konu durum saptayıcı ve ilişki arayıcı analizler yardımıyla tespit edilmiştir.

Etnisitenin objektif ve subjektif unsurlarına göre yapılan analizlerde önem verilen nokta araştırma kapsamına giren gayrimüslim ve müslüman kesimin ticari faaliyetlerdeki yeri ve Hamidiye Ticaret Mektebi kapsamında ticaret-muhasebe eğitimine katılımlarıdır.

Çalışmada Hamidiye Ticaret Mektebi öğrencilerinin muhasebe eğitimindeki etnik kimlikleri analiz edilmeden önce Osmanlı ekonomisindeki etnik gruplaşmalar detaylı bir şekilde incelenerek analizlerin alt yapısı oluşturulmuştur. Müslüman ve gayrimüslim şeklinde ayrılan etnik gruplaşmaların Osmanlı ekonomi sistemindeki dağılımları ele alınarak gayrimüslim halkın tarım, madencilik, iç ve dış ticaret gibi faaliyetlerdeki önemli etkinlikleri üzerinde durulmuştur. Osmanlı iktisadi hayatında önemli rollere sahip olan gayrimüslimlerin, özellikle ticari faaliyetlerde müslümanlardan üstün olduğu ve Avrupalı devletlerle ticaret, eğitim gibi alanlarda işbirliği içerisine girdiği sonucuna varılmıştır. Bu iş birliği literatür çalışmasında etnisite yaklaşımlarında incelenen primordial ve araçsalcı yaklaşımları akıllara getirmektedir. Osmanlı sosyoekonomik hayatında görülen bir çok alandaki işbirliği temellerini din, dil, akrabalık, doğum yeri, gelenek ve görenek gibi verilerden oluşan bir bağlılık duygusu ve sosyal dayanışma ile ilişkilendiren primordialist yaklaşıma dayandırılarak gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde de Avrupalı ve gayrimüslim seçkinler toplumunda, kültürel, siyasal ve ekonomik üstünlüklerini koruyabilmek için araçsalcı yaklaşımları kullansalar da çalışmada, sosyoekonomik üstünlük için özellikle din, dil, gelenek ve görenek gibi primordial bağları etkili unsur olarak kullandıkları sonucu çıkarılmıştır. Özellikle ticari faaliyetlerdeki işbirliğinde din ve dil ortaklığı yani primordial bağlar büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan ticari hayatın örgütlenmesinde de etnik gruplaşmaların dikkat çeken noktaları bulunmaktadır. Çağdaş toplum düzeyinde ticari alandaki örgütlenmenin ilk

adımlarının atıldığı ticaret odasında birinci ve ikinci sınıf tüccarların büyük bir kısmını gayrimüslimler oluşturduğu için oda meclis üyelerinin ve başkanlarının cumhuriyet dönemine kadar önemli bir kısmının bu grup içinden çıktığı anlaşılmıştır. Gayrimüslimler, Osmanlı ticaretinin bu denli içerisinde olmasına rağmen gayrimüslim tüccarların, Osmanlıdaki hesap düzenlerinin gelişmesinde etkili olmadığı, hemen hemen hepsinin kendi dillerinde kayıt tutma girişiminde bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Muhasebe kayıt ve düşünce sisteminin gelişmesine katkıda bulunmamalarına karşın ticari alanda hiçbir örgütlenmenin ve ilerlemenin görülmediği yıllarda eğitimleşmeye gittikleri ve bu alandaki eğitimleşmelerini de yine kendi açtıkları cemaat okullarında sürdürdükleri belirlenmiştir. Araştırmalar sonucunda Rumlar tarafından açılan Elen Ticaret Okulunun Osmanlıdaki ticaret ve muhasebe alanında açılan ilk ticaret okulu olduğu tespit edilmiştir.

Bu okulun ardından ticaret ve muhasebe alanında eğitimleşme ihtiyacı olduğu anlaşılmış ve ilk olarak devlet eliyle ticaret okulu açılmaya karar verilmiştir. Hamidiye Ticaret Mektebi adıyla açılan ticaret okulunun kurulma amaçları arasında ticari faaliyetlerin gerisinde kalan müslüman halkın bu oluşumun içersine sokulmak istenmesi ve Avrupa'da gelişen muhasebe sistemlerinin daha yakından incelenerek Osmanlıya getirilme düşüncesi yer almaktadır.

1883 yılında dördüncü teşebbüs sonucunda Ticaret Nazırı Abdüllatif Suphi Paşa girişimiyle Maarif Nazırı Münif Tahir Paşa tarafından kurulan Hamidiye Ticaret Mektebi, yaşanan siyasi olaylardan etkilenerek birçok isim değişikliğine uğradığı araştırmalar sonucunda ele elde edilmiştir. İlk olarak dönemin padişahı II. Abdülhamit'in katkılarıyla kurulduğu için adı Hamidiye Ticaret Mektebi olmuştur. Bu dönemde ticaret ve muhasebe eğitimi alan 93 öğrencinin 20'sini müslümanlar 73'ünü gayrimüslimler oluşturmuştur. 1888-1889'da belirlenemeyen nedenlerle kapatılan Hamidiye Ticaret Mektebi 1894-1895 eğitim döneminde tekrar açılmıştır. Yine Hamidiye Ticaret Mektebi adıyla eğitimine devam ettiği 1896-1915 yılları arasında ise 253 kişiye muhasebe ve ticaret eğitimi verdiği belirlenmiştir. Bu sayının 64'ünü gayrimüslimler, 189'ünü müslümanlar oluşturmaktadır. Müslüman halkın ticaret eğitimine katılımları artmış ve istenen gelişmeler bu şekilde sağlanmaya başlanmıştır.

Her ne kadar müslüman kesimin muhasebe ve ticaret eğitimine katılımları gayrimüslimlerinkinden fazla çıksa da ticari hayat üzerinde aynı durum söz konusu

olmamıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde ticari ve siyasi hayata yansıyan liberal politikalar, gayrimüslimlerin ve yabancıların etkinliklerini arttırmış, müslüman girişimciler üzerinde olumsuzlukların yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Gelişen olaylar Türk-müslüman milliyetçiliğinin doğmasına ve milli bilincin sağlanmasına da katkıda bulunmuştur.

Milliyetçilik akımlarının doruk noktaya ulaştığı ticaret okulunun 1909-1921 dönemleri arasında dikkat çeken bir nokta bulunmaktadır. Bu yıllar arasında müdürlük yapan gayrimüslim muhasebe hocalarından Kirkor Kömürcüyan'ın ve Serkiz Nihad Kiver'in ticaret okulunda yer aldığı görülmektedir. Söz konusu muhasebe hocalarının milliyetçilik akımlarından etkilenmediği ve ticaret okulundan ayrılmadığı belirlenmiştir. Özellikle sözü edilen muhasebe hocalarının ticaret okuluna katkıları büyüktür ve muhasebe üzerine yazdıkları kitapların, Osmanlıdaki muhasebe sistemlerinin gelişmesine öncülük ettiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada 1896-1915 yılları arasında Hamidiye Ticaret Mektebi olarak anılan ticaret okulunun meşrutiyetin ilanından sonra Ticaret Mektebi Alisi olarak adlandırıldığı belirlenmiştir. Eğitim sisteminde birçok yeniliğin yapıldığı Ticaret Mektebi Alisi zamanında, uygulamalı kız ticaret bölümü açılması önemli bir detaydır.

Ticaret Mektebi Alisi olarak anılan okulda ticaret ve muhasebe eğitimi alan öğrenci sayısı 55'tir. Bu sayının 2'sini gayrimüslimler, 53'ünü müslümanlar oluşturmaktadır. Çalışmada bu dönemde gayrimüslim öğrenci sayısındaki ciddi azalış Tehcir Kanunu ve Lozan Antlaşmasının etkilerine bağlanmaktadır. 1915-1916 Birinci Dünya Savaşı ve 1920-1921 İstiklal Savaşı'nın yaşandığı yıllar ise mezun verilemeyen yılları oluşturmaktadır.

Çalışmada Cumhuriyet öncesi dönem olarak değerlendirilen bu dönemde okul, Hamidiye Ticaret Mektebi ve Ticaret Mektebi Alisi olarak iki isim almıştır. İki okul döneminde ticaret ve muhasebe eğitimi alan öğrenci sayısı toplamda 401'dir. Bunun 346'sını %86'lık bir oranla Hamidiye Ticaret Mektebi döneminde verilen muhasebe mezun sayısı temsil ederken, 55'ini %14'lük bir oranla Ticaret Mektebi Alisi muhasebe mezun sayısı oluşturmaktadır. Etnik bazda değerlendirildiğinde ise Hamidiye Ticaret Mektebi döneminde muhasebe eğitimi alan müslüman öğrenci sayısı 209 kişi ile toplamda 401 muhasebe eğitimi alan öğrenci sayısının %60'ını oluşturmaktadır. Gayrimüslimler ise 137 kişiliyle %40'ı oluşturmaktadır.

Hamidiye Ticaret Mektebi'nin adı 1924-1925 eğitim döneminden sonra Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi olarak değiştirilmiştir. Bu ad eğitim programının da alındığı Fransa'daki Ecole des Hautes Etudes Commerciales'in kısmen karşılığıdır. Siyasi ve iktisadi alanda milli iktisat politikalarının yürütüldüğü Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi 1925-1936 eğitim döneminde 382 öğrenci ticaret ve muhasebe eğitimi almıştır. 382 öğrencini 7'sini gayrimüslimler, 375'ini müslümanlar oluşturmaktadır. Ticaret okulunun bütün dönemlerinin etnik istatistikleri tamamen isim ve soy isimler baz alınarak hazırlanmıştır.

Çalışmada ticaret okulunun belirli dönemlerindeki gayrimüslim öğrenci sayısındaki azalma siyasi istikrarsızlıklara, millileştirme politikaları sonucu gayrimüslim nüfusunun azalmasına ve isim değişikliklerine bağlanmaktadır. Söz konusu dönemlerde ticaret ve muhasebe eğitimi alan gayrimüslim öğrenci sayısında azalma olmasına rağmen daha önce bahsedilen gayrimüslim hocalardan Kirkor Kömürcüyan ve Serkez Nihad'ın çalışmalarını sürdürerek Türkiye Cumhuriyeti'nde kaldıkları bilinmektedir. Gayrimüslim muhasebe hocalarının yanı sıra Rasim Hilmi, Nurettin Togay gibi müslüman-Türk hocalarda Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi döneminde muhasebe kitapları yazmış ve muhasebe düşünce sisteminin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Ulum-ı Aliye-i Ticariye döneminde kaleme alınan eserlerde çift yanlı kayıt sistemi benimsenmeye başlanmıştır. Çift yanlı kayıt sisteminin benimsenmeye başlanmasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin, uluslararası ticarete girme isteği yattığı düşünülmektedir. Çünkü çift yanlı kayıt sistemi bu dönemde uluslararası ticarete kullanılan muhasebe sistemi olma özelliği taşımaktadır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti için XX. Yüzyılda çift yanlı kayıt sistemi ile küreselleşmenin temellerinin atıldığı dönemlerin başlangıcını oluşturmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında muhasebenin gelişimi incelendiğinde üzerinde durulması gereken hususlar arasında kongreler ve kanunlar önemli yer kaplamaktadır. Özellikle İzmir İktisat Kongresinin, Türk Ticaret Kanununun ve Türk Harflerinin Kabulünün muhasebenin gelişimine etkisi büyüktür. Ayrıca Türk Harflerinin Kabulünün ticaret okuluna etkisi de söz konusudur. Ulum-ı Aliye-i Ticariyye Mektebinin Türk Harflerinin Kabulünden sonra 1936 yılında adı değiştirilerek, Türkçeye daha uygun bir ad olan İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi yapılmıştır.

Yürütülen politikalar sonucunda toplumsal refahın sağlandığı Cumhuriyet döneminde Soyadı Kanununun çıkarılması ve uygulamaya konması etnik kimliklerin belirlenmesine olanak vermiş böylece çalışmada gayrimüslim öğrencilerin ayrımının yapılması kolaylaşmıştır.

1936-1959 İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde 3518 öğrenci muhasebe eğitimi almıştır. Bu sayının 119'u gayrimüslim, 3399'u müslümandır. Gayrimüslim öğrenci sayısında geçen yıllara göre artış izlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde İstanbul haricinde İzmir, Ankara, Eskişehir'de de iktisat ve ticaret okulları açılmıştır. Muhasebe eğitiminde bu gelişmeler yaşanırken, muhasebe eğitimine önemli katkıları olan Kırkor Kömürcüyan ve Serkiz Nihat Kiver'in yerini muhasebeyle ilgilenen Türk profesörler ve yazarlar almaya başlamıştır. Cevat Yücesoy, Osman Fikret Arkun, Rasim Saydar, Abdullah Nuri Aker, A. Haydar Erişkin, Sadri Anar, Atuf Yar, Kenan Asafkan, Süleyman F.Şahin, Hamdi Karaçivi, ayrıca Alfred Isaac'ın yetiştirdiği Feridun Özgür ve Aziz Tahsin Balkanlı, Süheyl Derbil bu dönem muhasebeye katkıları olan yazarlar arasında gösterilebilmektedir.

Milli iktisat projelerinin yoğunlukla devam ettiği bu yıllarda çağdaş vergiciliğin gereği olan "Kamu Vergi Denetim Örgütü Hesap Uzmanları Kurulu" kurulmuş ardından ülkenin vergi düzenini oluşturmak adına vergi reformu yapılmıştır. Bu iki gelişimin oluşturulmasında da ticaret mektebi mezunlarından olan Rasim Saydar'ın etkisi büyüktür. Hesap Uzmanları Kurulunun ve vergi reformunun getirdiği yeniliklerden muhasebenin etkilenmemiş olması düşünülemez. Bu gelişmelerin yanı sıra birçok ilde ticaret okulu açılması öte yandan İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yeni düşünce akımları muhasebe uygulamalarını etkilemiştir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında uluslararası ticaretin önemi artmış dünya genelini etkileyen bu savaşlar sonunda kurulan ulus devletlerinin devamlılığı için uluslararası ticarete ihtiyaçları olmuştur. Bu devletlerin uluslararası ticaret yapabilmesi için muhasebe sistemlerini iyi kurmaları ve özellikle uluslararası ticaret yapan şirketlerin muhasebe sistemlerine yönelmelerini gerekmiştir. Şüphesiz gelişen durumlar muhasebe biliminin önemi arttırmış ve devletlerin bu alanda gelişimlerini sağlamasına sebep olmuştur.

Muhasebe sistemlerinde ve uluslararası ticarete bu gelişmeler yaşanırken ticaret ve muhasebe eğitimini de etkileyen 1959 Akademiler Kanunu çıkarılmıştır. Kanun ile

İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine dönüşmüştür. Eğitim süresi dört yıla çıkarılan ticaret okulu böylece Türk yüksek öğretim sisteminde yerini almaya başlamıştır. 1959-1982 eğitim öğretim yılı boyunca İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi olarak anılan ticaret okuluna gayrimüslim ve müslüman halkın katılımları devam etmiştir.

Çalışmada yapılan analizler sonucunda, 1959-1982 yılları arasında 9561 öğrencinin muhasebe ve ticaret eğitimi aldığı belirlenmiştir. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi öğrenci sayısının neredeyse 3 katı olan bu sayının 274'ünü gayrimüslimler, 9287'sini müslümanlar oluşturmaktadır.

Liberal iktisat politikaları dahilinde dışa bağımlı genişlemenin beş yıllık kalkınma planlarına göre yönlendirildiği İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi döneminde özel kesimin sanayi ve ticari işlemleri bu planlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Beş yıllık kalkınma planları kapsamında muhasebe eğitimini ilgilendiren kararlarda alınmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı muhasebe ve ticaret eğitimine yer verilen kalkınma planlarıdır. Cumhuriyet sonrasında gerçekleştirilen muhasebe gelişimleri Cumhuriyet öncesine göre daha verimli geçmiştir. Cumhuriyet dönemi sonrasında Hamidiye Ticaret Mektebi olarak açılan ticaret okulunun adı Ulum-ı Aliye-i Ticariye Mektebi, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi ve Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi olarak dört kez değiştirilmiştir. Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi olana kadar ki süreç içerisinde 13461 kişi ticaret ve muhasebe eğitimi almıştır. Etnik analizi yapılan bu öğrenci sayısının 400'ünü gayrimüslimler 13061'ini müslümanlar oluşturmaktadır. Cumhuriyet öncesi ve sonrası muhasebe eğitimi alan öğrenci sayısının Hamidiye Ticaret Mektebi kurulmadan önceki muhasebe uzman eleman açığını kapattığı düşünülmektedir. Ayrıca bu okul, müslümanların ticarete girmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin muhasebe düşünce sisteminin yakından izlenmesine olanak sağlayan ticaret okulu, Avrupa muhasebe düşünce sisteminin ülkemize getirilmesine de etki etmiştir.

Görüldüğü üzere muhasebenin önemi gün geçtikte daha çok fark edilmiş ve geliştirilmesi için çabalar verilmiştir. Özellikle küreselleşmenin getirisi olan uluslararası

ticaretin yaygınlaşması ise muhasebe sistemlerinin çağdaş düzeye çekilmesini zorunlu hale getirmiştir. Ticaret okulunun 1959-1982 eğitim öğretim döneminde Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi kurulmuştur. Bu komite kuşkusuz küreselleşmenin gereği olarak ortaya çıkmıştır.

Özellikle ulus devletleri açısından küreselleşme ekonomik bağımlılığı meydana getirdiği için birçok eleştiriye maruz kalmaktadır. Her ne kadar ekonomik küreselleşmenin dış ticarete yol açması ekonomik güç olarak değerlendirilse de, ticari ilişkilerde ülkelerin birbirine bağımlılığını ortaya çıkardığı için ekonomik bağımlılığa da sebep olmaktadır. Bu durum ulus devletlerinin varlığını sürdürmek adına ekonomik güçlerini birinci plana, etnik kimliklerini ise ikinci plana koymalarına mahal vermektedir.

Günümüzde toplumların küreselleşme ile birlikte etnik özelliklerini kaybetmesi, bir yandan da ekonomi anlamında bağımlı hale gelmesi Uluslararası Muhasebe Standartları gibi küreselleşmeye teşvik edici kuruluşları sorgulanır hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akça Gürsoy (2007), “Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, ss. 57-68.
- Akdoğan, Hatice Eroğlu, “1997-2007’ye 10 Yılda Yüksek Ticaretliler”, İstanbul: Yapı Reklamcılık Ltd. Şti.
- Aker, Klein vd. (2014), “Borders, Ethnicity and Trade”, **Journal of Development Economics**, C. 107, ss. 1–16.
- Akgül, Başak Ataman ve Hüseyin Akay (2004), **Uluslararası Muhasebe Standartları ve Türkiye’de Uygulama Etkinliğine ilişkin Bir Araştırma**, 2. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Aktar, Ayhan (2006), **Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İstanbul: İletişim Yayınları,
- Aktürk, Şener (2006), “Etnik Kategori ve Milliyetçilik”, **Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi**, S. 38, ss. 23-53.
- Akyüz, Y. (1994), **Türk Eğitim Tarihi**, 5. Baskı, İstanbul.
- Altunok M. (2012), **Türkiye’de Kamu Yönetimi Düşüncesi-Tarihsel ve Disipliner Bağlılık**, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ataöv, Türkkaya (1987), “Azınlıklar Üstüne Bazı Düşünceler”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XLII, No.1-4.
- Ataman, Pelin (2001), “Sistemik Banka Yeniden Yapılandırmasına Teorik Yaklaşım”, **Bankacılar Dergisi**, S. 37.
- Ayboğa, Hanifi (2002) “Globalleşme Sürecinde Muhasebe Alanındaki Gelişmelere Ülkemizin Uyumu”, **Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi**, S. 8, ss. 40-55.
- Baban, Şükrü (1940), “Tanzimat ve Para”, **Tanzimat I.**, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Bağış, Ali İhsan (1983), **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler**, Ankara: Turhan Yayınevi.
- Banar, K. ve Aslan, Ü. (2009), “İktisat Politikalarının, Yasal Düzenlemelerin ve Teknolojik Gelişmelerin Yüksek Öğretimde Muhasebe Eğitimine Olan Etkisi: EİTİA ve Anadolu Üniversitesi İİBF Örneği – I”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S. 42, ss. 90-102.
- Bandyopadhyay, S. ve Green E. (2013), “Nation-Building and Conflict in Modern Africa”, **World Development**, C. 45, ss. 108–118.

- Barth, Fredrik (2001), **Etnik Gruplar ve Sınırları**, çev Ayhan Kaya-Seda Gürkan, İstanbul: Bağlam yayıncılık.
- Barsoumian, Hagop (1982), “The Dual Role of the Armenian Amira Class Within the Ottoman, Government and the Armenian Millet (1750-1850)”, **CJOE.**, C:I, New York/London.
- Belge, Murat (2005), **Osmanlı’da Kurumlar ve Kültür**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 100.
- Bell, Duncan S.A. (2003). “Mythscapes: memory, mythology, and national identity”, **British Journal of Sociology**, C. 54, S.1, ss. 63–81.
- Berkes, Niyazi (2007), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.
- Boratav, Korkut (2006), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, 10. bs., Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Braudel, F. (1991), **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm**, (Çev. Mustafa Özel), İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Bulut, Mehmet (2012), “Osmanlı Ekonomi Politikası’na Yeniden Bir Bakış”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S., 62, ss. 63-96.
- Bülbül, Yaşar (2010), **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Özel Girişimciliğe Yönelik Devlet Politikaları**, İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları.
- Cohen, Nir (2013), “From nation to profession: Israeli state strategy toward highly-skilled return migration, 1949–2012”, **Journal of Historical Geography**, C. 42, ss. 1–11.
- Çakır, Coşkun (2000), “Tanzimat Döneminde Ticaret Alanında Yapılan Kurumsal Düzenlemeler: Meclisler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 43-44. Kitap, İstanbul, ss. 363-379.
- Çankaya, A. (1968), **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, 1. Cilt, Ankara: Mars Matbaası.
- Çavdar, Tevfik (1974), **Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri**, İstanbul:Köz Yayınları.
- _____ (1982), “Mecmua-i Fünun Üzerine”, **TODAİE Amme İdaresi Dergisi**, C. 15, S. 2, ss. 84-98, Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2007.
- Çelebi, Esat (1983), **Yüzyıllık Mezunları ile İstanbul Yüksek Ticaretliler1883-1983**, İstanbul.

- Daniele, V. (2013), "Does the intelligence of populations determine the wealth of nations?", **The Journal of Socio-Economics**, C. 46, ss. 27-37.
- Deutsch, Karl (1968), **Social Mobilization and Political Development**, American Political Science Review, Sep., ss. 492-513.
- Demirağ, Yeldağ (2002), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.13, ss. 15-33.
- Diamond, J. (1997), **Guns, Germs and Steel. The Fates of Human Societies**, W.W. Norton & C.: New York-London.
- Doğruel, Fulya (2005), **İnsaniyetleri Benzer: Hatay'da Çoketnili Ortak YaşamKültürü**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dölen, E. (2009), **Türkiye Üniversite Tarihi**, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922, C. 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Duman, M. Zeki (2007), "Türkiye'de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili", **Sosyoekonomi Dergisi**, Ocak-Haziran, 1, ss. 33-46.
<http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/070102.pdf> Erişim Tarihi: 05.01.2014.
- Dündar, Fuat (2013), **Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913- 1918)**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ercan, Yavuz (1972), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman Olmayan Halkın Hukuki ve İctimai Durumu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ergin, Osman Nuri (1977), **Türk Maarif Tarihi**, 1. Cilt, İstanbul: Eser Matbaası.
- Eryılmaz, Bilal (1999), **Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüyeye Kavramsal Bir Yaklaşım**, Osmanlı, (Ed. Güler Eren), C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. ss. 236-241.
- Emeklier, Bilgehan (2012), **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Fransa'nın Etnik Kimlik Sorunlarına Politik-Psikolojik Bir Yaklaşım: Korsika Örneği, BİLGESAM, ss. 313-382.
- Esgin, Ali (2001), "Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 25, No: 2, ss. 185-192.
- Göçek, Fatma Müge (1999), **Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü**, çev: İbrahim Yıldız, Ankara: Ayraç Yayınevi.

Gücenme, Ümit ve Poroy Arsoy, Aylin (2006), Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Muhasebe Eğitimi, **Mali Çözüm Dergisi**, S.76 (Özel Sayı), Kasım 2006.

Güler, Ali (1998), Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterlerinin Kaynak Olarak Önemi, **A. U. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi** (OTAM) 9, ss. 155-175.

————— (2003), **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, Ankara: Berikan Yayıncılık.

Gündoğan, Ali Osman (2013), Devlet ve Milliyetçilik, <http://afakkulubu.org/wp-content/uploads/2013/09/Ali-Osman-Gundogan-Devlet-ve-Milliyetcilik.pdf> Erişim Tarihi: 05.01.2014.

Gülsoy, U. ve Nazır, B. (2009), **Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923**, İstanbul: ITO Yayınları.

Güvemli, Oktay, (1995), **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi**, 1. Cilt, İstanbul: Avcıol Basım-Yayın.

————— (2000a), **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu -Tanzimat’a Kadar 2. Cilt**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

————— (2000b), **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 3. Cilt**, İstanbul YMM Odası Yayını, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

————— (2001), **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4. Cilt**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

————— (2003), **İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın

————— (2005), “Türkiye’de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü”, **MUFAD**, S.28, ss.16-23.

————— (2006), “Küreselleşmenin Muhasebe Uygulamalarına Etkisi”, **MUFAD**, S. 30, ss. 46-49.

Oktay Güvemli, Batuhan Güvemli (2006), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhasebe Düşüncesinin Gelişimi”, **Mali Çözüm Dergisi**, ISMMO Yayınları, S.76, ss.42-57.

Güvemli, O. ve Aslan, Ü. (2009), “Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Kendi Branşlarının Tarihi ile Meşgul Olmalı mı?”, **MUFAD**, S, 41, ss. 30-41.

Güney, A ve Çekici, M. (2003), “XX. Yüzyılın Ortalarında Türkiye’de Öncü Bir Kamu Vergi Denetçisi Ve Öncü Bir Muhasebe Düşünürü: Rasim Saydar (1901-1966)”, **MUFİTAD**, S. 4, s. 246-269.

Gündoğan, Ali Osman, Devlet ve Milliyetçilik
<http://afakkulubu.org/wp-content/uploads/2013/09/Ali-Osman-Gundogan-Devlet-ve-Milliyetcilik.pdf> Erişim Tarihi: 10.04.2014

Habermas, Jürgen (2002), **Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak**, Çev., İlknur Aka, İstanbul: YKY.

_____ (2008), **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, İstanbul: Bakış Yayınları.

Haydaroğlu, İlknur Polat (1990), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları Kaynak Eserler Dizisi/47.

Issawi, Charles (1982), “The Transformation of the Economic Position of the Millets in the Nineteenth Century” , **CJOE.**, C:I., New York/London.

İnaç, Hüsamettin (2005), **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, Ankara: Adres Yayınları.

İnalçık, H. (1979), **Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere : Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü**, Middle Eastern Technical University Studies in Development (Özel Sayı), Ankara, ss.1-65.

_____ (1969), **Capital formation in the ottoman empire**, Journal of Economic History 19: 97-140.

Kaymakçı, O. (2007), **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**,
<http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/kuresellesmeveulusdevlet.pdf>
Erişim Tarihi: 10.03.2014.

Kazgan, H. (1985), “Düyun-ı Umumiye”, **TCTA.**, C.III.

_____ “Galata Bankerleri”, **TCTA.**, C.II.

Kepenek, Yakup (1984), **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Savaş Yayınları, İktisat Dizisi:1.

Keskin, N. E. (2006), “Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplininin Köken Sorunu”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 39, S. 2.

Kılıç, Cüneyt vd. (2013), “Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, (8:1).

- Kodaman, Bayram (2007), “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.16, ss. 1-24.
- Koraltürk, Murat (1996-1997), “Mübadelenin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.2, S. 6-7, ss. 183-198.
- (1999), **Türkiyede Ticaret ve Sanayi Odalarının Kuruluş Tarihsel Gelişimi (1880-1952)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilimdalı Doktora Tezi.
- (2011), **Ekonominin Türkleştirilmesi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kumar, K. (2006), **Nationalism**, The Cambridge Dictionary of Sociology, ed. Bryan S.Turner, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kurat, Akdes Nimet (1976), “The Reign of Mehmed IV, 1648-87”, **History of the Ottoman Empire to 1730: Chapters from the Cambridge History of Islam and the New Cambridge Modern History**, Ed: M. A. Cook. Cambridge: University Press, 157-177.
- Kurubaş, Erol (2008), “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, **Doğu Batı Dergisi**, S. 44: ss. 11-41.
- Kutluata, Münir (1970), “Sakarya’da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, S. 11.
<file:///C:/Users/ennt/Downloads/6279-16952-1-SM.pdf> Erişim Tarihi: 29.05.2014.
- Lewis, Bernard (1992), **İslamın Siyasal Dili**, çev. F. Taşar, Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Lewis Bemard ve Benjamin Braude (Ed.) (1982), **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, New York, C. 2.
- Mantran, Robert (1982), **Merchants and the Minorities in İstanbul During The Sixteenth and Seventeenth Centuries**, CJOE., C. I, New York/ London, ss.127-137.
- Mardin, Şerif (1990), “**Türkiye’de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)**”, Siyasal ve Sosyal Bilimler, Makaleler II, 51-115, İstanbul: İletişim.
- Mutlu, Ş. (2005), **Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okullar**, İstanbul: Bilimevi Basım Yayıncılık.
- Nezihi, Hakkı (1932), **50 Yıllık Oda Hayatı 1882-1932**, İstanbul.
- Oluç, Mehmet (1972), “İşletme Fakültesinin Kuruluş ve Gelişmesi”, **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, S. 1, C.1 ss. 1-11.

- Ökçün, Ahmet Gündüz (1997), **İktisat tarihi yazıları**, Sermaye Piyasası Kurulu.
- Özkul, Ahmet Sait (2012), “19. Yüzyıl Türk Yükseköğretiminde İşletme Eğitimi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi**, S. 16, ss. 223-241.
- Panić, M. (1997), The end of the nation state?, **Structural Change and Economic Dynamics**, C. 8, S. 1, ss. 29–44.
- Pamuk, Şevket (1970), **XIX. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti**, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c. III.
- _____ (2009), **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Platteau Philippe-Jean (2009), “Institutional obstacles to African economic development: State, Ethnicity, and Custom”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, C. 71, S. 3, ss. 669–689.
- Polat, M. (2009), **Mesleğin Dünü ve Geleceği**, Ankara Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası Panel.
- Polvan, Nurettin (1952), **Türkiye’de Yabancı Öğretim**, C.I, İstanbul.
- Sağır Öztoprak, M. ve Akıllı, S. (2004), Etnisite Kuramları ve Eleştirisi, **Cumhuriyet Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 28 No.1, ss. 1-22.
- Sağlam, D. (1976), **Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Ayyıldız.
- Sakin, Orhan (2008), **Osmanlı’da Etnik Yapı**, İstanbul: Ekim Yayınları.
- Sayar, N.S. (1977), **Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları**, İstanbul.
- Shaw, Stanford J.- Shaw ezel kural (1982), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. II, çev. M. Harmancı, İstanbul.
- Sipahi, B. ve Küçük İ. (2011), “Türk Ticaret Kanunları ve Muhasebenin Gelişimine Etkilerininin 160 Yıllık Öyküsü”, **MUFİTAD**, S.1, ss. 181-193.
- Smith, Anthony D. (1986), **The Ethnic Origins of Nations**, Oxford:Blackwell.
- _____ (1999), **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2002), **Ulusların Etnik Kökeni**, çev: Soner Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Somersan, Semra (2004), **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Suvla, Refii Şükrü (1940), “**Tanzimat Devrinde İstikrazlar**”, Tanzimat I, İstanbul: Maarif Matbaası, ss. 265-266.
- Slezkine, Y. (2004), **The Jewish Century**, Princeton: Princeton University Press; Amy Chua(2003), **World on Fire: How Exporting Free Market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability**, New York: Anchor Books.
- Şanda, Hüseyin Avni (Tarihsiz), **Yarı Müstemleke Oluş Tarihi, 1908 İşçi Hareketleri**, İstanbul: Gözlem Yayınları Bilim ve Araştırma Dizisi No: 6.
- Şanda, Hüseyin Avni (1969), “Türkiye Tarihinde Sarraflar ve Borsalar” , **Yarı Müstemleke Oluş Tarihi**, 207-225, İstanbul.
- _____ (1967), “Türkiye’de İlk Sermaye Şirketleri 1860-1918” **Yarı Müstemleke Oluş Tarihi**, 226-243, İstanbul.
- Şimşek, Ufuk (2009), “Milliyetçilikler ve Milletın Oluşumu Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 13 S. 2, ss. 81-96.
- Tataroğlu, Muhittin (2004), “Siyasi Entegrasyon ve Etnik Milliyetçilik”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE Dergisi**, C.1, S. 8, ss. 215-230.
- Toprak, Zafer (1995), **Milli İktisat-Milli Burjuvazi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (2006) **Etnik Sosyoloji**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- _____ (2009), **Türk Sanayi Toplumu**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Xi, Wang (2010), **Citizenship and Nation-Building in American History and Beyond**, **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, C. 2, S. 5, ss. 7017–7029.
- Varlı, Arzu ve Koraltürk, Murat (2010), “II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”, **ÇTTAD**, IX/20-21, 127-142.
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=727&l=1> Erişim Tarihi:25.12.2013.
- Yalçın, Dilek (2007), **Etnik/Teritoryal Ulusçuluk Bağlamında Türkiye’de Ulusal Kimliğin İnşa Süreci**, Kocaeli Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Yalçın, Ruhtan (2014), “Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 69, N. 1, ss. 189 – 215.
- Yanık, Celalettin (2013), “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, **Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi**, ss. 225-238.
- Zengin, Zeki Salih (2008), “Tanzimat ve Sonrası Dönemde Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler ve Din Eğitimi”, **Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi**, C. 6, No. 15, ss.139-170.

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=727&l=1> Erişim Tarihi:07.02.2014.

<http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=heybeliadadaki-rum-kurumlari-deniz-kuvvetlerinin-eline&haberid=3644> Erişim Tarihi: 29.05.2014.

<http://www.tas-istanbul.com/index.php/dersaadet/ueniversiteler/item/2477-marmara-%C3%BCniversitesi> Erişim Tarihi: 29.05.2014.

EKLER

Ek 1. Heybeliada Elen Ticaret (Rum Ticaret Okulu)

<http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=heybeliadadaki-rum-kurumlari-deniz-kuvvetlerinin-elinde&haberid=3644>

Ek.2. Hamidiye Ticaret Mektebi

<http://www.tas-istanbul.com/index.php/dersaadet/ueniversiteler/item/2477-marmara-%C3%BCniversitesi>

Ek.4. Hamidiye Ticaret Mektebi Âlisi'nin Kuruluşu ile ilgili Ticaret Nazırı'nın Sadrazama yazdığı Arz Terekesinin Latin harflerine dönüştürülmüş hali

Ticaret ve Nafia Nezareti

Ticaret Müdiriyet-i umumiyesi kalemî aded:56

Huzur-u fehâmetnüshûr-ı Cenâb-ı Sadaretpenâhîye Ma'rûz-ı Çâker-kemineleridir ki

Terrakki-i ticarete delâlet eden esbab ve vesâitin başlıcalarından biri dahi Memâlik-i mahrusa-i Şâhâne'nin icab eden mahallerinde ticaret mektepleri küşâdıyla tüccarlığa müteallil ulûmun atfâl-i ahaliye tedrisî maddesi olduğu müstağni-i arz ve beyandır. Mezkur mekteblerin tesis ve küşâdı esasen nezaret-i âcizî'ye müterettib vezâyifden olmağla bu babda ticaret idare-i umumiyesine en evvel yapılacak şey şimdilik Dersaadette hükûmet-i seniyye namına bir ticaret mektebi vücuda getirilmesi ve bundan bi't-tecrîbe hasıl olacak ma'iumât-ı mükemmele üzerine ilerude bazı vilayâta dahi bu yolda mektebler açılması maddesi ise de bu bâbda evvel ve ahir Maarif Nezâret-i celilesiyle vukubulan muhaberatneticesinde nezaret-i muşaruileyhaca öyle bir mektebin küşâdı mukarrer bulunduğu anlaşılması üzere teşebbüsât-ı vakıanın zuhûr-ı netice-i hasenesine ta'likan tehir-i maslahat idilmiş idi. Aradan bir iki sene murûr eylediği halde henüz Nezâret-i muşaruileyhâ tarafından öyle bir mekteb küşâd buyurulmamış ve bunun derece-i lüzûm ve ehemmiyeti ise ta'rif ve tavzihten müstağni bulunmuş olduğundan icabı lede't teemül mekteb-i sultânide mevzû olan kaideye tevfikân şimdilik Dersaadetin münasib mahallinde devlet namına bir Ticaret mektebi küşâdıyla her sınıf ahali etfalinden alınacak şakirdânın beherinden istihdam olunacak muallim ve sâir memûrîn maaşâtına medar olmak üzere senevî miktar-ı kifâye ücret ahzı münasib ise de, birinci sene için tedarik olunacak hane kirasıyla mefrûşât bahasına sarf olunmak üzere Hazine-i celile canibinden ianeten (100 bin) yüz bin kuruş kadar bir meblağın i'tası lâzım gelerek ikinci ve üçüncü senelerde ise şakirdânın tezâyüdiyle ianeye ihtiyaç hissetmeyeceği ve etse bile pek cûzî bir masrafla idare-i maslahat kabil olacağı, inde'l-hisab anlaşıldığından ve böyle bir eser-i hayrın vücuda getirilmesi zımında meblağ-ı mezburun sarfı mutasarrıfına müsaade-i aliye olacağı şüpheden vâreste bulunduğundan, heman icabına bakılmak üzere meblağ-ı mezburun Nezaret-i âcizî bütçesine dahil bulunan, t, caret teşvîkatı tertibinden sarfı müsaade buyurulması hususunun huzur-ı fehâmetnüshûr-ı Cenâb-ı Hidivv-i Efhâmîlerine arz ve izbâr-ı ticaret idâre-i umumiyesinden ifâde kılınmış olmağla bu bâbda müteallik buyurulacak irâde-i aliye-i cenâb-ı sadaretpenâhîyelerinden sûy-ı çâkerâneme emr ve iş'ar buyurulması bâbında emr u fermen hazret-i menleh-ül-emrindir.

3 Cemaziyülevvel 1300/28 Şubat 98¹⁷⁶

---

¹⁷⁶ Esat Çelebi, *Yüzyıllık Mezunları ile İstanbul Yüksek Ticaretliler1883-1983*, İstanbul, 1983.

Ek.6. Hamidiye Ticaret Mektebi Âlisi'nin Kuruluşu İle ilgili Sadrazam Tarafından Padişaha Arz Edilen Yazı ve Padişahın Sorduğu Hususların Latin harflerine dönüştürülmüş hali

Devletlu efendim hazretleri

Ticaret nezaret-i celilesinin leffen arz ve takdim kılınan tezkeresi mealinde terakki-i ticaret-i dahiliye için şimdilik Dersaadetde devlet namına bir ticaret mektebi vücuda getirülmesi ve bundan bi't-tecribe hasıl olacak malumat-ı mükemmele üzerine ilerüde bazı vilâyatta dahi bu yolda mektebler açılması lüzum ve mühasenâtından bahisle, Mekteb-i Sultâni'de mevzu olan kaideye tevfikân Dersaadetin münasib bir mahallinde öyle bie mekteb kürşadıyla her sınıf ehali etfalinden alınacak şakirdanın beherinden senevi mikdâr-ı kifâye ücret ahzı münasib ise de, birinci sene için tedarük olunacak hane kirasıyla mefrûşat behasına sarf olunmak üzere Hazine-i celile canibinden ianeten yüz bin guruş kadar bir meblağın itası lâzım gelerek ikinci ve üçüncü senelerde şakirdanın tezayüdüyle ianeye ihtiyac hissetmeyeceği ve itse bile cüzî bir masrafla idare-i maslahat kabil olacağı inde'l-hısab anlaşıldığından heman icabı icrâ kılınmak üzere meblağ-ı mezburun nezâret bütçesine dahil bulunan ticaret teşkilatı tertibinden sarfına mezuniyet talep olunmuş ve ticarete miteallik ulumun sâye-i tevfiqatvaye-i cenâb-ı mülûkânede etfâl-i ehâlîye tedrisi muhessanatı bedihî bulunmuş olmağla olbâbda her ne vecihle irade-i seniyye-i hazret-i şehriyarî şeref müteallik buyurulur ise, infâz-ı manyuk-ı münifine ibtidar olunacağı beyanıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim

10 Cemâdelûlâ 1300/7 Mart 99Sadî

Ma'ruz-ı çâker keminelidir ki

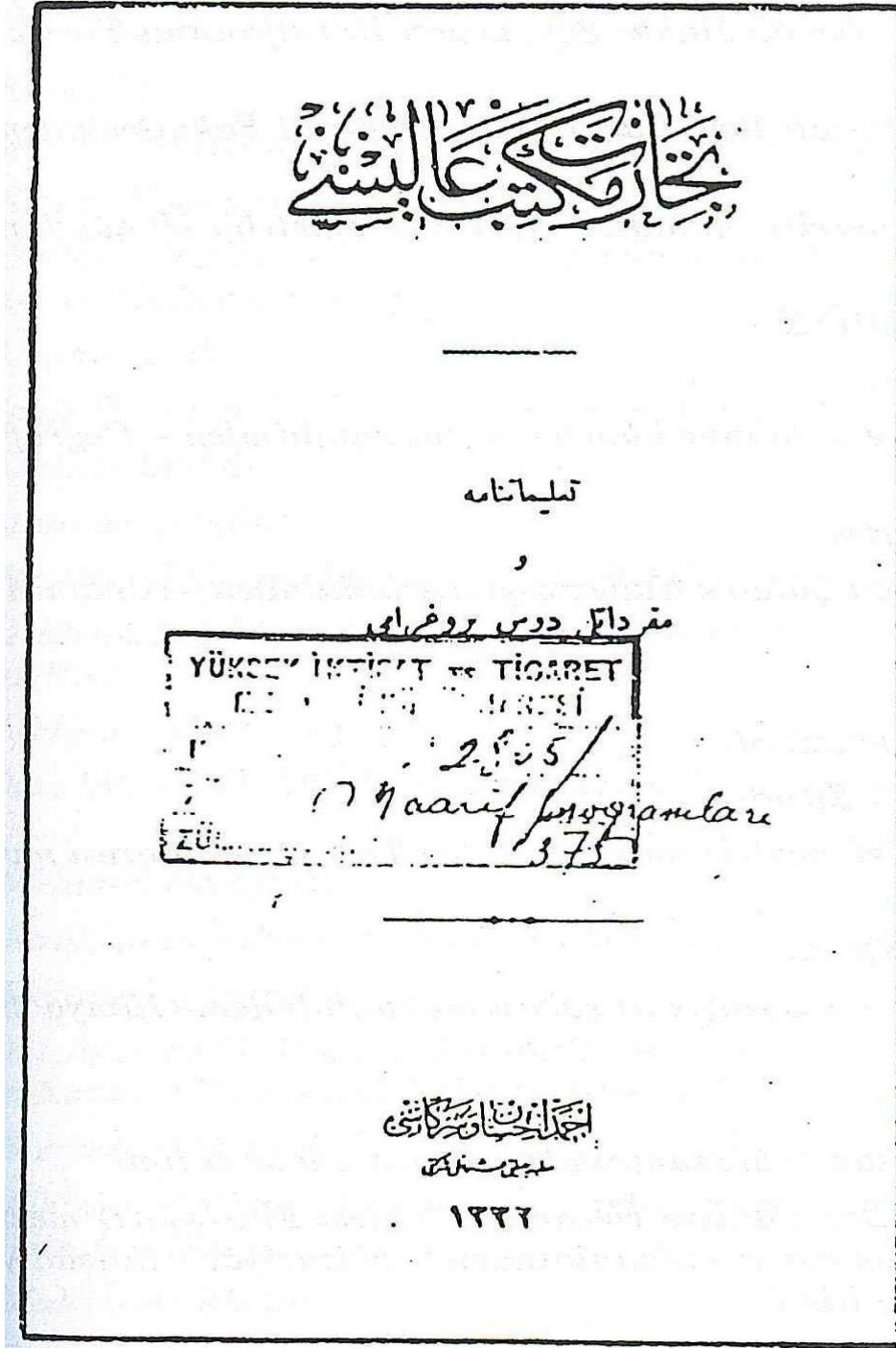
Reside-i dest-i ta'zim olan işbu tezkire-i seniyye-i sadaret-penahileriyle melfûf tezkire manzûr-ı âli buyuruldu. Bu makule yeniden küşad olunacak mektebler içinde bir nizamnâme-i mahsus kaleme alınması lazımeden olmasına mebni evvel emirde zikr olunan mektebin suret-i tesis ve idaresi ile teferruatını havi bir nizamname kaleme alınarak inha ve mektebe alınacak şakirdanın hangi sınıftan intihab ve kabul olunacakların tafsilen arz ve izbâr-ı muktezay-ı irâde-i seniyye-i cenâbı Padişahîden olarak tezkire-i ma'ruza iade kılınmış olmağla olbabda Emruferman Hazret-i Menleh-ul emrindir. (TC. Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü Ank.)

12 Cemaziyelevvel 1300/9 Mart 99Ali Rıza¹⁷⁷

---

¹⁷⁷ Esat Çelebi, **Yüzyıllık Mezunları ile İstanbul Yüksek Ticaretliler1883-1983**", İstanbul, 1983.

Ek.7. Hamidiye Ticaret Mektebi Programında Yapılan Değişikliklerin
Yayınlandığı Kitabın Kapak Fotokopisi

Oktay Güvemli, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi, XX. Yüzyıl 4.Cilt**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2003, s. 131.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Erzincan'da dünyaya gelen Seda SAĞLAM YÜREK ilk okulu İnönü ilköğretim okulunda, orta ve lise eğitimini Erzincan Milli Piyango Anadolu Lisesinde tamamladı. 2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde İşletme eğitime başladı. KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve KOBİ Kredileri üzerine lisans tez çalışması yaptı. 2010 yılında Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim dalına kabul edildi. Etnik Yapıdaki Değişimin Muhasebe Düşüncesi Üzerindeki Etkisi: Hamidiye Ticaret Mektebi Örneği adlı yüksek lisans tez çalışmasını yaptı. Yabancı dili İngilizcedir.